

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ВИДАННЯ РЕКОМЕНДОВАНЕ ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ КАТЕГОРІЇ «Б»

ВИДАВЕЦЬ: РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ЗАСНОВНИКИ: ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕНТР КОНСТИТУЦІЙНИХ ІНІЦІАТИВ
РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ГОЛОВНІ РЕДАКТОРИ: ОЛЕНА БОРИСЛАВСЬКА, СЕРГІЙ РІЗНИК

Наша місія — створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму як українськими, так і зарубіжними вченими; обмін досвідом та результатами наукових досліджень між українськими та європейськими конституціоналістами

ЧАСОПИС ВНЕСЕНО ДО ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ УКРАЇНИ
СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ КВ 22166-12066Р ВІД 07.06.2016 РОКУ

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

ЗМІСТ

НАУКОВІ СТАТТІ /

ПОЗИТИВНА ДИСКРИМІНАЦІЯ В УКРАЇНІ **3**
Володимир Бурдін, Марта Мочульська, Віталій Чорненький

УСТАЛЕНА ДЕМОКРАТІЯ: МЕЖІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТЕРПИМОСТІ
(СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД) **15**
Марина Ларченко

ЕВТАНАЗІЯ В УКРАЇНІ:
ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ **28**
Мирослава Громовчук

НОРМА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА:
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТРУКТУРИ **34**
Дмитро Белов

ВИЩИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ СУД ЯК ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ **42**
Тетяна Подорожна, Андрій Худик

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД / **55**

УДК 342.5

doi.org/10.30970/jcl.2.2021.1

Володимир Бурдін

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології, в. о. декана юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка
volodymyr.burdin@lnu.edu.ua

Марта Мочульська

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка
mochulska@gmail.com

Віталій Чорненький

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка
vitaliy.chornenkyi@lnu.edu.ua

ПОЗИТИВНА ДИСКРИМІНАЦІЯ В УКРАЇНІ

POSITIVE DISCRIMINATION IN UKRAINE

Volodymyr Burdin

Professor, Doctor of Law, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology, Dean of the Faculty of Law at the Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Marta Mochulska

PhD in Law, Associate Professor in the Department of Constitutional Law, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Vitalii Chornenkyi

PhD in Law, Associate Professor in the Department of Constitutional Law, Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Abstract | In this article the principle of equality as a fundamental principle of law is analyzed and its relationship with the phenomenon of positive discrimination is defined. The legal positions of the Constitutional Court of Ukraine on the abovementioned principle, in particular, on its non-absolute nature and features of its law enforcement in Ukraine are studied. The article describes the practice of the European Court of Human Rights in the field of ensuring equality of people, including the establishment of a legitimate goal for the application of certain forms of positive discrimination. The main forms of positive discrimination for certain groups of people and on certain grounds (sex, age, ethnic origin, health status, etc.) are analyzed. The authors paid special attention to the analysis of positive discrimination measures applied to persons with disabilities, including the ones in the field of labor. The authors conclude that nowadays in Ukraine discrimination on the grounds of age is of particular importance, which is a prerequisite for the introduction of certain forms of positive discrimination. Taking into account the fact that one of the most common forms of discrimination in

European countries is discrimination on the grounds of sex, the article focuses on the issue of positive discrimination against women. The authors analyze the practice of some European countries in the field of gender equality and identify possible forms of positive discrimination on the grounds of sex in Ukraine. In the context of ensuring the principle of equality, discrimination on the grounds of ethnic origin is characterized. The practice of some European countries on entrenching the principle of equality and certain forms of positive discrimination is analyzed. The authors came to a conclusion considering the imperfection of legal regulation in the field of positive discrimination in Ukraine and provided some ways of its improvement.

Keywords: principle of law, principle of equality, discrimination, positive discrimination.

Анотація | У статті проаналізовано принцип рівності як основоположний принцип права та визначено його співвідношення з явищем позитивної дискримінації. Досліджено юридичні позиції Конституційного Суду України щодо наведеного принципу, зокрема, щодо його неабсолютного характеру та особливостей правозастосування в Україні. У статті охарактеризовано практику Європейського Суду з прав людини у сфері забезпечення рівності людей, в тому числі щодо встановлення легітимної мети для застосування окремих форм позитивної дискримінації. Проаналізовано основні форми позитивної дискримінації для окремих груп осіб та за певними ознаками (статі, віку, етнічного походження, стану здоров'я тощо). Окрему увагу автори присвятили аналізу заходів позитивної дискримінації, які застосовуються до осіб з інвалідністю, в тому числі у сфері праці. Автори роблять висновок, що сьогодні в Україні особливої ваги набуває дискримінація за ознакою віку, що є передумовою для запровадження окремих форм позитивної дискримінації. Розуміючи, що однією з найпоширеніших в державах Європи форм дискримінації є дискримінація за ознакою статі, окрему увагу в статті присвячено питанню позитивної дискримінації жінок. Автори аналізують практику окремих європейських держав у сфері гендерної рівності та виокремлюють можливі форми позитивної дискримінації за ознакою статі в Україні. В контексті забезпечення принципу рівності охарактеризовано дискримінацію за ознакою етнічного походження. Проаналізовано практику окремих європейських держав щодо закріплення принципу рівності та окремих форм позитивної дискримінації. Зроблено висновок про недосконалість правового регулювання у сфері позитивної дискримінації в Україні та запропоновано шляхи його удосконалення.

Ключові слова: принцип права, принцип рівності, дискримінація, позитивна дискримінація.

На відміну від минулих століть, коли сучасники уявляли державу в образі Левіафана, від якого потрібно захищати людину, більшість сучасних європейських держав самі прагнуть займати активну позицію у забезпеченні прав людини. У зв'язку із цим, невід'ємною частиною сучасної європейської ідентичності, приналежність до якої підтверджено в Конституції України (далі – Конституція або Основний Закон), є визнання невідчужуваності та невід'ємності прав людини.

Тому, Конституція не випадково визнає головним обов'язком держави утвердження і забезпечення прав і свобод людини¹, що зумовлює особливий інтерес до досліджень, пов'язаних із проблемою їх рівності. Визначальною для них є стаття 24 Конституції, яка гарантує рівність громадян у конституційних правах і свободах та виключає можливість встановлення будь-яких привілеїв чи обмежень за певними ознаками. На думку С. Погребняка, зміст цієї статті фактично забороняє дискримінацію як одне із найочевидніших порушень принципу рівності².

Проте, як уже зазначав Конституційний Суд України (далі – Конституційний Суд), цей принцип не є абсолютним і лише визначає загальне правило неприпустимості встановлення за соціальними або особистими ознаками привілеїв чи обмежень³. На нашу думку, така юридична позиція

¹ Конституція України від 28.06.1996 року (остання редакція від 01.01.2020).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (28.04.2021).

² Погребняк С. Генезис ідеї рівності як основоположного принципу права. Загальні проблеми правової науки. Вісник №3 (62). с. 50.

³ Рішення Конституційного Суду України 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-07#Text> (28.04.2021).

Конституційного Суду дозволяє зробити висновок не тільки про право, але й про обов'язок держави за певних обставин вживати заходів підтримки соціально незахищених людей. Останній впливає із статусу України як соціальної і правової держави та виражається в необхідності соціального захисту людей, які опинилися в скрутних життєвих ситуаціях. Зокрема, серед таких випадків стаття 46 Конституції згадує повну, часткову або тимчасову втрату працездатності, втрату годувальника тощо.

Описані дії зазвичай іменуються позитивною дискримінацією, яку в науці пов'язують із застосуванням короточасних і виняткових заходів, які спрямовані на подолання упереджень щодо осіб, які зазвичай потерпають від дискримінації⁴. Тому метою **цієї статті є дослідити** правове закріплення та реалізацію позитивної дискримінації в Україні.

За твердженням італійського дослідника Bruno De Witte, європейські держави мають багато спільного не лише щодо визнання рівності як основного права, але й щодо широкого розуміння поняття рівності. Це значення майже всюди в Європі визначалося судами відповідно до «Аристотелівської» формули, згідно з якою подібні справи повинні розглядатися однаково, а неоднакові – по-різному, зважаючи на відмінності між ними. Формула надзвичайно широка, оскільки фактично означає, що органи державної влади повинні бути в змозі обґрунтувати, чому будь-який правовий захід "є таким, яким він є", проти заперечення того, що він або робить диференціацію там, де цього не повинен був робити, або не робить різниці, де це було б потрібно⁵.

Важливе значення для формування національного законодавства, зокрема у сфері позитивної дискримінації, має практика Європейського суду з прав людини (далі – Євросуд), визнана в Україні джерелом права. У цьому контексті слід зазначити, що Євросуд не тільки визнає відсутність у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) заборони поводитися з різними групами осіб по-різному для того, щоб виправити «фактичну нерівність». Він також зобов'язує держави, які ратифікували Конвенцію, за певних обставин вживати заходів для виправлення нерівності⁶. Вказане узгоджується із вже згаданою практикою Конституційного Суду.

Однак при відмінному ставленні до осіб, що знаходяться в аналогічних ситуаціях, існує ризик набуття позитивною дискримінацією статусу прямої, яка вже буде суперечити як Конституції, так і Конвенції. Тому необхідно встановити критерії для їх розмежування, які, серед іншого, відображені у практиці Євросуду. Так, у своїх рішеннях він визнає необхідність об'єктивного і розумного обґрунтування для дискримінації такого ґатунку, що викликає потребу наявності легітимної мети. У своїй практиці Євросуд уже визнавав легітимними такі цілі як: захист здоров'я і прав дітей, захист демократичних інститутів, забезпечення правової визначеності, підтримка військової дисципліни, захист внутрішнього ринку робочої сили та інші⁷. Запропонований перелік сфер свідчить, що Євросуд надає свободу розсуду державам та лише перевіряє дотримання ними загальних вимог конвенційної системи. Йдеться як про передбаченість законом, так і згадану легітимну мету і необхідність в демократичному суспільстві, яка передбачає пропорційність до обраної мети⁸.

Важливо встановити також підхід до розуміння досліджуваного правового феномену в національному законодавстві. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», прямо не згадуючи про позитивну дискримінацію, використовує термін «позитивні дії». Під

⁴ Афанасьєва М. Позитивна та зворотна дискримінація у виборчій сфері. Юридичний вісник, 2019/1. с. 23. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2019/5.pdf (28.04.2021).

⁵ Bruno De Witte. From a "Common Principle of Equality" to "European Antidiscrimination Law"/ American Behavioral Scientist 53(12) – 2010. – P. 1716-1730.

⁶ Judgment in the case of «Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine», no. 387/03, ECHR, 20 September 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201653> (29.04.2021).

⁷ С. Погребняк. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. Вісник Академії правових наук України. Х.: Право, 2007. - № 3(50). с. 29. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5164> (04.05.2021).

⁸ Головенко Р. Б., Котляр Д. М., Слизьконіс Д. М. Доступ до публічної інформації: посібник із застосування «трискладового тесту». К.: ЦПСА, 2014. с.27. URL: <http://access-info.org.ua/wp-content/uploads/2015/12/217.pdf> (04.05.2021).

цими діями розуміють спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і Законами України⁹. Серед вимог до таких заходів Закон встановлює правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету їх запровадження, що свідчить про наслідування законодавцем підходу Євросуду.

Зауважимо, що С. Погребняк прирівнює ці позитивні дії до позитивної дискримінації та розкриває їх як тимчасовий захід, що запроваджується з метою компенсації фактичної нерівності між людьми шляхом створення сприятливих умов для певної категорії осіб на шкоду іншій категорії¹⁰. Проте поміж інших досліджень можна віднайти відмінний підхід, за яким позитивні дії не завжди є позитивною дискримінацією. Пов'язують це з тим, що такі дії виражаються також в інших формах, які не передбачають надання преференцій для представників дискримінованих груп¹¹.

Не ставлячи за мету вирішення теоретичного питання співвідношення «позитивної дискримінації» та «позитивних дій», пропонуємо принаймні в цілях цього дослідження прирівняти їх зміст. Натомість поміркуємо, чи дійсно задекларована в законодавстві тимчасовість позитивних дій відповідає дійсності.

Найперше слід зауважити, що законодавець не встановлює строку або критеріїв для прогнозування тривалості позитивних дій. Опосередковано їх тривалість можна визначити з мети їх запровадження – до усунення юридичної чи фактичної нерівності. Однак і в такому випадку невизначеним залишається момент, коли поставлену мету слід вважати досягнутою. Так, усунення фактичної нерівності у політичних правах як кінцева мета запровадження ґендерних квот під час виборів, сама по собі складно піддається верифікації. У такому випадку існує потреба встановити критерії, наявність яких буде свідчити про досягнення поставленої цілі (наприклад, наявність певного відсотка жінок у парламенті держави).

Тому можна констатувати, що через свою невизначеність тимчасовий характер позитивних дій скоріше наділений рисами постійності, з огляду на що він не узгоджується із принципом правової визначеності. Останній вимагає від законодавця передбачуваності правових норм для забезпечення стабільного правового становища людини, про що уже не раз зазначав Конституційний Суд¹². У зв'язку з цим існує потреба визначення на законодавчому рівні тривалості заходів позитивної дискримінації.

Пропонуємо також звернути увагу, що деякі позитивні дії об'єктивно можуть мати постійний характер. Такими можуть бути заходи позитивної дискримінації, спрямовані на усунення фактичної нерівності між особами з інвалідністю та іншими людьми, які такого статусу не мають. Частина з них мають стійкі розлади функцій організму, які медицина не здатна виправити. Тому вжиття роботодавцями таких заходів як, наприклад, створення умов праці із урахуванням програм реабілітації може бути постійним.

У контексті наведеного прикладу проаналізуємо окремі заходи позитивної дискримінації щодо осіб з інвалідністю в Україні. Найбільш комплексно вони передбачені Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Зокрема цим Законом встановлено норматив робочих місць, які у кожного роботодавця повинні займати люди з інвалідністю. Кількість таких місць повинна становити не менше чотирьох відсотків від середньооблікової чисельності працівників за рік, а для підприємств, установ та організацій із кількістю працюючих від 8 до

⁹ Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (28.04.2021).

¹⁰ Погребняк С. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. с. 34.

¹¹ Пономарьов С.Ю., Федорович І.Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні: Посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. К.: Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. с.55. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom_booklette-06_1kolonka_screen.pdf (30.04.2021).

¹² Рішення Конституційного Суду України №1-п/2018 від 27 лютого 2018 року. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1-p_2018.pdf (12.05.2021).

25 – у кількості одного робочого місця¹³. У наведений спосіб держава сприяє людям з інвалідністю у реалізації їх конституційного права на працю.

Як нам видається, описані національні заходи позитивної дискримінації відповідають вимогам, які зазвичай до них ставляться. Найперше, вони спрямовані на досягнення легітимної мети – усунення фактичної нерівності під час реалізації права на працю та є «необхідними у демократичному суспільстві». Із урахуванням позиції Конституційного Суду, висловленої у рішенні №2-р/2019¹⁴, необхідно також зазначити, що ці дії не слід вважати дискримінацією, оскільки вони не обмежують прав та свобод інших осіб і не надають необґрунтованих переваг за ознакою інвалідності.

Запропоновані висновки зумовлені також тим, що кількість робочих місць, які роботодавці зобов'язані створити для осіб з інвалідністю, не має вирішального впливу на саморегуляцію ринку праці. Натомість встановлені квоти сприяють інтеграції людей до відносин виробництва, цим самим зменшуючи навантаження на бюджет в частині соціальних виплат у випадку їх безробіття. Пропорційність запроваджених державою заходів забезпечується також за рахунок заохочувальних норм для самих роботодавців. Зокрема, шляхом зниження більш як на 50% ставки для сплати єдиного соціального внеску за таких працівників¹⁵.

Проте існують і недоліки у реалізації квот для працевлаштування людей з інвалідністю, що пов'язані із практикою застосування адміністративно-господарських санкцій. Ці санкції застосовуються на підставі рішення суду за позовом Фонду соціального захисту інвалідів до роботодавців, які не створюють необхідної кількості робочих місць. Непоодинокими є випадки, коли Фонд без достатніх підстав звертається до суду через нібито вчинення підприємствами, установами чи організаціями порушень у сфері працевлаштування осіб з інвалідністю.

Наведену тезу підтверджує судова практика. Зокрема, за обставинами однієї зі справ суб'єкт господарювання допустив помилку під час подання щорічного звіту про працевлаштування осіб з інвалідністю. У цій ситуації місцевий загальний та апеляційний суди визнали вимоги Фонду обґрунтованими, залишивши поза увагою фактичну наявність необхідної кількості працевлаштованих осіб з інвалідністю. Лише Верховний Суд виявив, що під час розгляду справи судами нижчих інстанцій не було надано оцінки виправленням, які були надані Фонду в уточнювальному звіті¹⁶.

Запропонований приклад свідчить про наявність недоліків у діяльності Фонду соціального захисту інвалідів, які не сприяють досягненню цілей запровадження позитивних дій – вирівнювання фактичної нерівності. Тому на сьогодні існує потреба удосконалення його діяльності з метою недопущення перетворення позитивної дискримінації на каральні заходи. Своєю чергою це зумовлює необхідність не тільки дискусій серед науковців, але й привернення уваги до піднятої проблеми Міністерства соціальної політики України, яке спрямовує, координує та контролює діяльність цього Фонду.

Повертаючись до європейського досвіду доречно згадати, що в справі «Chapman v. UK» Євросуд визнав, що дискримінація може виникнути також тоді, коли держави без об'єктивного та розумного обґрунтування не ставляться по-різному до осіб, чие становище істотно відрізняється¹⁷. А вже в рішенні «Wintersberger v. Austria» Суд розглянув надані державою додаткові гарантії для осіб з інвалідністю у сфері зайнятості. Саме вони, на думку заявника, який не мав такого статусу,

¹³ Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 року № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (29.04.2021).

¹⁴ Рішення Конституційного Суду України від 4 червня 2019 року № 2-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19#Text> (29.04.2021).

¹⁵ Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8 липня 2010 року № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (30.05.2021).

¹⁶ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13.03.2018 року у справі №809/1377/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72744961> (29.04.2021).

¹⁷ Judgment in the case of «Chapman v. UK», no. № 27238/95, ECHR, 18 January 2001. § 129. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196508> (30.04.2021).

суперечили Конвенції. Євросуд із такою позицію не погодився та дійшов висновку, що вжиті державою дії в цьому випадку були виправданими, а відповідне правило було введене для захисту осіб з обмеженими можливостями¹⁸.

Продовжуючи аналіз сфери зайнятості, варто звернути увагу на існування в Україні такої проблеми як дискримінація за ознакою віку. Вона стосується як молодих фахівців, так і людей старшого віку. За результатами раніше проведених соціологічних опитувань вікова дискримінація в Україні посідає перше місце (79,7% відповідей) серед усіх можливих форм дискримінації в трудовій сфері. При цьому, кожна третя особа, старша за 45 років, зазнає в Україні утиску трудових прав через свій вік¹⁹.

З огляду на це, на сьогодні в Україні передбачені такі позитивні дії як встановлення квоти на працевлаштування осіб, яким до настання права на пенсію за віком залишилося 10 і менше років. У статті 14 Закону України «Про зайнятість населення» такі квоти розглядаються як додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню та супроводжуються обов'язком роботодавців створювати робочі місця для таких осіб. Однак люди передпенсійного віку не єдина група, яка потребує позитивних дій з боку держави та на яку поширюються такі додаткові гарантії. Згадана стаття Закону стосується також: молоді, в тому числі тих, хто закінчив навчання у закладах загальної середньої, професійної чи вищої освіти, учасників бойових дій, одного з батьків, який має на утриманні дитину (дітей) віком до шести років чи виховує без одного з подружжя дитину віком до 14 років та інших категорій громадян²⁰.

Розглянуте питання вікової дискримінації актуальне не тільки для України, але й світового співтовариства загалом. У зв'язку із цим Генеральна конференція Міжнародної організації праці у 1980 році підготувала Рекомендацію №162. Цей документ стосується додаткових заходів захисту «літніх працівників», окремі з яких пропонуємо взяти до уваги. Так, Генеральна конференція запропонувала надати можливість таким працівникам самостійно організовувати свій робочий час і відпочинок, зокрема, обираючи роботу на умовах неповного робочого часу та за змінним (гнучким) графіком²¹. Ця пропозиція може бути запроваджена у національному праві як захід позитивної дискримінації. Вважаємо, що він не буде неспівмірно обтяжливим для роботодавців, з огляду на що є можливість подальшого обговорення цієї позитивної дії уже на рівні галузевих наук.

Не обмежуючи цю статтю заходами позитивної дискримінації у відносинах праці, звернемо увагу на інші сфери, в яких такі заходи запроваджуються. Розпочати варто із Конституції, яка не тільки втілює в собі «вічні» цінності та принципи конституціоналізму, але й, на нашу думку, віддзеркалює в собі слід конкретно-історичних умов її прийняття. Наприклад, у зв'язку із тим, що в 90-их роках минулого століття в Україні масового характеру набуло порушення строків виплати заробітної плати, в статті 43 Основного Закону закріплено право на своєчасне одержання винагороди за працю.

В полінаціональних державах особливого значення набуває питання дискримінації за етнічною ознакою. Як стверджує Rachel M. Gisselquist²², підхід, орієнтований на етнічні групи, є корисною відправною точкою при розгляді правових можливостей. На думку дослідниці, держава через право сприяє етнічній нерівності чотирма можливим шляхами: через її писані закони, їх реалізацію та фактичну практику, історичну правову спадщину та практику і етнічну гегемонію, вбудовану в

¹⁸ Посібник із європейського антидискримінаційного права. Агенція Європейського Союзу з питань основоположних прав, 2010 р. Рада Європи, 2010 р. с. 44. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_non_discrim_law_UKR.pdf (30.04.2021).

¹⁹ Трудова дискримінація людей старшого віку: результати соціологічного дослідження. Кол. авт. – Х.: ХСІД, 2011. с. 55

²⁰ Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 №5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#n83> (05.05.2021).

²¹ Рекомендація Генеральної конференції Міжнародної організації праці щодо літніх працівників №162. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_089#Text (04.05.2021).

²² Rachel M. Gisselquist (2019) Legal Empowerment and Group- Based Inequality, The Journal of Development Studies. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00220388.2018.1451636>

систему, - і що це корисна рамка для розгляду можливостей та обмежень зміни через розширення юридичних можливостей.

Схоже можна сказати і про забезпечення рівних можливостей у реалізації прав чоловіків та жінок. Викликано це тим, що радянська адміністративно-командна система наперед визначала місце та роль людини в суспільстві, в тому числі залежно від її статі. У такий спосіб обмежувалося право на вільний розвиток особистості, а жінки в значній мірі були усунутими від прийняття суспільно-значущих рішень. Тому після здобуття незалежності та початку розбудови нової конституційної ідентичності, в Україні розпочався пошук шляхів вирішення цієї проблеми. Не залишили її поза увагою й автори тексту Конституції, які поруч із загальним принципом рівності передбачили в ній особливості забезпечення рівності прав жінки і чоловіка.

Такий напрямок у політиці, серед іншого, був викликаний вкрай низькою кількістю жінок в парламенті. Так, у першому скликанні Верховної Ради України (1991-1994 роки) їх кількість становила всього 3%. Впродовж наступних скликань мала місце позитивна динаміка в цьому питанні. Проте зміни відбувалися настільки повільно, що до 2014 року жодна жінка не займала посаду Голови Верховної Ради України, Першого заступника Голови Верховної Ради України або Заступника Голови Верховної Ради України²³. Хоч у Верховній Раді України IX скликання є 87 депутатів жіночої статі²⁴, питання забезпечення рівних можливостей для жінок та чоловіків у політичній сфері все ще залишається актуальним.

Katharina Radloff у дослідженні «Women's Quotas under EU Equality Law»²⁵ («Квоти для жінок згідно із законодавством ЄС про рівність») стверджує, що встановлення квот для жінок має відбуватися з врахуванням наступних факторів та правил: 1. Достатня/недостатня представленість жінок у відповідному секторі. 2. Абсолютний та безумовний пріоритет не надається жодному кандидату, але проводиться об'єктивна оцінка особистого стану кожного кандидата, що забезпечує певну форму гнучкості. 3. Заходи мають бути пропорційні цілі, що переслідується.

Тому в світлі поставленої проблеми цікавим є досвід зарубіжних країн щодо реалізації жінками пасивного виборчого права. У цьому контексті показовим є процес запровадження вимог «гендерної рівності» у виборчому праві Франції. У XX столітті ця держава робила декілька спроб вирішити цю проблему. Зокрема, в один період існувала вимога, щоб у кожному виборчому списку був паритет кандидатів – чоловіків і жінок. У 1998 році Конституційна Рада Франції визнала таку норму неконституційною, керуючись тим, що статус громадянина надає кожній особі пасивне і активне виборче право за однакових умов. Лише після внесення змін до Конституції у Франції були створені можливості закріпити відповідні вимоги щодо гендерної рівності у виборчому законодавстві²⁶.

Наведений досвід французького законодавства дозволяє нам стверджувати, що забезпечення рівності жінок та чоловіків беззаперечно повинно ґрунтуватися на нормах Конституції, з огляду на що слід звернути увагу на наступне. З одного боку, стаття 71 Основного Закону гарантує рівність виборчого права, а уже згадана стаття 24 Конституції, яка закріплює принцип рівності прав і свобод, іноді використовується в публічних дискусіях як аргумент проти вжиття особливих заходів для сприяння повній і справжній рівності осіб²⁷. Крім того, вимога рівності носіїв політич-

²³ Участь жінок в Українській політиці. Міжнародний центр політичних досліджень. 2017 рік. с. 6. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_women_s_participation_in_the_ukrainian_politics_ukr.pdf (05.05.2021).

²⁴ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Народні депутати України IX скликання. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list (05.04.2021).

²⁵ Katharina Radloff. Women's Quotas under EU Equality Law Herstellung: Diplomica Verlag GmbH, Hamburg, 2012

²⁶ Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Баїте, 2018. с. 366. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/401765.pdf> (05.05.2021).

²⁷ Беліцер Н. Дискримінація в Україні – проблеми і перспективи їх подолання. Аналітичний звіт Українського незалежного центру політичних досліджень. URL: http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/discrimination_policy_paper_sep20123.pdf (05.05.2021). с.2.

них прав визначається, як правило, формально юридично. Тобто, через абстрагування від особливостей відповідних суб'єктів, не пов'язаних із публічними правовідносинами, у сфері яких реалізуються такі права²⁸. З іншого – слід врахувати, що Основний Закон передбачає додаткові заходи забезпечення рівності прав жінок і чоловіків, зокрема, через надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній сфері діяльності.

Наведене дозволяє нам запропонувати декілька висновків. Законодавство України не повинно передбачати механізму імперативного забезпечення рівної кількості жінок та чоловіків у парламенті. Такий підхід вступатиме в суперечність із представницькою природою депутатського мандату та буде неспівмірно обмежувати право усіх громадян не тільки на пасивне, але й активне виборче право.

Переходячи до українських реалій відзначимо, що в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» серед напрямків державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків згадано застосування позитивних дій²⁹. Можемо припустити, що тут радше мало йтися про позитивні дії як засіб реалізації деяких напрямків у цій політиці, таких як утвердження гендерної рівності та недопущення дискримінації за ознакою статі. Своєю чергою, самі позитивні дії як один із способів досягнення цих цілей повинні забезпечити реальне, а не, як часто наголошує Євросуд у своїх рішеннях, «ілюзорне» гарантування рівності у всіх сферах суспільного життя.

Тому пропонуємо розглядати надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній сфері діяльності через запровадження позитивних дій. У даному випадку ці дії полягають у створенні тимчасових умов для доступу як чоловіків, так і жінок до реалізації пасивного виборчого права. Зокрема, в Україні передбачене квотування на стадії формування загальнодержавного та регіональних виборчих списків під час виборів до парламенту. Законодавець передбачив, що партія повинна забезпечити присутність у кожній п'ятірці кожного виборчого списку не менше двох кандидатів кожної статі³⁰. Проте найбільш дискусійним видається положення про те, що Центральна виборча комісія буде уповноважена відмовляти в реєстрації всіх кандидатів у депутати, висунутих партією, у разі порушення вимог щодо забезпечення гендерних квот.

У наукових працях раніше уже висловлювалася думка про неприпустимість відмови у реєстрації списку кандидатів з підстав недотримання гендерної квоти³¹. Хоч така норма Виборчого кодексу України і спрямована на забезпечення механізму контролю за виконанням позитивних дій, вона дійсно може вступати в суперечність із принципом індивідуалізації юридичної відповідальності, закріпленим в Конституції. Адже громадяни, які були включені до відповідного списку, але не брали участі у його складанні, відчують негативні наслідки відповідного порушення. Тому доцільно замінити відмову у реєстрації списку кандидатів на адміністративну відповідальність у вигляді штрафу, який буде застосовуватися до винних осіб за кожне порушення гендерної квоти.

Слід звернути увагу, що існуюча норма ще не застосовувалася під час проведення виборів до Верховної Ради України, оскільки набрала чинності вже після останніх парламентських виборів. Відтак, питання її реалізації буде залежати від позиції органів судової влади, які розглядатимуть потенційні спори між суб'єктами виборчого процесу і може стати предметом подальших наукових досліджень.

На завершення розглянемо окремі аспекти соціального захисту громадян, які виконують обов'язок із забезпечення незалежності та територіальної цілісності України, крізь призму пози-

²⁸ Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Ваіте, 2018. с. 314. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/401765.pdf> (05.05.2021).

²⁹ Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (04.05.2021).

³⁰ Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n2981> (05.04.2021).

³¹ Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні. с.369.

тивних дій. Адже, у зв'язку із військовими діями на Сході України, необхідність удосконалення правової регламентації у цій сфері як ніколи є затребуваною. Зокрема, йдеться про гарантії для працівників, які призвані на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення. Через триваючий по сьогодні «особливий період» такі працівники призупинили свої трудові відносини шляхом тимчасового увільнення від роботи. На цій підставі їм здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України та надаються інші пільги та гарантії, встановлені законодавством.

У межах цього питання пропонуємо поміркувати над проблемними аспектами запровадження окремих заходів сприяння працівникам, що виконують військовий обов'язок. Так, за усіма згаданими вище категоріями працівників на сьогодні роботодавці повинні зберігати місце роботи, посаду і середній заробіток³². Наперед обумовимо, що така позитивна дія як збереження місця роботи та посади за усіма працівниками, які виконують свій конституційний обов'язок із захисту суверенітету та територіальної цілісності України, навряд чи викликає дискусії.

Водночас покладення на роботодавців обов'язку виплачувати середній заробіток працівникам, які уклали контракт на проходження військової служби, може вступати у суперечність із рядом статей Конституції. Зокрема, зі статтею 17 Основного Закону, яка покладає виключно на державу обов'язок соціального захисту таких громадян. Разом з тим, згаданий законодавчий припис перекладає цей обов'язок на окремих роботодавців, а саме – тих, працівники яких добровільно вступили на військову службу за контрактом. Серед іншого, це може свідчити також про нелегітимну мету законодавця, який в такий спосіб переклав обов'язок держави на інших суб'єктів.

Крім того, аналізована норма зберігає за працівником середній заробіток за місцем роботи після укладання ним контракту на проходження військової служби, яка де-факто стає новим місцем роботи. Тому таке правове регулювання щонайменше слід визнати нелогічним, про що також зазначало Головне науково-експертне управління Верховної Ради України у своєму Висновку³³. Усе наведене свідчить, що в найближчому майбутньому можна очікувати конституційне подання чи конституційну скаргу до Конституційного Суду з цього питання.

Висновки. За результатами проведеного дослідження підтверджено, що в Україні заходи позитивної дискримінації широко застосовуються в різних сферах суспільних відносин. Їх метою є подолання фактичної або юридичної нерівності у можливостях людей на рівних підставах реалізовувати свої права. Проте законодавче регулювання не позбавлене недоліків. Зокрема, доопрацювання потребує дефініція «позитивних дій», що викликано невизначеністю такої ознаки цього поняття як тимчасовий характер. Тому пропонуємо виправити ці недоліки шляхом внесення змін до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», а також інших нормативно-правових актів, які використовують цей термін.

Щодо застосування заходів позитивної дискримінації, то ретельний моніторинг дозволив виявити правові норми та практику їх реалізації, які щонайменше викликають сумнів щодо відповідності Конституції та європейським стандартам, які Україна визнала для себе обов'язковими. Тому національне законодавство потребує подальшого вдосконалення, що зумовлює необхідність наступних наукових досліджень у сфері позитивної дискримінації та механізмів її реалізації.

³² Кодекс законів про працю України, затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (06.05.2021).

³³ Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України від 10.11.2016 року на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку проходження військової служби». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=5337&skl=9 (06.05.2021).

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Афанасьєва М. Позитивна та зворотна дискримінація у виборчій сфері. Юридичний вісник, 2019/1. с. 19-24. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2019/5.pdf (28.04.2021).
2. Белицер Н. Дискримінація в Україні – проблеми і перспективи їх подолання. Аналітичний звіт Українського незалежного центру політичних досліджень. URL: http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/discrimination_policy_paper_sep20123.pdf (05.05.2021). с.28.
3. Головенко Р. Б., Котляр Д. М., Слизьконіс Д. М. Доступ до публічної інформації: посібник із застосування «трискладового тесту». К.: ЦПСА, 2014. 152 с. URL: <http://access-info.org.ua/wp-content/uploads/2015/12/217.pdf> (04.05.2021).
4. Участь жінок в Українській політиці. Міжнародний центр політичних досліджень. 2017 рік. с.33. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_women_s_participation_in_the_ukrainian_politics_ukr.pdf (05.05.2021).
5. Ключковський Ю. Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні: монографія. Київ: Baite, 2018. с. 908. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/401765.pdf> (05.05.2021).
6. Погребняк С. Генезис ідеї рівності як основоположного принципу права. Загальні проблеми правової науки. Вісник №3 (62). с. 50-58.
7. Погребняк С. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. Вісник Академії правових наук України. - Х.: Право, 2007. - № 3(50). с. 23-34. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5164> (04.05.2021).
8. Пономарьов С.Ю., Федорович І.Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні: Посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. К.: Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. 74 с. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom_booklette-06_1kolonka_screen.pdf (30.04.2021).
9. Посібник із європейського антидискримінаційного права. Агенція Європейського Союзу з питань основоположних прав, 2010 р. Рада Європи, 2010 р. с. 191. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_non_discrim_law_UKR.pdf (30.04.2021).
10. Трудова дискримінація людей старшого віку: результати соціологічного дослідження. Кол. авт. – Х.: ХСІД, 2011. с. 64. URL: <https://khisr.kharkov.ua/wp-content/uploads/2012/04/Trudova-dyskryminatsiia-liudey-starshoho-viku-2011.pdf> (04.05.2021).
11. Bruno De Witte. From a "Common Principle of Equality" to "European Antidiscrimination Law" / American Behavioral Scientist 53(12) – 2010. – P. 1716-1730.
12. Katharina Radloff. Women's Quotas under EU Equality Law Herstellung: Diplomica Verlag GmbH, Hamburg, 2012
13. Rachel M. Gisselquist (2019) Legal Empowerment and Group- Based Inequality, The Journal of Development Studies. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00220388.2018.1451636>

Перелік юридичних документів:

14. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n2981> (05.04.2021).
15. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (04.05.2021).
16. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (28.04.2021).
17. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 №5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#n83> (05.05.2021).
18. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8 липня 2010 року № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (30.05.2021).
19. Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 року № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (29.04.2021).
20. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Народні депутати України IX скликання. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list (05.04.2021).
21. Кодекс законів про працю України, затверджений Законом № 322-VIII від 10.12.71 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (06.05.2021).
22. Конституція України від 28.06.1996 року (остання редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (28.04.2021).
23. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 13.03.2018 року у справі №809/1377/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72744961> (29.04.2021).
24. Рекомендація Генеральної конференції Міжнародної організації праці щодо літніх працівників №162. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_089#Text (04.05.2021).

25. Рішення Конституційного Суду України 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-07#Text> (28.04.2021).
26. Рішення Конституційного Суду України від 4 червня 2019 року № 2-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19#Text> (29.04.2021).
27. Рішення Конституційного Суду України №1-п/2018 від 27 лютого 2018 року. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1-p_2018.pdf (12.05.2021).
28. Judgment in the case of «Chapman v. UK», no. № 27238/95, ECHR, 18 January 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196508> (30.04.2021).
29. Judgment in the case of «Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine», no. 387/03, ECHR, 20 September 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201653> (29.04.2021).

References

Bibliography:

1. Afanasieva M.pozytyvna ta zvorotna dyskryminatsiia u vyborchii sferi. Yurydychnyi visnyk, 2019/1. s. 19-24. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2019/5.pdf (28.04.2021).
2. Belitsker N. Diskryminatsiia v Ukraini – problemy i perspektyvy yikh podolannia. Analitychnyi zvit Ukrainського nezalezhnogo tsentru politychnykh doslidzhen. s.28. URL: http://diversipedia.org.ua/sites/default/files/discrimination_policy_paper_sep20123.pdf (05.05.2021).
3. Bruno De Witte. From a "Common Principle of Equality" to "European Antidiscrimination Law". American Behavioral Scientist 53(12) 2010. P. 1716-1730.
4. Holovenko R. B., Kotliar D. M., Slyzkonis D. M. Dostup do publichnoi informatsii: posibnyk iz zastosuvannia «tryskladovoho testu». K.: TsPSA, 2014. 152 s. URL: <http://access-info.org.ua/wp-content/uploads/2015/12/217.pdf> (04.05.2021).
5. Katharina Radloff. Women's Quotas under EU Equality Law Herstellung: Diplomica Verlag GmbH, Hamburg, 2012.
6. Kliuchkovskiy Yu. B. Pryntsypy vyborchoho prava: doktrynalne rozuminnia, stan ta perspektyvy zakonodavchoi realizatsii v Ukraini: monohrafiia. Kyiv: Vaite, 2018. s. 908. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/e/8/401765.pdf> (05.05.2021).
7. Pohrebniak S. Henezys idei rivnosti yak osnovopolozhnogo pryntsypu prava. Zahalni problemy pravovoi nauky. Visnyk №3 (62). s. 50-58.
8. Pohrebniak S. Rol pryntsypu nedyskryminatsii v zahalnyi kontseptsii rivnosti. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. Kh.: Pravo, 2007. № 3(50). c. 23-34. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5164> (04.05.2021).
9. Ponomarov S.Iu., Fedorovych I.Iu. Zapobihannia ta protydia dyskryminatsii v Ukraini: Posibnyk dlia pratsivnykiv orhaniv derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia. K.: Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii, Predstavnytstvo v Ukraini, 2014. 74 s. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom_booklette-06_1kolonka_screen.pdf (30.04.2021).
10. Posibnyk iz yevropeiskoho antydyskryminatsiinoho prava. Ahentsiia Yevropeiskoho Soiuzu z pytan osnovopolozhnykh prav, 2010 r. Rada Yevropy, 2010 r. s. 191. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_non_discrim_law_UKR.pdf (30.04.2021).
11. Rachel M. Gisselquist (2019) Legal Empowerment and Group- Based Inequality, The Journal of Development Studies. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00220388.2018.1451636> (10.05.2021).
12. Trudova dyskryminatsiia liudei starshoho viku: rezultaty sotsiologichnogo doslidzhennia. Kol. avt. Kh.: KhSID, 2011. s. 64. URL: <https://khisr.kharkov.ua/wp-content/uploads/2012/04/Trudova-dyskryminatsiia-liudey-starshoho-viku-2011.pdf> (04.05.2021).
13. Uchast zhinok v Ukrainiskii politytsi. Mizhnarodnyi tsentr politychnykh doslidzhen. 2017 rik. s.33. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_women_s_participation_in_the_ukrainian_politics_ukr.pdf (05.05.2021).

List of legal documents:

14. Vyborchyi kodeks Ukrainy vid 19 hrudnia 2019 roku № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n2981> (05.04.2021).
15. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv» vid 8 veresnia 2005 roku № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (04.05.2021).
16. Zakon Ukrainy «Pro zasady zapobihannia ta protydia dyskryminatsii v Ukraini» vid 6 veresnia 2012 roku № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (28.04.2021).
17. Zakon Ukrainy «Pro zainiatist naselennia» vid 05.07.2012 №5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#n83> (05.05.2021).
18. Zakon Ukrainy «Pro zbir ta oblik yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia» vid 8 lypnia 2010 roku № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text> (30.05.2021).

19. Zakon Ukrainy «Pro osnovy sotsialnoi zakhyschenosti osib z invalidnistiu v Ukraini» vid 21 bereznia 1991 roku № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (29.04.2021).
20. Ofitsiynyi veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Narodni deputaty Ukrainy IX cklykannia. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list (05.04.2021).
21. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy, zatverdzhnyi Zakonom № 322-VIII vid 10.12.71 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (06.05.2021).
22. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 roku (ostannia redaktsiia vid 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (28.04.2021).
23. Postanova Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 13.03.2018 roku u spravi №809/1377/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72744961> (29.04.2021).
24. Rekomendatsiia Heneralnoi konferentsii Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi shchodo litnikh pratsivnykiv №162. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_089#Text (04.05.2021).
25. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy 16 zhovtnia 2007 roku № 8-rp/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-07#Text> (28.04.2021).
26. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 4 chervnia 2019 roku № 2-r/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-19#Text> (29.04.2021).
27. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy №1-r/2018 vid 27 liutoho 2018 roku. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1-p_2018.pdf (12.05.2021).
28. Judgment in the case of «Chapman v. UK», no. № 27238/95, ECHR, 18 January 2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196508> (30.04.2021).
29. Judgment in the case of «Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine», no. 387/03, ECHR, 20 September 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201653> (29.04.2021).

УДК 342.7

doi.org/10.30970/jcl.1.2021.2

Марина Ларченко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політології, права та філософії,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя,
Ніжин, Україна
urlinka2006@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2643-980X>

УСТАЛЕНА ДЕМОКРАТІЯ: МЕЖІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТЕРПИМОСТІ (СВІТОВИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД)

SUSTAINABLE DEMOCRACY: THE LIMITS OF DEMOCRATIC TOLERANCE (WORLD AND UKRAINIAN EXPERIENCE)

Maryna Larchenko

PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Political Science, Law and Philosophy,
Nizhyn Mykola Gogol State University, Nizhyn, Ukraine

Abstract | Sustainable democracy is a concept according to which society must take measures to protect democracy from internal anti-democratic actors. One of the elements of a sustainable democracy is the prohibition of parties that could harm democratic procedures in the country by restricting political freedoms of the population. There is also the view that it is undemocratic to ban a political party or movement that only formally adheres to democratic rules. The extent to which anti-democratic actions can be opposed remains a matter of debate. Sustainable democracy imposes its limitations on democratic representation and thus limits the self-determination of members of society. This directly contradicts the classical definition of democracy, according to which the people directly or through their representatives participate in governing the state. Proponents of a sustainable democracy believe that a ban on the party may exist, but good reasons are needed for its implementation. These include, first of all, parties that ideologically contradict the democratic system and the values of democracy. Such parties can also systematically promote violence and intimidation within legal democratic structures. The article outlines some important points of scientific and practical discussion on the methods of sustainable democracy that can be effectively applied in Ukraine. In the context of the problem in question the international legal regulation of a party ban is analyzed. These are, in particular, the agreements concluded within the UN and the Council of Europe. These include the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, the European Convention on Human Rights and Fundamental

Freedoms and the case law of the European Court of Human Rights. The legal grounds for the court ban on political parties in Ukraine, which took place in 2014-2019, have also been analyzed.

Keywords: sustainable democracy, party ban, international legal regulation, ECHR practice, protection of democratic rights and freedoms.

Анотація | Усталена демократія є концепцією, згідно з якою суспільство повинно вживати заходи до захисту демократії від внутрішніх антидемократичних учасників. Одним із елементів усталеної демократії є заборона партій, які можуть зашкодити демократичним процедурам у країні, обмежуючи політичні свободи частини населення. Також є точка зору, що недемократичною є заборона політичної партії або руху, яка лише формально грає за демократичними правилами. Ступінь заборонних дій, з якими можна виступити проти антидемократичних проявів, залишається предметом обговорення. Усталена демократія накладає свої обмеження на демократичне представництво і тим самим обмежує самовизначення членів суспільства. Це безпосередньо суперечить класичному визначенню демократії, згідно з яким народ безпосередньо або через своїх представників бере участь в управлінні державою. Прихильники усталеної демократії вважають, що заборона партії може існувати, але для її застосування необхідні вагомі підстави. Йдеться перш за все про партії, які ідеологічно суперечать демократичній системі та цінностям демократії. Ці партії можуть організовано пропагувати насильство та залякування також і в рамках правових демократичних структур. У статті окреслено деякі важливі моменти науково-практичної дискусії відносно методів усталеної демократії, які можуть бути ефективно застосовані в Україні. У контексті розглядуваної проблеми проаналізоване міжнародно-правове регулювання партійної заборони. Це, зокрема, договори, укладені в рамках ООН та Ради Європи. Серед них: Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Європейська конвенція про права і основні свободи людини та прецедентне право Європейського суду з прав людини, а також рекомендації Венеціанської комісії про заборону партій. Проаналізовані також законодавчі підстави судової заборони політичних партій в Україні, що мали місце у 2014-2019 роках.

Ключові слова: усталена демократія, заборона партії, міжнародно-правове регулювання, практика ЄСПЛ, захист демократичних прав та свобод.

Постановка проблеми. Роздуми про усталену демократію в контексті світового конституціоналізму виникли ще до початку Другої світової війни. Усталена демократія – це певною мірою точка зору, що суспільство повинно вжити заходів до захисту демократії від внутрішніх антидемократичних учасників. Ці заходи слугують для зниження ризику політичних проєктів, які можуть зашкодити демократичним процедурам у країні, обмежуючи політичні свободи частини населення. На Заході поряд з терміном «усталена демократія» поширеним є термін «войовнича демократія» або «захисна демократія».

Після Другої світової війни в світі зростало розуміння того, що демократію можна використати для знищення самої демократії. Однак, з іншого боку, є точка зору, що недемократичною є заборона політичної партії або руху, яка лише формально грає за демократичними правилами, але саме її існування є загрозою для демократії не лише в окремій країні, але й в усьому світі. Ступінь заборонних дій, з якими можна виступити проти антидемократичних проявів, залишався предметом обговорення. Усталена демократія накладає свої обмеження на демократичне представництво і тим самим обмежує самовизначення членів суспільства. Це безпосередньо суперечить класичному визначенню демократії, згідно з яким народ безпосередньо або через своїх представників бере участь в управлінні державою. Прихильники усталеної демократії вважають, що заборона партії може існувати, але для її застосування необхідні вагомі підстави. Демократія повинна захищатись від антидемократичних партій, які необхідно заборонити раніше, ніж вони зможуть покласти край демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класичним прикладом такого розвитку подій є падіння Веймарської республіки та прихід до влади Націонал-соціалістичної робітничої партії Ні-

меччини (НСРПН) у 1933 році. Так, на думку Левенштейна фашизм є антиподом демократії, що використовує емоційну складову в свідомості населення без прив'язки до самої партії, яка не має змістовної ідеології, а лише прагне захопити владу. Він стверджує, що компромісний характер демократії в кризові часи призводить до інерції та вразливості, якими можуть скористатись антидемократичні партії.¹

У сучасний період дослідження цих питань отримали новий ракурс. Так, український політолог Ярош Я.Б. підкреслює складності, з якими стикаються демократичні партії при формуванні єдиного фронту проти антидемократичної партії в моменти кризи.² Вони також будуть електорально розплачуватись на наступних виборах, якщо не вжили жодних дій проти популярної антидемократичної партії. Очевидно, дії мають бути швидкими і рішучими коли ситуація цього найбільше вимагає.

Бернацький Б., досліджуючи національні та європейські стандарти заборони політичних партій, пропонує: по-перше, системно переглянути українські конституційні та законодавчі стандарти, що стосуються розпуску партій; по-друге, проаналізувати стандарти Європейського суду з прав людини, пов'язані із дотриманням свободи об'єднань під час розпуску партій; по-третє, узагальнити і підсумувати, як згадані стандарти Європейського суду з прав людини імплементуються та дотримуються на практиці під час розгляду справ про заборону або припинення діяльності політичних партій в Україні.³ Дійсно, в силу об'єктивних причин світова практика з цього питання є значно ширшою за українську.

Так, у ґрунтовному дослідженні Анжели К. Борн (Данія, 2018) аналізуються процеси обговорення, дискурсивні стратегії та силова політика, що використовуються, коли демократичні суспільства вирішують цю дилему. Досліджуються переваги учасників права вето, антисистемна партійна орієнтація на насильство, виборчі системи і санітарний кордон в якості альтернативи партійним заборонам і стимулу для основних партій до співпраці.⁴ У цьому зв'язку, для України безумовно корисним є вивчення досвіду усталених європейських демократій.

Постановка завдання. В умовах відсутності належного законодавчого регулювання питань захисту демократичних інститутів в Україні, багато питань у цій сфері сьогодні вирішуються ситуативно. Тому метою цієї статті є окреслення або виділення деяких базових моментів науково-практичної дискусії відносно методів усталеної демократії, які можуть бути ефективно застосовані в Україні.

Виклад основного матеріалу. Freedom House – організація, що досліджує демократію та стан політичних і громадянських прав та свобод, наголошує на глобальному зниженні їх рівня в усьому світі. Методологія, яку використала ця організація при формуванні річного звіту полягає в оцінці 170 країн на основі 25 показників, які запозичені з положень Загальної декларації прав людини.⁵ Загальновизнаним у Європі є також процес певного відходу від демократії деяких країн Євросоюзу, зокрема Польщі, Угорщини.

Щодо України, то у своєму звіті за 2020 рік «Держави перехідного періоду» (Nations in Transit) Freedom House відмічає деяке поліпшення рейтингу рівня демократії в країні (3,39 проти 3,36 у 2019 р.). Але Україна так і залишилась в розділі «перехідних чи гібридних режимів». А індекс демократії в ній становить 40%. Оцінка в рейтингу демократії країнам ставиться від 1 до 7. Зага-

¹ Karl Loewenstein. Militant Democracy and Fundamental Rights, I. The American Political Science Review. Vol. 31. No. 3 (Jun., 1937). P. 417-432. URL: <https://www.jstor.org/stable/1948164>

² Ярош Я.Б. Політична конкуренція парламентських партій: дис. ... докт. політ. наук: 23.00.02. Луцьк, 2019. 437 с. С. 136-188.

³ Богдан Бернацький. Національні та європейські стандарти заборони політичних партій. Український часопис конституційного права. 4/2018. С. 122-131. URL: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2018.5>

⁴ Angela K. Bourne. Democratic Dilemmas: Why democracies ban political parties. New York: Routledge, 2018. 280 p.

⁵ Freedom House, «Freedom in the World 2019: Democracy Retreat». URL: <http://surl.li/accdz>

лом, організація відзначає такі типи урядування в країнах: усталені демократії (5,01 – 7,00); напівусталені демократії (4,01 – 5,00); перехідні чи гібридні режими (3,01 – 4,00); напівусталені авторитарні режими (2,01 – 3,00); усталені авторитарні режими (1,00 – 2,00).⁶

Більшість європейських конституцій містять заборону партій, що вчиняють дії, пов'язані з розпалюванням ворожнечі, масовими мітингами та демонстраціями з використанням символів та уніформи. Передбачають також покарання для лідерів крайніх політичних партій, припинення їх фінансування, відмову в реєстрації тощо. Звісно, велике значення має такий факт, як організована процедура заборони партії, бо в деяких випадках залишається можливість організувати партію з іншою назвою але з аналогічними програмою та цілями.

В Україні стаття 36 Конституції передбачає, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. ... Усі об'єднання громадян рівні перед законом.

У той же час стаття 37 встановлює підстави для судової заборони діяльності політичних партій в Україні: утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються. ... Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку.⁷

Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Засади утворення і діяльності політичних партій, обмеження щодо членства встановлюються виключно Конституцією і законами України.

Закордонні фахівці вказують на рівну конкуренцію між різними політичними проектами, що є однією з найважливіших демократичних якостей нарівні зі свободою вираження поглядів, ідеєю лояльної опозиції та можливістю мирного переходу влади. Але демократія повинна захищатись і в цьому полягає її основний парадокс. Можливою відповіддю на нього є теза Левенштейна, який зазначав, що в цьому питанні мета виправдовує засоби. Його аргументом є те, що демократія має визнати свої власні цінності вище антидемократичних, і таким чином не допустити їх заміни на протилежні.⁸

Європейський погляд на демократію виходить з того, що комуністична ідеологія близька до фашистської і так само може відвойовувати свої позиції у демократії під час кризових явищ. Є поширена думка, що під час кризи законність уходить у відпустку, в результаті чого не ясно, коли саме демократія повинна радикально захищатись. Справедливим є також твердження, що однакова (моральна) відстань, яку усталена демократія займає від усіх політичних крайнощів – одна з її характерних рис.⁹ Усталена демократія захищає суспільство від фашистських, комуністичних, насильницьких, сепаратистських та релігійних фундаменталістських партій.

⁶ Радіо Свобода. Розділ: Політика. Демократичний рейтинг України дещо зріс, але перед нею стоять виклики в дотриманні демократії – Freedom House. URL: <http://sur.li/accef>

⁷ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://sur.li/gdyl>

⁸ Karl Loewenstein. Militant Democracy and Fundamental Rights, I. The American Political Science Review. Vol. 31. No. 3 (Jun., 1937). P. 417-432. URL: <https://www.jstor.org/stable/1948164>

⁹ Peter Niesen. Anti-Extremism, Negative Republicanism, Civic Society: Three Paradigms for Banning Political Parties. Published online by Cambridge University Press: 06 March 2019. German Law Journal. Volume 3. Issue 7. July 2002. E1. DOI: <https://doi.org/10.1017/S2071832200015157>

Поведінка окремих осіб, які прагнуть знищити демократію шляхом насильницького державного перевороту, є в Україні предметом розгляду кримінального права (ст. 109, 110, 110² КК). Крім цього політичні партії в Україні є юридичними особами і до них також можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, передбачені Розділом XIV¹ КК України, що представляють собою: штраф, конфіскацію майна та ліквідацію. Це є можливим у разі вчинення уповноваженою особою партії від імені партії та в її інтересах кримінальних правопорушень, передбачених, зокрема, статтями 109 та 110 КК України (ст. 96⁹ КК).¹⁰

Судова заборона партії – це короткостроковий спосіб у кризовій ситуації протистояти загрозі для демократичних процедур. Законодавча та виконавча влада відіграє важливу роль при підтримці демократії у довгостроковій перспективі. Але рішення приймають представники судової гілки влади. Теорія усталеної демократії покликана не лише пояснити, чому законно вживати заходи проти партії, але також має бути зрозуміло, коли саме це законно. Розробка цього питання створює певну напругу, бо втручання держави має відбуватись якомога пізніше, але не з запізненням. За європейськими стандартами, заборона потрібна лише тоді, коли вже є реальна можливість зруйнувати демократію. Як правило, може йтися про заборону невеликих партій, які не користуються значною соціальною підтримкою, а тому важко зрозуміти вчасно, що партія дійсно представляє загрозу для демократичних прав і свобод громадян. Великі антидемократичні партії легше розпізнати як небезпечні, але значна соціальна підтримка робить їх заборону значно складнішою через фактичне порушення політичних прав частини населення. Це і є парадокс усталеної демократії, бо заходи її захисту суперечать змісту існування самої демократії.

Люди в демократичному суспільстві мають більш активний характер щодо захисту своїх прав, бо кожен не бажає залежати від інтересів іншої соціальної групи. Нормальні демократичні правила гри мають бути узаконені. Але демократія може бути найкращою формою політичного режиму лише тоді, коли дотримано певні умови (наприклад, відсутні військові дії). За відсутності цих умов, відхилення від демократичних процедур може бути законним у тому випадку, якщо можливим залишається відродження демократичних процедур. У цьому зв'язку, є відоме висловлювання А. Сена, що «в страшній історії світового голоду, ніколи не відчувалось істотного голоду в незалежній, демократичній країні з відносно вільною пресою».¹¹ Основний аргумент полягає в тому, що демократія як форма державного режиму узаконена, бо вона працює краще за інші в різних сферах життя суспільства. І хоча вона не набагато краща або гірша з точки зору економічного зростання, ніж це може відбуватись в авторитарних державах, але громадяни демократичної держави користуються значно кращим захистом від економічних катастроф.

Якщо погодитись з тим, що легітимність демократії витікає з її здатності досягати певних аспектів, до яких варто прагнути, не обов'язково потрапляти в описаний парадокс, якщо можна обмежити те, що політично представлене. І лише якщо інструментальна цінність демократії залежить від її необмеженого характеру, усталена демократія з таким фундаментом бореться з проблемою легітимності.

Згідно неінструментальних основ демократії, її легітимність залежить не від відповідних ефектів, а від справедливості внутрішніх демократичних процедур. Так відомо, що люди, які організують своє суспільне життя у відповідності з демократичними процедурами мають високий ступінь свободи та рівності. Ці ідеї послугуються для структурування демократичних процедур. Те, що надає демократії легітимності, тобто внутрішня справедливість процесу, який дозволяє людям насолоджуватись свободою та рівністю при визначенні їх спільного майбутнього не може бути легітимністю кордонів політичного простору. Питання про усталену демократію також можна сформулювати як питання про ступінь її нетерпимості до своєї частини заради самої себе щоб захистити своє власне існування, не відмовляючись від своєї демократичної природи. Іноді усталена демократія обговорюється в світлі парадоксу терпимості або толерантності.

¹⁰ Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України.
URL: <http://surl.li/hwsc>

¹¹ Amartya Sen. Development: Which Way Now? Economic Journal. 1983. Vol. 93. P. 745-762. URL: <http://surl.li/acccfy>

«Парадокс толерантності» пов'язаний з працею Карла Попера «Відкрите суспільство та його вороги», який стверджує, що необмежена толерантність до нетерпимості веде до припинення толерантності. Попер бачить вирішення проблеми в тому, що в ім'я терпимості суспільство допускає нетерпимість як таку. Однак, це може бути припинене в тому випадку, якщо нетерпимість представляє собою небезпеку для виживання толерантності і цього вже не можна терпіти.¹²

Так демократія не може вільно відмінити сама себе і тому є цілком легітимним відмовити її від цього. І навпаки: оскільки демократія порушує принципи свого існування, забороняючи партію, це має бути заборонено законом, що є антидемократичним.

Більш сучасний аналіз меж толерантності можна знайти в роботі німецького філософа та політичного теоретика Райнера Форста. За його словами, толерантність до віри або діяльності складається з трьох компонентів. Той, хто щось терпить, спочатку повинен переконатись, що ця віра або діяльність є неправильними у важливих аспектах (компонент заперечення); по-друге, ця людина повинна мати вагомі причини для виконання діяльності або віри (компонент прийняття); по-третє, має існувати межа, після якої ця людина більше не зможе приймати діяльність або віру (компонент відмови). На думку Форста, якщо немає заперечень проти діяльності, то мова йде не про «терпимість», а про байдужість або про односторонність. Якщо немає причин для виконання діяльності, не було б терпимості, а навпаки: йшлося б про нетерпимість або репресії.¹³

Гіпотетична ситуація Попера, коли толерантні приймають нетерпимих, може тривати доти, доки не буде досягнута межа їх толерантності. Цей аналіз парадоксу толерантності показує, як може виглядати легітимність усталеної демократії. Толерантно ставитись до антидемократичної партії можна якщо розумієш її антидемократичний характер. Причиною подальшого існування такої партії є демократичний політичний режим, але цілком можливо, що після певного моменту причини заборони партії переважають причини толерантності до неї.

В західній традиції концепції демократії можуть бути двох видів: формальні (процедурні) та матеріальні. Згідно з формальною концепцією демократії, вона представляє собою набір процедур, які забезпечують голосування за політичні проекти, а результати визначаються за правилом більшості. Правило більшості, формалізоване на виборах, у цій концепції не може бути єдиним здобутком демократії, але є її важливою якістю або необхідною умовою. В такий спосіб процедури гарантують, що виборці можуть обирати між політичними проектами та їх вибір буде трансформовано в певну політичну концепцію управління. Наслідком цієї теоретичної позиції є те, що всі держави можуть бути поділені на демократичні та недемократичні без будь-яких відтінків. Тобто демократія повинна ставитись до всіх політичних проектів як до рівних. Порядок не повинен вносити до своєї структури ціннісні передумови. Ця концепція узгоджується з тезою про те, що потрібно бути вірним своєму прапору, навіть коли корабель тоне (Ганс Кельзен, 1932).

Матеріальна ж демократія контрастує з процедурною, бо в цій концепції крім правила більшості надається значення певним цінностям, які ця більшість представляє та які вона повинна усвідомлювати. Прихильники концепції матеріальної демократії стверджують, що толерантність, свобода та рівність є центральними цінностями, без яких реалізація демократії неможлива. Згідно з цією точкою зору, демократія заснована на припущенні, що всі люди рівні та, внаслідок цього, мають однакове право голосу в політиці. Обмеження прав меншості саме по собі є антидемократичним та суперечить цілям і суті існування демократії. Так легітимність рішень державних органів залежить від матеріального розуміння демократії більше, ніж дотримання процесуальних правил.

Але існують і інші теорії демократії, серед яких варто відмітити так звану концентричну модель. Ця модель демократії свідомо позиціонує себе за межами розподілу на процедурну та матеріальну демократії. Це стає можливим, бо модель визначає демократію як процес обговорення, пов'язаний трьома нормативними ідеалами та епістемологічними передумовами. Концентрична

¹² Karl R. Popper. The Open Society and Its Enemies. Princeton / New York: Princeton University Press, 2013. P. 581-582.
URL: <http://surl.li/acctet>

¹³ Forst, R. Toleration in Conflict. Past and Present, C. Cronin (trans.), 2013. Cambridge: Cambridge University Press. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <http://surl.li/accmp>

модель представляє суспільство як серію кругів, на периферії яких знаходяться окремі громадяни, чий взаємні роздуми та свобода вираження думок повинна бути захищена максимальною мірою, а в центрі уваги знаходяться політичні партії, що розробляють закони в парламенті. Дії партій повинні бути засновані на поглядах громадян, для яких громадянське суспільство та партійне об'єднання виконують перетворюючу функцію. Тобто вони перетворюють думки та ідеї в конкретні законодавчі пропозиції. Політичні висловлювання мають бути фундаментально інформованими, захищати демократичні ідеали, права людини та верховенство закону тим більше, чим ближче їх носії підходять до центру. В цьому сенсі ця модель є зворотною до традиційної логіки, згідно якої свобода висловлювання парламентарів більш захищена, ніж у інших громадян.¹⁴ Це можна назвати поступово зникаючою толерантністю. Перевага цієї моделі в тому, що на периферії усі політичні переконання розглядаються однаково і тому всі політичні сигнали, у тому числі антидемократичні, відстежуються. Таким чином, вводяться нові поля напруженості, наприклад, вплив політичних переконань на периферії на формування демократичних ідеалів. Також сила аргументів у центральних політичних дебатах має пріоритет над кількісним складом громадян, що знаходяться на периферії та дотримуються інших політичних поглядів. І саме тому, кількісний склад громадян – прихильників різних ідей не є у такому випадку вирішальним критерієм демократії.

У контексті розглядуваної проблеми варто згадати про міжнародно-правове регулювання партійної заборони. Серед документів у першу чергу основні договори, укладені в рамках ООН та Ради Європи. Так міжнародна система прав людини у післявоєнний період була частково створена на основі Загальної декларації прав людини (прийнята 10 грудня 1948 р.), де зазначається, що права і свободи людей можуть бути обмежені лише задля блага інших та для задоволення законних вимог моралі, забезпечення громадського порядку та спільного блага в демократичному суспільстві. Декларація ратифікована Україною 17 липня 1997 року.

Зокрема, стаття 30 Загальної декларації прав людини містить тезу про те, що ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації.¹⁵

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН у 1966 році. Сьогодні він ратифікований у 173 країнах. Що стосується питання усталеної демократії в Пакті, то стаття 14 (1) (право на справедливий судовий розгляд) передбачає, що суд має бути відкритим для всіх, якщо лише не йдеться про «інтереси моралі, захист громадського порядку або національної безпеки». Стаття 21 (право на мирні збори) визначає, що обмеження цього права можливі лише в тому випадку, якщо вони дозволені законом. Підставами можуть бути інтереси національної безпеки, охорона громадського порядку, суспільного здоров'я або моральності чи захист прав та свобод інших осіб. Стаття 22 (2) (свобода асоціацій і профспілок) накладає обмеження на свободу асоціацій на тих же підставах, що і стаття 21. А от стаття 25 (b) (право голосувати та бути обраним) наголошує, що кожен громадянин має право та можливість без необґрунтованих обмежень «голосувати і бути обраним на реальних періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців».¹⁶

Народи мають право на самовизначення, включаючи всі процеси, пов'язані зі здійсненням законодавчої, виконавчої та судової влади. Свобода вираження думок, зборів та асоціацій має важливе значення. Мають також бути дотримані всі умови для того, щоб кожен міг скористатись своїм

¹⁴ Stefan Sottiaux, Stefan Rummens. Concentric democracy: Resolving the incoherence in the European Court of Human Rights' case law on freedom of expression and freedom of association. International Journal of Constitutional Law. Vol. 10. Issue 1. January 2012. P. 106–126, URL: <https://doi.org/10.1093/icon/mor074>

¹⁵ Загальна декларація прав людини: Документ 995_015 від 10 грудня 1948 / Генеральна Асамблея ООН. URL: <http://surl.li/umvi>

¹⁶ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Документ 995_043 від 19 грудня 1966 р. / Генеральна Асамблея ООН. URL: <http://surl.li/rlkf>

правом голосу, виражати різні політичні погляди, бути представленим у виборних органах влади. Багатопартійні вибори не є обов'язком держави згідно Пакту. Але не можна не розуміти, що саме багатопартійність є вагомим кроком або необхідною умовою матеріальної інтерпретації концепції демократії.

Статті 14, 21 та 22 Пакту допускають обмеження прав за умови, що вони служать цілям, які є необхідними для демократичного суспільства. Більше того, ці обмеження забезпечують досягнення вказаних цілей більше, ніж саме право на мирні збори. В статті 19 Пакту (свобода вираження поглядів) також ідеться про обмеження, необхідні для: поважання прав і репутації інших осіб; для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.¹⁷ Це означає, що обмеження не повинні використовуватись проти політичної опозиції; закликає до демократичної зміни влади, конституції, політичної системи або прагнення до самовизначення. Зазначені обмеження права на свободу поглядів необхідні в демократичному суспільстві.

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1965 році, ратифікована 182 країнами. Стаття 4 (b) конвенції зобов'язує учасників заборонити організацію, що підбурює до расової дискримінації. Участь у таких заходах слід визнати злочином, за який законом має бути передбачене покарання. Здається, що згідно цього положення всі расистські політичні партії у країнах-учасницях конвенції підлягають забороні. Однак вимога цієї статті пом'якшується в першому абзаці, де йдеться, що зобов'язання відповідають принципам Загальної декларації прав людини, а оскільки Загальна декларація захищає свободу асоціацій та свободу вираження поглядів, то ці положення міжнародного права виглядають незбалансованими.¹⁸

Однак, розглянуті універсальні міжнародні договори про права людини були створені під час холодної війни. Через існуючі ідеологічні суперечності демократичні концепції та процедури в рамках міжнародного права майже не розвивались. У сучасному світі центри протистояння змінились, геополітичні події впливають на розвиток демократії в світі та в міжнародному праві. З цієї причини в договорах ООН, безумовно, є місце для заходів, які захищають обмеження на асоціації та вираження поглядів з метою захисту демократичних інститутів та процесів. Втім, не можна поки що стверджувати, що в міжнародному праві досягнуто консенсус стосовно заборони антидемократичних партій для захисту демократії.

Під час тлумачення відповідних положень договорів ООН, юристи часто посилаються на прецедентне право, розроблене Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ). Важливе значення у цьому процесі також мають Європейська комісія з прав людини (ЕКПЛ) та Венеціанська комісія.

Європейське законодавство з прав людини представлене перш за все Європейською конвенцією про права і основні свободи людини. Це міжнародний договір, що виник в Раді Європи та був підписаний у 1953 році. Конвенція була прийнята для захисту прав, раніше викладених у Загальній декларації прав людини. Політична спрямованість – недопущення подальших комуністичних революцій в Європі та запобігання відродженню фашистських партій. Тепер держави-члени конвенції не повинні були розглядати права людини як суто внутрішню справу. Був створений ЄСПЛ, який міг виступати в якості незалежного арбітра з порушень прав людини. Ці два органи мали вчасно сигналізувати про загрозу демократії в тій чи іншій європейській країні. Однак, сьогодні очевидно, що тандем ЕКПЛ та ЄСПЛ більше неможливий. Однією з причин є підвищене навантаження на ЄСПЛ, де навіть коли йдеться про серйозні порушення прав людини на розгляд уходить від 4 до 5 років. Другою причиною є те, що ЄСПЛ усе більше еволюціонував від механізму боротьби з тоталітаризмом до механізму, який зазвичай захищає людей від дій внутрішньої влади. Третя причина витікає з того факту, що суд не може порушувати справи сам, а фізичні особи, що до нього звертаються, не мають достатніх можливостей для порушення справи проти загрози демократії. Швидше

¹⁷ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Документ 995_043 від 19 грудня 1966 р. / Генеральна Асамблея ООН. URL: <http://surl.li/rlkf>

¹⁸ Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: Документ 995_105 від 4 січня 1969 р. / Генеральна Асамблея ООН. URL: <http://surl.li/accjy>

за все, лише незалежна оцінка різних фактів та заходів може з часом призвести до встановлення факту загрози демократії.

Не зважаючи на ці недоліки, прецедентне право ЄСПЛ відіграє важливу роль у правових системах країн-учасниць. ЄСПЛ розробив правосуддя в контексті усталеної демократії та багато іншого. Зокрема, йдеться про легітимність заборони партії та про характер демократії. Суд міг приймати рішення з цих питань, серед іншого, коли члени забороненої партії звертались з оскарженням цієї заборони (близько 20 справ).

При розгляді таких справ використовувались: стаття 11 (свобода асоціацій та зборів, межі такої свободи), стаття 17 (заборона зловживання правами) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції) та стаття 30 Загальної декларації прав людини. Остання введена як засіб стримування тоталітарних рухів від руйнування демократії. Від того, яка саме стаття Європейської конвенції буде застосована судом, залежить його рішення.

Вперше, ЄКПЛ розглянула заборону партії у 1957 році. Це стосувалось Комуністичної партії Німеччини. Комісія застосувала статтю 17 Європейської конвенції, де зазначається, що ніхто не може використовувати права, гарантовані Конвенцією, для скасування інших прав. Комісія не вважала необхідним розглядати справу у відношенні порушення статей 9, 10 та 11 Конвенції та підтримала заборону партії на тій підставі, що диктатура пролетаріату, яка відстоюється комуністичною доктриною для встановлення відповідного режиму, є несумісною з Конвенцією, оскільки включає в себе знищення багатьох прав і свобод, нею гарантованих. Таким чином, встановлення диктатури несумісне з Європейською конвенцією, навіть якщо при цьому застосовуються конституційні методи.¹⁹

У наступних випадках заборони партій завжди аналізувались у відповідності до статті 11, оскільки ця стаття закликає до більш фундаментального аналізу фактів, ніж стаття 17 Європейської конвенції.

Ряд інших судових розглядів у цей період стосувався заборони турецьких партій комуністичного та соціалістичного спрямувань. У справі про заборону Об'єднаної комуністичної партії Туреччини (ОКПТ) Суд постановив, що політичні партії як представники різних політичних переконань відіграють важливу роль у суспільстві, оскільки вони сприяють мирній, плюралістичній дискусії, яка сама по собі є передумовою демократії... Лише переконливі та вагомі причини можна прийняти в обґрунтування обмеження свободи асоціацій, а державні органи мають обмежену свободу заборони партії. У кінцевому рахунку Суд постановив, що заборона ОКПТ Конституційним судом була несумісною з Європейською конвенцією, бо в своїй програмі партія підтримувала основні демократичні принципи.

На думку Суду, не було підстав для висновку про те, що політична програма партії могла приховувати її справжні прагнення та наміри поза тим, що вона проголосила, бо вона була заборонена відразу ж після заснування.²⁰ В іншій турецькій справі про заборону партії ЄСПЛ постановив, що закони шаріату несумісні з основоположними принципами ЄСПЛ. Він підтвердив заборону партії Конституційним судом.²¹

У 2009 році ЄСПЛ підтримав рішення Верховного Суду Іспанії про заборону сепаратистських партій «Батасуна» та «Еррі Батасуна», що по суті були одним цілим. Батасуна була широко відома як політичне крило організації ЕТА, яка була відповідальною за декілька атак на іспанські території в ім'я незалежності Басків. Програма Батасуни містила ряд положень, які можна охарактеризувати як вираз симпатії до терористів. Зокрема, Верховний Суд Іспанії наголошував, що ці партії

¹⁹ European Commission of Human Rights. Decision by the commission on the admissibility of Application No 250/57 lodged by the German Communist Party, dissolved by Decision of the Federal Constitutional Court on 17th August, 1956, sitting in private on 20th July, 1957. URL: <http://surl.li/abzyq>

²⁰ United Communist Party of Turkey v. Turkey, App. 19392/92, Європейський суд з прав людини (30 січня 1998), URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58128>

²¹ Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey, Apps. 41340/98, 41342/98, 41343/98, 41344/98, Європейський суд з прав людини (13 лютого 2003), URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60936>

створювали частину сепаратистської стратегії, що служить тероризму, неодноразово закликаючи до збройної боротьби у своїх внутрішніх документах та зовнішній діяльності. У цій справі було доведено, що заборона є необхідною мірою і втрати демократії у цьому випадку будуть значно меншими.²² До речі, у 1998 році Батасуна на виборах набрала 18% голосів, а у 2001 (місцеві вибори) – 10%. У 2002 році партія була заборонена.²³

Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія) консультує Раду Європи з конституційного права. В «Керівних принципах заборони та розпуску політичних партій», прийнятих у 1999 р., Венеціанська комісія заявляє, що політичні партії відіграють важливу роль у функціонуванні демократії. Заборона або примусовий розпуск політичної партії може бути виправданий лише в тому випадку, якщо партія підбурює до насильства або насильство використовується як політичний інструмент, який здатний зруйнувати демократичний конституційний порядок. Така заборона може бути прийнята лише Конституційним судом або іншим органом судової влади у відповідності до процедури відкритого та справедливого судового розгляду, що гарантована.

Владний орган, який порушує справу перед судом, повинен спочатку перевірити, чи дійсно партія представляє загрозу для вільного та демократичного політичного ладу або прав людей, і чи можна цьому запобігти менш радикальними заходами.²⁴ Втім публікації Венеціанської комісії мають виключно рекомендаційний характер.

Як на рівні ООН, так і на рівні Ради Європи немає чіткого закону, який би зобов'язав заборонити партію, діяльність якої є загрозою для демократії. У створеному власному прецедентному праві ЄСПЛ виробив умови, за яких заборона партії може відбутись. Не зважаючи на рекомендації Венеціанської комісії, ЄСПЛ не вважає застосування або підбурювання до насильства з боку партійних лідерів необхідною умовою заборони партії. Якщо ж буде доведено, що антидемократична партія представляє реальну загрозу для істотного елемента демократії, партійну заборону буде підтримано.

В Україні у період з 2014 по 2019 рр. діяльність чотирьох політичних партій потрапила під заборону або була припинена через субстантивні порушення. До 2014 року українська правова система мала досвід розпуску політичних партій лише з процедурних підстав. Починаючи з 2014 року, в Україні відбувся ряд адміністративних судових процесів, пов'язаних із заборонаю партій російського спрямування, очільники та члени яких сприяли анексії АРК Крим. А з 2015 року адміністративні суди постановили припинити діяльність партій, що просували комуністичну ідеологію або використовували комуністичну символіку, порушуючи у такий спосіб Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».²⁵ Наведений антикомуністичний закон²⁶ 16.07.2019 року був визнаний конституційним.²⁷

²² Европейская конвенция о защите прав человека: право и практика. Документ. «Эрри Батасуна» и «Батасуна» против Испании [Herri Batasuna and Batasuna v. Spain] (NN 25803/04, 25817/04). Решение от 11 декабря 2007 г. [вынесено V Секцией]. URL: <http://surl.li/accfg>

²³ Thomas Ayres. Batasuna Banned: The Dissolution of Political Parties Under the European Convention of Human Rights. Boston College International and Comparative Law Review. 2004. Vol. 27. № 1 (99). P. 99-100. URL: <http://surl.li/accfk>

²⁴ Керівні принципи заборони та розпуску політичних партій: Документ 994_159 від 11 грудня 1999 р. / Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія). URL: <http://surl.li/acckk>

²⁵ Богдан Бернацький. Національні та європейські стандарти заборони політичних партій. Український часопис конституційного права. 4/2018. С. 122-131. URL: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2018.5>

²⁶ Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/acckm>

²⁷ Рішення Конституційного суду України у справі щодо конституційності Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», м. Київ, 16 липня 2019 року, № 9-р/2019. Справа № 1-24/2018(1919/17). URL: <http://surl.li/accco>

Законом України «Про політичні партії в Україні» регулюється існування політичних партій, а також передбачене державне фінансування статутної діяльності політичних партій, які потрапили до парламенту, обсяг якого залежить від встановленого розміру мінімальної заробітної плати та загальної кількості виборців, які взяли участь у голосуванні у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі.²⁸

Державне фінансування статутної діяльності політичних партій, відповідно до внесених змін до Закону України «Про політичні партії в Україні», розпочалося з третього кварталу 2016 року.²⁹ Однак очевидно, що реальні партійні доходи мало залежать від державного фінансування і тому його скасування не може призвести до припинення діяльності партії.

Незважаючи на свою центральну роль в українській демократичній системі, політичні партії не мають належним чином закріпленого конституційного статусу. Закон про парламентську опозицію так і не був прийнятий в Україні. Міжнародний досвід заборони партій тісно пов'язаний з концепцією усталеної демократії, втім в Україні судами фактично ігнорується описувана концепція та майже не використовується практика ЄСПЛ з цих питань. Водночас, світова наукова думка пропонує також інші рішення, що є менш суворими в контексті захисту політичних прав і свобод громадян. Це, зокрема: припинення державного фінансування, заборона брати участь у наступних виборах, притягнення до кримінальної відповідальності окремих представників партії тощо.

Висновки. Варто зауважити, що політичні партії відіграють важливу роль у житті суспільства. У той же час, повний контроль однієї політичної сили над владою в державі може призвести до катастрофічних наслідків для демократії. З цієї причини від сформованості інституту статусу політичних партій у державі залежить вирішення багатьох конституційно-правових питань, у тому числі пов'язаних із захистом демократії та прав громадян. Процесуальні гарантії безумовно є важливою складовою правомірності рішень щодо заборони політичних партій, однак ціннісні орієнтири у даному випадку відіграють важливішу роль.

Шляхом законодавчих змін в Україні необхідно створити систему, коли заборона партії буде можлива лише в тому випадку, якщо партія становить реальну загрозу для демократії, що доведено. В Україні спостерігається застосування лише окремих заходів, що становлять ідею усталеної демократії. І хоча на перший погляд ці заходи здаються недемократичними, їх необхідно переосмислити та прийняти. Українська правова система має застосовувати практику ЄСПЛ по суті. За роки незалежності було висунуто багато пропозицій, що могли б зробити українську демократію європейською. Однак, змагання між двома векторами тяжіння політичної системи значно уповільнило демократичний шлях України до прийняття європейських цінностей.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Amartya Sen. Development: Which Way Now? *Economic Journal*. 1983. Vol. 93. P. 745-762. URL: <http://surl.li/accfy> (дата звернення 10.08.2021).
2. Angela K. Bourne. *Democratic Dilemmas: Why democracies ban political parties*. New York: Routledge, 2018. 280 p.
3. Богдан Бернацький. Національні та європейські стандарти заборони політичних партій. *Український часопис конституційного права*. 4/2018. С. 122-131. URL: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2018.5>
4. Forst, R. *Toleration in Conflict. Past and Present*, C. Cronin (trans.), 2013. Cambridge: Cambridge University Press. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <http://surl.li/accmp> (дата звернення 10.08.2021).
5. Freedom House, «Freedom in the World 2019: Democracy Retreat». URL: <http://surl.li/accdz> (дата звернення 10.08.2021).

²⁸ Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III / Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/sjru>

²⁹ Національне агентство з питань запобігання корупції. Про державне фінансування політичних партій. URL: <http://surl.li/accfu>

6. Karl Loewenstein. Militant Democracy and Fundamental Rights, I. The American Political Science Review. Vol. 31. No. 3 (Jun., 1937). P. 417-432. URL: <https://www.jstor.org/stable/1948164> (дата звернення 10.08.2021).
7. Karl R. Popper. The Open Society and Its Enemies. Princeton / New York: Princeton University Press, 2013. P. 581-582. URL: <http://surl.li/acset> (дата звернення 10.08.2021).
8. Національне агентство з питань запобігання корупції. Про державне фінансування політичних партій. URL: <http://surl.li/acsfu> (дата звернення 10.08.2021).
9. Peter Niesen. Anti-Extremism, Negative Republicanism, Civic Society: Three Paradigms for Banning Political Parties. Published online by Cambridge University Press: 06 March 2019. German Law Journal. Volume 3. Issue 7. July 2002. E1. DOI: <https://doi.org/10.1017/S2071832200015157>
10. Радіо Свобода. Розділ: Політика. Демократичний рейтинг України дещо зріс, але перед нею стоять виклики в дотриманні демократії – Freedom House. URL: <http://surl.li/accef> (дата звернення 10.08.2021).
11. Stefan Sottiaux, Stefan Rummens. Concentric democracy: Resolving the incoherence in the European Court of Human Rights' case law on freedom of expression and freedom of association. International Journal of Constitutional Law. Vol. 10. Issue 1. January 2012. P. 106–126, URL: <https://doi.org/10.1093/icon/mor074>
12. Thomas Ayres. Batasuna Banned: The Dissolution of Political Parties Under the European Convention of Human Rights. Boston College International and Comparative Law Review. 2004. Vol. 27. № 1 (99). P. 99-100. URL: <http://surl.li/accfk> (дата звернення 10.08.2021).
13. Ярош Я.Б. Політична конкуренція парламентських партій: дис. ... докт. політ. наук: 23.00.02. Луцьк, 2019. 437 с.

Перелік юридичних документів:

14. Европейская конвенция о защите прав человека: право и практика. Документ. «Эрри Батасуна» и «Батасуна» против Испании [Herri Batasuna and Batasuna v. Spain] (NN 25803/04, 25817/04). Решение от 11 декабря 2007 г. [вынесено V Секцией]. URL: <http://surl.li/acfcg> (дата звернення 10.08.2021).
15. European Commission of Human Rights. Decision by the commission on the admissibility of Application No 250/57 lodged by the German Communist Party, dissolved by Decision of the Federal Constitutional Court on 17th August, 1956, sitting in private on 20th July, 1957. URL: <http://surl.li/abzyq> (дата звернення 10.08.2021).
16. Загальна декларація прав людини: Документ 995_015 від 10 грудня 1948 / Генеральна Асамблея ООН. URL: <http://surl.li/umvi> (дата звернення 10.08.2021).
17. Керівні принципи заборони та розпуску політичних партій: Документ 994_159 від 11 грудня 1999 р. / Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія). URL: <http://surl.li/acckk> (дата звернення 10.08.2021).
18. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/gdyl> (дата звернення 10.08.2021).
19. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/hwcs> (дата звернення 10.08.2021).
20. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: Документ 995_105 від 4 січня 1969 р. / Генеральна Асамблея ООН. URL: <http://surl.li/acfju> (дата звернення 10.08.2021).
21. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Документ 995_043 від 19 грудня 1966 р. / Генеральна Асамблея ООН. URL: <http://surl.li/rkfk> (дата звернення 10.08.2021).
22. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/acckm> (дата звернення 10.08.2021).
23. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III / Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/sjru> (дата звернення 10.08.2021).
24. Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey, Apps. 41340/98, 41342/98, 41343/98, 41344/98, Європейський суд з прав людини (13 лютого 2003), <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60936> (дата звернення 10.08.2021).
25. Рішення Конституційного суду України у справі щодо конституційності Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», м. Київ, 16 липня 2019 року, № 9-р/2019. Справа № 1-24/2018(1919/17). URL: <http://surl.li/acfco> (дата звернення 10.08.2021).
26. United Communist Party of Turkey v. Turkey, App. 19392/92, Європейський суд з прав людини (30 січня 1998), URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58128>.

References

Bibliography:

1. Amartya Sen. Development: Which Way Now? Economic Journal. 1983. Vol. 93. P. 745-762. URL: <http://surl.li/acfcy> (data zvernennia 10.08.2021).
2. Angela K. Bourne. Democratic Dilemmas: Why democracies ban political parties. New York: Routledge, 2018. 280 p.

3. Bohdan Bernatskyi. Natsionalni ta yevropeiski standarty zaborony politychnykh partii. Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava. 4/2018. S. 122-131. URL: <https://doi.org/10.30970/jcl.4.2018.5>
4. Forst, R. Toleration in Conflict. Past and Present, C. Cronin (trans.), 2013. Cambridge: Cambridge University Press. Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <http://surl.li/acmp> (data zvernennia 10.08.2021).
5. Freedom House, «Freedom in the World 2019: Democracy Retreat». URL: <http://surl.li/accdz> (data zvernennia 10.08.2021).
6. Karl Loewenstein. Militant Democracy and Fundamental Rights, I. The American Political Science Review. Vol. 31. No. 3 (Jun., 1937). P. 417-432. URL: <https://www.jstor.org/stable/1948164> (data zvernennia 10.08.2021).
7. Karl R. Popper. The Open Society and Its Enemies. Princeton / New York: Princeton University Press, 2013. P. 581-582. URL: <http://surl.li/acct> (data zvernennia 10.08.2021).
8. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii. Pro derzhavne finansuvannia politychnykh partii. URL: <http://surl.li/accfu> (data zvernennia 10.08.2021).
9. Peter Niesen. Anti-Extremism, Negative Republicanism, Civic Society: Three Paradigms for Banning Political Parties. Published online by Cambridge University Press: 06 March 2019. German Law Journal. Volume 3. Issue 7. July 2002. E1. DOI: <https://doi.org/10.1017/S2071832200015157>
10. Radio Svoboda. Rozdil: Polityka. Demokratychnyi reitynh Ukrainy deshcho zris, ale pered neiu stoiat vyklyky v dotrymanni demokratii – Freedom House. URL: <http://surl.li/accef> (data zvernennia 10.08.2021).
11. Stefan Sottiaux, Stefan Rummens. Concentric democracy: Resolving the incoherence in the European Court of Human Rights case law on freedom of expression and freedom of association. International Journal of Constitutional Law. Vol. 10. Issue 1. January 2012. P. 106–126, URL: <https://doi.org/10.1093/icon/mor074>
12. Thomas Ayres. Batasuna Banned: The Dissolution of Political Parties Under the European Convention of Human Rights. Boston College International and Comparative Law Review. 2004. Vol. 27. № 1 (99). P. 99-100. URL: <http://surl.li/acckf> (data zvernennia 10.08.2021).
13. Yarosh YA.B. Politychna konkurentsia parlamentskykh partii: dys. ... dokt. polit. nauk: 23.00.02. Lutsk, 2019. 437 s.

List of legal documents:

14. Evropeiskaia konventsia o zashchite prav cheloveka: pravo i praktika. Dokumenty. «Erri Batasuna» i «Batasuna» protiv Ispanii [Herri Batasuna and Batasuna v. Spain] (NN 25803/04, 25817/04). Reshenie ot 11 dekabria 2007 g. [vyneseno V Sektsiei]. URL: <http://surl.li/accfg> (data zvernennia 10.08.2021).
15. European Commission of Human Rights. Decision by the commission on the admissibility of Application No 250/57 lodged by the German Communist Party, dissolved by Decision of the Federal Constitutional Court on 17th August, 1956, sitting in private on 20th July, 1957. URL: <http://surl.li/abzyq> (data zvernennia 10.08.2021).
16. Zahalna deklaratsiia prav liudyny: Dokument 995_015 vid 10 hrudnia 1948 / Heneralna Asambleia OON. URL: <http://surl.li/umvi> (data zvernennia 10.08.2021).
17. Kerivni pryntsyipy zaborony ta rozpusku politychnykh partii: Dokument 994_159 vid 11 hrudnia 1999 r. / Yevropeiska komisiiia «Za demokratsiiu cherez pravo» (Venetsianska komisiiia). URL: <http://surl.li/acckk> (data zvernennia 10.08.2021).
18. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://surl.li/gdyl> (data zvernennia 10.08.2021).
19. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku № 2341-III / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://surl.li/hwcs> (data zvernennia 10.08.2021).
20. Mizhnarodna konventsia pro likvidatsiiu vsikh form rasovoi dyskryminatsii: Dokument 995_105 vid 4 sichnia 1969 r. / Heneralna Asambleia OON. URL: <http://surl.li/acjy> (data zvernennia 10.08.2021).
21. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava: Dokument 995_043 vid 19 hrudnia 1966 r. / Heneralna Asambleia OON. URL: <http://surl.li/rlkf> (data zvernennia 10.08.2021).
22. Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symvoliky: Zakon Ukrainy vid 9 kvitnia 2015 roku № 317-VIII / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://surl.li/acckm> (data zvernennia 10.08.2021).
23. Pro politychni partii v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku № 2365-III / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://surl.li/sjru> (data zvernennia 10.08.2021).
24. Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey, Apps. 41340/98, 41342/98, 41343/98, 41344/98, Yevropeyskyi sud z prav liudyny (13 liutoho 2003), <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60936> (data zvernennia 10.08.2021).
25. Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy u spravi shchodo konstytutsiinosti Zakonu Ukrainy «Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho (natsystskoho) totalitarnykh rezhymiv v Ukraini ta zaboronu propahandy yikhnoi symvoliky», m. Kyiv, 16 lypnia 2019 roku, № 9-r/2019. Sprava № 1-24/2018(1919/17). URL: <http://surl.li/accco> (data zvernennia 10.08.2021).
26. United Communist Party of Turkey v. Turkey, App. 19392/92, Yevropeyskyi sud z prav liudyny (30 sichnia 1998), <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58128> (data zvernennia 10.08.2021).

УДК 342.7:340.12

doi.org/10.30970/jcl.1.2021.3

Мирослава Громовчук

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Ужгород, Україна
myroslavabelova@gmail.com

ЕВТАНАЗІЯ В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ

EUTHANASIA IN UKRAINE: ISSUES OF IMPLEMENTATION OF CONSTITUTIONAL HUMAN RIGHTS

Myroslava Hromovchuk

Candidate of Law, Associate Professor in the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence Uzhhorod National University, Ukraine

Abstract | In accordance with the Constitution of Ukraine, the article defines that human life in Ukraine is recognized as the highest social value, and the right to life is the most important among personal non-property rights, which is due to human nature and is at the top of social values. At the same time, today we can observe a rather paradoxical picture: the value of human life as a personal intangible good is growing, which has led to international and national legal consolidation of norms that provide comprehensive protection of life, whilst the life of the individual depreciates day by day. One clear indication of this is the worldwide boom in the discussion of the human right to die and the growing interest in the problem of euthanasia.

It is also pointed out that nowadays the term «euthanasia» is more and more common not only in professional communication of doctors, lawyers, politicians, but also in discussions of ordinary citizens. In general, euthanasia is the practice of terminating (or shortening) a doctor's life of a person suffering from an incurable disease, experiencing unbearable suffering, to satisfy the patient's request in a painless or minimally painful form in order to end the suffering.

It is proved that the problem of euthanasia is one of the most pressing ones facing humanity in the 21st century. Despite the lively discussions of physicians, microbiologists, lawyers and others, the issue will still remain unresolved for a long time. Legalization of euthanasia is undoubtedly a public issue. From our study, first, we believe that this right is contrary to the human right to life, so instead of promoting euthanasia as a method of solving problems, the state shall focus on finding ways to reduce mortality and ensure a decent life, even in case of incurable diseases. In particular, quality palliative care would help to address a number of emerging issues:

a general list of principles for palliative care, which includes a set of measures to alleviate the physical and emotional suffering of patients, as well as providing psychosocial and moral support to their family members.

Keywords: Constitution of Ukraine, human rights, fourth generation rights, euthanasia.

Анотація | В статті здійснено характеристику приписів Конституції України щодо життя людини як найвищої соціальної цінності та права на життя як найважливішого серед особистих немайнових прав, зумовленого самою природою людини. Проаналізовано парадоксальну ситуацію: цінність життя людини, як особистого немайнового блага зростає, що призвело до міжнародного та національного правового закріплення норм, які забезпечують всебічний захист життя, в той самий час коли життя окремої людини день за днем знецінюється. Серед одного зі свідчень цьому в статті наведено всесвітню увагу до обговорення проблеми права людини на смерть та підвищений інтерес до проблеми евтаназії.

Також відзначено, що у наш час термін «евтаназія» дедалі частіше зустрічається не тільки у професійному спілкуванні лікарів, юристів, політиків, а й у дискусіях звичайних пересічних громадян. Загалом під евтаназією розглядають практику припинення (або скорочення) лікарем життя людини, яка страждає на невиліковне захворювання, відчуває нестерпні страждання, на задоволення прохання хворого в безболісній або мінімально болісній формі з метою припинення страждань.

В статті доведено, що проблема евтаназії є однією з найактуальніших проблем, що постали перед людством в XXI столітті. Незважаючи на жваві дискусії медиків, мікробіологів, юристів та ін. воно ще залишиться невирішеним тривалий час. Питання легалізації евтаназії це, безперечно, питання суспільного характеру. З проведеного нами дослідження, по-перше, ми вважаємо, що дане право суперечить праву людини на життя, тому замість просування евтаназії як методу вирішення проблем держава повинна зосередити зусилля фахівців на пошуках шляхів скорочення смертності та забезпечення гідного життя, навіть в умовах невиліковних хвороб. Зокрема, якісне надання «паліативної допомоги», допомогло б вирішити цілий ряд виникаючих проблем, оскільки Основи законодавства України про охорону здоров'я надають загальний перелік засад надання паліативної допомоги, яка включає комплекс заходів, спрямованих на полегшення фізичних та емоційних страждань пацієнтів, а також надання психосоціальної і моральної підтримки членам їх сімей.

Ключові слова: Конституція України, права людини, права четвертого покоління, евтаназія.

Відповідно до Конституції України, життя людини в Україні визнається найвищою соціальною цінністю, а право на життя є найважливішим серед особистих немайнових прав, яке зумовлене самою природою людини і знаходиться на вершині соціальних цінностей. Разом з тим, на сьогодні ми спостерігаємо досить парадоксальну картину: цінність життя людини, як особистого немайнового блага зростає, що призвело до міжнародного та національного правового закріплення норм, які забезпечують всебічний захист життя, в той самий час коли життя окремої людини день за днем знецінюється¹. Одним з яскравих свідчень цьому є всесвітній бум обговорення проблеми права людини на смерть та підвищений інтерес до проблеми евтаназії.

У наш час термін «евтаназія» дедалі частіше зустрічається не тільки у професійному спілкуванні лікарів, юристів, політиків, а й у дискусіях звичайних пересічних громадян. Загалом під евтаназією розглядають практику припинення (або скорочення) лікарем життя людини, яка страждає на невиліковне захворювання, відчуває нестерпні страждання, на задоволення прохання хворого в безболісній або мінімально болісній формі з метою припинення страждань².

Ще в давній Спарті подібним способом позбавляли життя слабких та хворих немовлят. В племенах з первіснообщинним ладом вбивали людей літнього віку, які ставали кволими та були тягарем для нового покоління. Не варто також забувати, що питання життя і смерті розглядалось ще за часів життя видатних античних філософів зокрема, у працях Конфуція, Піфагора, Аристотеля,

¹ Пунда О. О. Право на життя. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2003. № 2 (6). С. 58.

² Олейник О. Этические и правовые аспекты эвтаназии. Юридична практика. 2001. № 48. (28 ноября).

Епікура, Августина наголошувалось на тому, що «ми не можемо судити про смерть, коли не пізнали, що таке життя»³.

Спираючись на зарубіжні тлумачення, українські дослідники висловили власне трактування цього поняття. Так, на думку М. Чорнобрового, Р. Стефанчука та С. Лозінської, евтаназією слід вважати свідомо та умисно вчинювані діяння медичного працівника, які спрямовані на припинення нестерпних фізичних чи психічних страждань пацієнта та здійснюються за неодноразовим та однозначним проханням пацієнта чи його законного представника, які є повністю, об'єктивно та своєчасно інформовані про наслідки такого втручання, з метою припинення цих страждань, що має результатом смерть пацієнта⁴.

В Україні будь-яка форма евтаназії заборонена, але для наукового дослідження такий закон не може мати вирішального значення, як і будь-який закон, бо взагалі прийняття нормативно-правових актів є результатом владних рішень, не завжди науково обґрунтованих. Як відзначає Р. Ципеліус, «лише той, хто вважає, що критичний підхід до державних законів взагалі не має сенсу чи непотрібний... може твердити, що для його правосвідомості питання справедливості не стоїть»⁵.

Одним із найважливіших прав, яке забезпечує саме фізичне існування людини як біологічної істоти, є право на життя, яке декларується ст. 27 Конституції України, в якій зазначено: «Кожна людина має невід'ємне право на життя»⁶. А ст. 3 Конституції України закріплює положення, згідно з яким людина, її життя та здоров'я, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Ці права та їх гарантії складають зміст і спрямованість діяльності держави. Скасування та обмеження цих прав не допускається, за винятком випадків, що можуть тимчасово встановлюватися в умовах військового та надзвичайного стану. Оскільки право на життя гарантує недоторканність фізичного існування людини і, а тому не допускає розпорядження ним ким-небудь, окрім самої людини⁷.

Стаття 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України передбачає, що медичні працівники зобов'язані надавати допомогу у повному обсязі хворому, який знаходиться у критичному для життя стані. Крім того, п. 2 ст. 52 забороняє пасивну евтаназію, а п. 3 ст. 52 забороняє й активну евтаназію, де зазначається, що медичним працівникам «забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань»⁸.

У частинах 2, 4 статті 281 «Право на життя» Цивільного кодексу України закріплено, що фізична особа не може бути позбавлена життя, а також те, що забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя⁹.

Варто з'ясувати чи відповідають Конституції України положення про заборону активної і пасивної евтаназії в нашій країні. Для цього, звернемося до напрацювань А.О. Шпачук. Так, вчена відзначає, що в законодавстві України відсутнє чітке визначення активної та пасивної евтаназії. Тому виникає запитання: коли сам пацієнт відключає апарат штучного підтримання життя, або він самостійно вмикає апарат, який прискорює його смерть, то відповідно до українського законодавства в такій ситуації наявна евтаназія чи ні? Відповідь в українському законодавстві відсутня. Дійсно, якщо пацієнт самостійно відключає апарат штучного підтримання життя, то тут наявні дії лише самого пацієнта, але немає дій медичних працівників, а це і є можливість здійснення пасивної евтаназії, бо це не суперечить законодавству. Законодавством України не передбачено, що пацієнт, перед тим як вимкнути прилад штучного підтримання життя, має отримати дозвіл у медичного

³ Шпачук А.О. Евтаназія: правові та етичні аспекти. Вісник Академії адвокатури України. 2012. № 3 (25). С. 158.

⁴ Чорнобровий М.П. Евтаназія: філософсько-правовий підхід. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. URL: www.univ.km.ua/visnyk/693.pdf

⁵ Цивільне право України: підручник / [за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової]. К.: Юрінком Інтер, 2002. С. 121.

⁶ Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року. ВВР. 1996. № 30. Ст. 141.

⁷ Там само.

⁸ Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. ВВР. 1993. № 4. Ст. 26.

⁹ Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р. ВВР України. 2003. № 40- 44. Ст. 356.

працівника, хоча таке положення, якби воно було передбачено, суперечило б Конституції України, в якій передбачено, що людина має право на життя, а не обов'язок¹⁰.

Якщо здійснення пасивної евтаназії, вказує вже цитована нами вчена, в деяких випадках не суперечить українському законодавству, то здійснення активної – заборонено. Адже для здійснення активної евтаназії все ж необхідні певні дії не лише самого хворого, але й інших осіб. Так, пацієнт, навіть якщо він фізично спроможний вимкнути спеціальний прилад, який прискорить його смерть, спочатку має отримати цей прилад, який мають надати інші особи (або медичні працівники), а це згідно з п. 3 ст. 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України, а також ч. 4 ст. 281 ЦК України буде вважатися активною евтаназією. Але можна піддати сумніву, що така заборона є конституційною¹¹.

Крім того, у частині 6 статті 13 «Умови та порядок застосування трансплантації» Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» зазначено наступне: «...Якщо після наданих лікарем роз'яснень реципієнт відмовляється від застосування трансплантації, лікар має право запропонувати реципієнту надати письмову заяву про відмову від надання йому медичної допомоги із застосуванням трансплантації. У разі відмови реципієнта надати таку письмову заяву або неможливості її надання, у тому числі за станом здоров'я, лікар складає відповідний акт у присутності свідків»¹².

Таким чином, відзначає Б.О. Логвиненко відмова від трансплантації може бути проявом добровільного наближення пацієнтом моменту смерті. Медичний працівник тут фактично безсилий, адже право на медичне втручання є прерогативою пацієнта. Отже, у цьому випадку особа може розпоряджатися власним життям. З іншого боку, хвора особа завжди може вчинити самогубство, яке може бути продиктоване бажанням припинити страждання від захворювання. Такі випадки не є поодинокими і часто висвітлюються у засобах масової інформації. Серед причин таких дій можна назвати недостатній розвиток інституту паліативної допомоги в Україні та відсутність визнання права на евтаназію¹³.

Відзначимо, що при підготовці проекту Цивільного кодексу України у 2003 році уже було зроблено спробу легалізувати в нашій країні добровільну пасивну евтаназію. Однак, як бачимо в остаточному варіанті даного законодавчого акту дана пропозиція не знайшла свого відображення, (за неофіційними даними найвагомішим аргументом проти евтаназії у той час стала можливість лікарської помилки)¹⁴.

Позиції щодо неприпустимості легалізації евтаназії дотримується Європейський суд із прав людини. Цю позицію постульовано в рішенні у справі «Претті проти Сполученого Королівства» (Pretty vs UK). У своїй заяві жителя Сполученого Королівства, яка страждала на прогресуючі нейрогенеративні ураження рухових відділів центральної нервової системи, що призвело до паралізації рук, ніг і м'язів, які відповідають за процес дихання, просила суд надати імунітет від кримінального переслідування її чоловіку, який мав надати їй допомогу у здійсненні самогубства, що переслідується англійським правом, оскільки її стан паралічу не давав можливості здійснити таке самогубство самостійно. Заявниця висунула доводи, наче така допомога в самогубстві не суперечить ст. 2 ЄКЗПЛ, а захищає не тільки право на життя, але і право обирати продовжувати життя, чи ні. Суд наголосив, що у справах, які стосувалися права на життя, він робив акцент саме на обов'язку держави захищати життя. У зв'язку з цим, ст. 2 ЄКЗПЛ не може тлумачитись як така, що передбачає

¹⁰ Шпачук А.О. Евтаназія: правові та етичні аспекти. Вісник Академії адвокатури України. 2012. № 3. С. 160.

¹¹ Там само.

¹² Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. ВВР. 2018. Додаток до № 28. Ст. 232.

¹³ Логвиненко Б.О. Перспективи визнання права на евтаназію в Україні. Забезпечення прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12 квітня 2019 р., м. Ужгород) [Текст] : зб. наук. ст. ; [під заг. ред. С.Б. Булеци, Я.В. Лагура, М.В. Менджул]. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. С. 24.

право на смерть, яке є діаметрально протилежним праву на життя. Отже, ЄСПЛ не визнав евтаназію невіддільним правом людини розпоряджатись своїм життям¹⁴.

Таким чином, проблема евтаназії є однією з найактуальніших проблем, що постали перед людством в ХХІ столітті. Незважаючи на жваві дискусії медиків, мікробіологів, юристів та ін. воно ще залишиться не вирішеним тривалий час. Питання легалізації евтаназії це, безперечно, питання суспільного характеру. З проведеного нами дослідження, *по-перше*, ми вважаємо, що дане право суперечить праву людини на життя, тому замість просування евтаназії як методу вирішення проблем держава повинна зосередити зусилля фахівців на пошуках шляхів скорочення смертності та забезпечення гідного життя, навіть в умовах невиліковних хвороб. Зокрема, якісне надання «паліативної допомоги», допомогло б вирішити цілий ряд виникаючих проблем, оскільки Основи законодавства України про охорону здоров'я у статті 35⁴ надають загальний перелік засад надання паліативної допомоги, яка включає комплекс заходів, спрямованих на полегшення фізичних та емоційних страждань пацієнтів, а також надання психосоціальної і моральної підтримки членам їх сімей. Проте на сьогодні в Україні відсутня нормативно-правова база, яка б містила протоколи, інструкції, положення щодо якісного функціонування системи паліативної допомоги.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Андрієвська Т.І. Морально-етична, віросповідна та правова проблема «права на смерть». Медичне право України: проблеми становлення та розвитку: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. 19-20.04.2007. Львів.
2. Анікіна Г. В. Перспективи легалізації евтаназії в Україні. Форум права. 2009. № 3. С. 25–34
3. Безаров О.Т. Евтаназія в контексті медичної практики (за результатами соціологічного опитування, проведеного в м. Чернівці). Буковинський медичний вісник. 2005. № 1. С. 149-154.
4. Ворона В.А. Право на евтаназію як складова права людини на життя. Право України. 2010. № 5. С. 199-205.
5. Логвиненко Б.О. Перспективи визнання права на евтаназію в Україні. Забезпечення прав людини четвертого покоління у системі охорони здоров'я: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (12 квітня 2019 р., м. Ужгород) [Текст]: зб. наук. ст.; [під заг. ред. С.Б. Булеци, Я.В. Лазура, М.В. Менджул]. Ужгород: Видавництво Олександрів Гаркуші, 2019. 202 с.
6. Мельников Д. Тайны гестапо. Империя смерти. М.: Вече, 2000. 480 с.
7. Місюра Л., Лисенков М. Легалізація евтаназії: за чи проти. Вісник Національної академії прокуратури України. 2016. № 4. С. 98-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2016_4_17
8. Мяловицька Н.А. Голопапа Д.І., Евтаназія – право на життя. Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія Право. Вип. 23. Ч. І. Т. 1. 2013. С. 122-123.
9. Олейник О. Этические и правовые аспекты евтаназии. Юридична прктика. 2001. № 48. (28 ноября).
10. Пунда О. О. Право на життя. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2003. № 2 (6). С. 58-64.
11. Рапаєва М.В. Евтаназія у сучасному суспільстві та перспективи її доцільності в Україні. Юридична наука. № 12/2014. С. 183-190.
12. Стефанчук Р. А., Янчук А. А., Стефанчук М. Н., Стефанчук Н. А., Блаживская Н. Е. Право на эвтаназию: за или против? Патология. 2018. Т. 15, № 3(44). С. 390–395.
13. Цивільне право України: підручник / [за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової]. К.: Юрінком Інтер, 2002. 720 с.
14. Чорнобровий М.П. Евтаназія: філософсько-правовий підхід. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. URL: www.univ.km.ua/visnyk/693.pdf
15. Шпачук А.О. Евтаназія: правові та етичні аспекти. Вісник Академії адвокатури України. 2012. № 3 (25). С. 159-163.

Перелік юридичних документів:

16. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. ВВР. 1996. № 30. Ст. 141.
17. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. ВВР. 1993. № 4. Ст. 26.

¹⁴ Стефанчук Р. А., Янчук А. А., Стефанчук М. Н., Стефанчук Н. А., Блаживская Н. Е. Право на эвтаназию: за или против? Патология. 2018. Т. 15, № 3(44). С. 391.

18. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. ВВР. 2018. Додаток до № 28. Ст. 232.
19. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. ВВР України. 2003. № 40- 44. Ст. 356.

References

Bibliography:

1. Andriievskaya T.I. Moralno-etychna, virospovidna ta pravova problema "prava na smert". Medychne pravo Ukrainy: problemy stanovlennia ta rozvytku: materialy I Vseukr. nauk.-prakt. konf. 19-20.04.2007. Lviv.
2. Anikina H. V. Perspektyvy lehalizatsii evtanazii v Ukraini. Forum prava. 2009. № 3. S. 25-34
3. Bezarov O.T. Evtanaziia v konteksti medychnoi praktyky (za rezultatamy sotsiologichnoho opytuvannia, provedenoho v m. Chernivtsi). Bukovynskyi medychnyi visnyk. 2005. № 1. S. 149-154.
4. Vorona V.A. Pravo na evtanaziiu yak skladova prava liudyny na zhyttia. Pravo Ukrainy. 2010. № 5. S. 199-205.
5. Lohvynenko B.O. Perspektyvy vyznannia prava na evtanaziiu v Ukraini. Zabezpechennia prav liudyny chetvertoho pokolinnia u systemi okhorony zdorovia: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (12 kvitnia 2019 r., m. Uzhhorod) [Tekst]: zb. nauk. st.; [pid zah. red. S.B. Buletsy, YA.V. Lazura, M.V. Mendzhul]. Uzhhorod: Vydavnytstvo Oleksandry Harkushi, 2019. 202 s.
6. Melnikov D. Tainy gestapo. Imperiia smerti. M.: Veche, 2000. 480 s.
7. Misiura L., Lysenkov M. Lehalizatsiia evtanazii: za chy proty. Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. 2016. № 4. S. 98-104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2016_4_17
8. Mialovytska N.A. Holopapa D.I., Evtanaziia – pravo na zhyttia. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Seriia Pravo. Vyp. 23. CH. I. T. 1. 2013. S. 122-123.
9. Oleinik O. Eticheskie i pravovye aspekty evtanazii. Iuridichna prktika. 2001. № 48. (28 noiabria).
10. Punda O. O. Pravo na zhyttia. Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava. 2003. № 2 (6). S. 58-64.
11. Rapaieva M.V. Evtanaziia u suchasnomu suspilstvi ta perspektyvy yii dotsilnosti v Ukraini. Yurydychna nauka. № 12/2014. S. 183-190.
12. Stefanchuk R. A., Ianchuk A. A., Stefanchuk M. N., Stefanchuk N. A., Blazhivskaia N. E. Pravo na evtanaziiu: za ili protiv? Patologiya. 2018. T. 15, № 3(44). S. 390-395.
13. Tsyvilne pravo Ukrainy: pidruchnyk / [za red. O.V. Dzery, N.S. Kuznietsovoi]. K.: Yurinkom Inter, 2002. 720 s.
14. Chornobrovyy M.P. Evtanaziia: filosofsko-pravovyi pidkhid. Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava. URL: www.univ.km.ua/visnyk/693.pdf
15. Shpachuk A.O. Evtanaziia: pravovi ta etychni aspekty. Visnyk Akademii advokatury Ukrainy. 2012. № 3 (25). S. 159-163.

List of legal documents:

16. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 roku. VVR. 1996. № 30. St. 141.
17. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia vid 19 lystopada 1992 r. VVR. 1993. № 4. St. 26.
18. Pro zastosuvannia transplantatsii anatomichnykh materialiv liudyni: Zakon Ukrainy vid 17.05.2018 № 2427-VIII. VVR. 2018. Dodatok do № 28. St. 232.
19. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: vid 16.01.2003 r. VVR Ukrainy. 2003. № 40- 44. St. 356.

УДК 3420.572

doi.org/10.30970/jcl.2.2021.4

Дмитро Белов

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Ужгород, Україна
dmitriy.belov@uzhnu.edu.ua

НОРМА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СТРУКТУРИ

CONSTITUTIONAL NORM OF LAW: TOPICAL ISSUES OF ITS STRUCTURE

Dmytro Bielov

Doctor of Law, Professor, Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence
Uzhhorod National University, Ukraine

Abstract | The specifics of the norm of the constitutional law of Ukraine in the context of enshrining in it the basic provisions of the constitutional and legal status of a person and a citizen are revealed. It is pointed out that the multifaceted system of constitutional law of Ukraine and all its structural elements consist of the norms of constitutional law. The norms make up the basis for the institutions of constitutional law along with the other parts of the system of constitutional law - natural and positive, general and special part, substantive and procedural, international and national, and the like. That is, the system of constitutional law of Ukraine cannot exist outside its normative dimension. In addition, law, and later its system, were formed on the basis of legal norms, which have historically stood out from other social norms - religious, moral, ethical, cultural, etc.

It is noted that the position of the general theory of constitutional law, the study of the constitutional and legal status of man and citizen are closely related to the problem of determining the subject of constitutional law on the legal status of man and citizen. In this sense in the science of constitutional law, there are at least two ways to answer the question. One of them interprets only the basic principles of the constitutional and legal status of man as a subject of constitutional law, and the other also adds the problems of protection and maintenance of the constitutional and legal status of man and citizen to the subject of the science of constitutional law. On the other hand, the coverage of the problems of the constitutional and legal status of a human and citizen has purely methodological relevance.

The establishment of the foundations of the legal status of a person by the Constitution of Ukraine has marked the beginning of the process of compiling a new type of legal culture of our state and its citizens. At the same time, it is the principles of the legal status of a person, formed outside the very institution of the constitutional status of a person, that bring to it the meaning that necessitates truly historical changes in our society.

Keywords: the constitutional and legal status of man and citizen, the system of constitutional law, the norm of constitutional law.

Анотація | Розкрито специфіку норми конституційного права України в контексті закріплення в ній базових положень конституційно-правового статусу людини і громадянина. Вказується, багатоаспектна система конституційного права України і всі її структурні елементи складаються саме із норм конституційного права. Останні є основою інститутів конституційного права, а також інших частин системи конституційного права – природного та позитивного, загальної частини й особливої частини, матеріального та процесуального, міжнародного і національного тощо. Тобто система конституційного права України не може існувати поза межами свого нормативного виміру. До того ж право, а згодом і його система, утворилися саме на основі норм права, які історично виокремилися з-поміж інших соціальних норм – релігійних, моральних, етичних, культурних тощо.

Відзначається, позиції загальної теорії конституційного права, дослідження конституційно-правового статусу людини і громадянина є тісно пов'язаними з проблемою визначення предмета конституційного права щодо правового статусу людини і громадянина. У цьому сенсі в науці конституційного права існують принаймні два способи відповіді на порушене питання. Один з них предметом конституційного права трактує виключно основні принципи конституційно-правового статусу людини, а інший до предмета науки конституційного права долучає ще й проблеми захисту та забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина. З іншого боку, висвітлення проблем конституційно-правового статусу людини і громадянина має суто методологічну актуальність.

Встановлення Конституцією України основ правового статусу особи поклало початок й процесу складання нового типу правової культури нашої держави та її громадян. Разом з тим, саме принципи правового статусу особи, формуючись за межами самого інституту конституційного статусу особи, привносять в нього той зміст, який і викликає необхідність проведення справді історичних змін в нашому суспільстві.

Ключові слова: конституційно-правовий статус людини і громадянина, система конституційного права, норма конституційного права.

Постановка проблеми. Первинним й одним із найважливіших елементів системи конституційного права України є конституційно-правова норма (*від лат. norma – правило, взірець*). Норми конституційного права як складові системи конституційного права України відображають у своїй сукупності сутність і зміст цієї галузі права¹. З огляду на це їх ще іноді порівнюють із клітинами, як першоосновою будь-якого живого організму, біологічної системи.

На думку В. Федоренка, зазначене порівняння є справедливим і для багатьох інших органічних систем. Так, багатоаспектна система конституційного права України і всі її структурні елементи складаються саме із норм конституційного права. Останні є основою інститутів конституційного права, а також інших частин системи конституційного права – природного та позитивного, загальної частини й особливої частини, матеріального та процесуального, міжнародного і національного тощо. Тобто система конституційного права України не може існувати поза межами свого нормативного виміру. До того ж право, а згодом і його система утворилися саме на основі норм

¹ Погорілко В. Ф. Конституційне право України: *акад. курс: підруч.*: у 2 т. Т. 1 / за ред. В. Ф. Погорілка. К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2006. С. 289.

права, які історично виокремилися з-поміж інших соціальних норм – релігійних, моральних, етичних, культурних тощо. При цьому норми права зберегли в собі властивості, притаманні всім соціальним нормам загалом².

Виклад основного матеріалу. Зміст правового становища людини визначають всі ті норми та регульовані ними відносини, що виникають між державою і людиною у зв'язку з її фактичним місцем у соціально-економічному, політичному та духовно-моральному житті нашого суспільства. Ці відносини дуже різноманітні, вони охоплюють найрізноманітніші аспекти життя й тому регулюються нормами не якоїсь однієї, а практично всіх галузей права.

Водночас особливу роль тут відіграють конституційні норми. Внаслідок свого загальнорегулятивного характеру вони окреслюють становище громадян не в якійсь певній сфері діяльності, а в основних її галузях. При цьому вони встановлюють лише найбільш істотні, корінні відносини між державою та її громадянами у зв'язку з їх місцем в управлінні громадськими та державними справами, залишаючи докладне регулювання таких відносин нормам інших галузей.

Будь-яка соціальна норма, писав свого часу відомий український радянський теоретик права П. Недбайло, є правилом загального характеру, що відображає потреби суспільного життя та має керівне значення для практичної діяльності людей. Соціальні норми виникли одночасно з людським суспільством у зв'язку з необхідністю охопити й урегулювати поведінку людей загальними правилами³. На думку вченого, «...норма – це не проста констатація фактів, не судження про ті чи інші їх ознаки, а обов'язкове правило, веління, що завжди вимагає певних результатів, настання чи ненастання певних наслідків. Норма – це завжди правило належної та можливої в її межах поведінки, що зобов'язує, забороняє, дозволяє ту чи іншу дію або вчинок за певних умов. Норма є імператив, який постулює належний зв'язок між людьми; вона зумовлена загрозою невинних наслідків для будь-кого, хто відступить від її вимог»⁴. Такі властивості регулятора суспільних відносин загалом властиві й нормам конституційного права.

З огляду на вище обґрунтовану первинність норми конституційного права щодо інших структурних елементів багатоаспектної системи конституційного права України, дослідження саме їх сутності, змісту, юридичних властивостей і особливостей побудови є своєрідним «ключем» до пізнання інститутів й інших складників системи конституційного права загалом. До того ж, на відміну від інших структурних елементів системи конституційного права України, норми конституційного права є одними із найбільш досліджених у сучасній українській юридичній науці. Так, тільки на дисертаційному рівні юридична природа норм конституційного права України досліджувалася за останні вісімнадцять років кілька разів (серед таких робіт, наприклад, дослідження О. Степанюка⁵; О. Сінькевича⁶; Я. Чистоколяного⁷ та ін.)

² Федоренко Владислав Леонідович. Теоретичні основи системи конституційного права України. Дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спеціальність 12.00.02 – «конституційне право; муніципальне право». Х., 2010. С. 128.

³ Недбайло П.О. Советские социалистические правовые нормы. *Антологія української юридичної думки*: в 10 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.]. Т. 9: Юридична наука радянської доби / [упоряд.: В.Б. Авер'янов, О.М. Костенко, В.П. Нагребельний, В.Ф. Погорілко, К.О. Савчук, І.Б. Усенко, Г.П. Тимченко; відп. ред. В.П. Нагребельний]. К.: «Видавничий дім «Юридична книга», 2004. С. 73.

⁴ Недбайло П.О. Советские социалистические правовые нормы. *Антологія української юридичної думки*: в 10 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.]. Т. 9: Юридична наука радянської доби / [упоряд.: В.Б. Авер'янов, О.М. Костенко, В.П. Нагребельний, В.Ф. Погорілко, К.О. Савчук, І.Б. Усенко, Г.П. Тимченко; відп. ред. В.П. Нагребельний]. К.: «Видавничий дім «Юридична книга», 2004. С. 73–74.

⁵ Степанюк О.І. Норми конституційного права України: проблеми теорії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право України». К., 1993. 18 с.

⁶ Сінькевич О.В. Норми конституційного права України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право України». К., 2003. 20 с.

⁷ Чистоколяний Я.В. Конституційно-правові норми в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право України». К., 2005. 20 с.

При цьому конституційні норми містять не тільки вихідні дані статусу особистості, а й закріплюють всі її головні сторони. Тому конституційний статус справедливо розглядається як основа правового положення громадян⁸.

Слід відзначити, що позиції загальної теорії конституційного права, дослідження конституційно-правового статусу людини і громадянина є тісно пов'язаними з проблемою визначення предмета конституційного права щодо правового статусу людини і громадянина. У цьому сенсі в науці конституційного права існують принаймні два способи відповіді на порушене питання. Один з них предметом конституційного права трактує виключно основні принципи конституційно-правового статусу людини, а інший до предмета науки конституційного права долучає ще й проблеми захисту та забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина. З іншого боку, висвітлення проблем конституційно-правового статусу людини і громадянина має суто методологічну актуальність. Мається на увазі, за твердженням Т. Француз-Яковець, що завдяки категорії конституційно-правового статусу людини і громадянина виникає можливість аналізу його структури та складових елементів. При цьому аналіз набуває ознак комплексності, тому що досліджуються не обмежені інститути громадянства, правосуб'єктності, прав і свобод людини, обов'язків громадян, гарантій прав і свобод людини тощо, але один з елементів конституційно-правового статусу людини, що тісно пов'язаний з іншими і складає цілісну систему, через яку встановлюються та регулюються відносини людини з державою та іншими суб'єктами правовідносин⁹.

При цьому, на думку вченої, проблема забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина є одним із ключових питань як у науці конституційного права, так і у безпосередній конституційній практиці. Це пояснюється тим, що у самому понятті «конституційно-правовий статус людини і громадянина» відбувається фіксація основ взаємовідносин між людиною, державою і суспільством, окреслюються їхні права і взаємні обов'язки, встановлюється система забезпечення, гарантування і захисту прав усіх учасників зазначених взаємовідносин¹⁰.

Ставлячи завданням дослідження принципу рівності прав жінки і чоловіка, а також його науково-теоретичного та практичного змісту, не можна обмежуватись лише аналізом фактичних прав наведених категорій осіб та інших елементів їх конституційно-правового статусу, які закріплено на законодавчому рівні тієї або іншої держави. Дійсно, адекватне розуміння того, що в реальності являє собою конституційно-правовий статус людини, передбачає докладне висвітлення тих основ, завдяки яким формується система прав людини і громадянина, і через які забезпечується фактична реалізація цих прав. Зазначені основоположні начала визначаються поняттям «принципи конституційно-правового статусу людини». Їхні роль і значення у процесі формування та розвитку відносин між державою та індивідом пояснюються тим, що саме на рівні принципів конституційно-правового статусу людини визначається, чи забезпечується у державі рівність прав і свобод людини і громадянина, чи бере держава на себе обов'язок дотримуватися визначених у Конституції прав людини та захищати їх, чи визнаються ці права державою у повному обсязі, чи існують обмеження реалізації прав людини і громадянина, і якщо так, то які і т. д.

Таким чином, *ipso jure*, виходячи з розуміння принципів конституційно-правового статусу людини як визнаних та захищених правом і державою основних засад, на основі яких відбувається реалізація конституційно-правового статусу людини, необхідно визнати, що дослідження системи цих принципів, а також специфіки їхньої взаємодії в реалізації конституційно-правового статусу

⁸ Воеводин Л.Д. Понятие и основные элементы конституционного статуса личности. Конституционный статус личности в СССР. М. Юрид. лит., 1980. С. 22.

⁹ Француз-Яковець Т.А. Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні: Дис. наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.02. – конституційне право. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2007. С. 3.

¹⁰ Там само.

людини, є невід'ємною складовою теоретичних досліджень у галузі конституційного права, теорії прав людини і громадянина¹¹.

За вірним твердженням С. Лаврентьєва, значення інституту конституційного статусу особи в будь-якій сучасній демократичній державі переоцінити важко¹². В Україні це значно важче зробити, оскільки з даним інститутом пов'язані не тільки надії людей на гідний правовий спосіб життя, але і всі процеси перетворення державно-правової системи суспільства. Вирішальною мірою це пояснюється тим, що саме конституційний статус особи став тією конкретною та юридично значимою формою, в якій знайшли своє вираження права і свободи людини, що зумовили і багато в чому продовжують виступати найважливішою причиною справді демократичних змін у житті нашого суспільства¹³.

Встановлення Конституцією України основ правового статусу особи поклало початок й процесу складання нового типу правової культури нашої держави та її громадян. Водночас саме принципи правового статусу особи, формуючись за межами самого інституту конституційного статусу особи, привносять в нього той зміст, який і викликає необхідність проведення справді історичних змін в нашому суспільстві. Отож, цілком закономірним є зростання наукового інтересу конституціоналістів до питань джерел, природи і правової цінності основних принципів конституційного статусу особи.

Так, зокрема, над проблемою принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина працювали П. Рабінович, М. Хавронюк¹⁴, В. Кравченко¹⁵, О. Фрицький¹⁶, котрі, своєю чергою, виділяють наступні принципи:

1) *принцип рівності у правах і свободах та рівності перед законом*, котрий впливає із статей 21 і 24 Конституції України;

2) *принцип невідчужуваності і непорушності прав і свобод людини*, закріплений у ст. 21 Конституції України;

3) *принцип гарантованості прав та свобод людини і громадянина й неможливості їх скасування*;

4) *принцип невичерпності прав і свобод людини і громадянина*, закріплений у ст. 22 Конституції України;

5) *принцип відповідності міжнародним стандартам прав і свобод людини і громадянина*, закріплених у Конституції України (статті 3, 5, 6, 8, 9);

6) *принцип єдності прав та обов'язків людини і громадянина* відповідно до статей 23 і 68 Конституції України.

Крім того, деякі науковці виділяють ще й інші принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина. Так, зокрема, В. Кравченко¹⁷, виділяє *принцип свободи людини*. На його думку, в статтях 21 і 23 Конституції України цей принцип обумовлює її право на вільний розвиток своєї особистості, а межею індивідуальної свободи є права і свободи інших людей. Вчений також виділяє *принцип рівності людей у своїй гідності* (ст. 21 Конституції України). Згідно з Преамбулою Міжнародного пакту про громадські і політичні права гідність особи є властивістю, притаманною

¹¹ Француз-Яковець Т.А. Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні: Автореф. дис. наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.02. – конституційне право. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2007. С. 10.

¹² Лаврентьєв С.В. Основные принципы конституционного статуса личности: Теоретико-конституционный анализ: автореф. дисс. канд. юрид. наук по спец.: 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. Волгоград. 2005. С. 1.

¹³ Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2004. С. 89-90.

¹⁴ Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2004. С. 81.

¹⁵ Кравченко В.В. Конституційне право України: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2004. С. 19.

¹⁶ Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2002. С. 118.

¹⁷ Кравченко В.В. Конституційне право України: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2004. С. 120.

«всім членам людської сім'ї», визнання гідності людей, їхніх рівних і невід'ємних прав є «основою свободи, справедливості і загального миру»¹⁸.

П. Рабінович і М. Хавронюк у своїй роботі зазначають окремим принципом *принцип недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод*¹⁹, закріплений у ст. 22 Конституції, що не допускає звуження при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів. Також зазначають *принцип заборони свавільного обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина*²⁰. Стаття 64 Конституції України передбачає наявність певних формальних меж цих прав та свобод, а також той факт, що ці межі мають визначатися лише законом, тільки у випадках, передбачених Основним Законом України, і обґрунтовуватися відповідними факторами.

І, нарешті, принцип, закріплений в Основному Законі нашої держави (ст. 24, 23, 21), принцип *рівності прав жінки і чоловіка* (гендерної рівності), яким, зокрема, проголошується, що рівність прав жінки та чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у суспільно-політичній та культурній діяльності, у одержанні освіти та професійної підготовки, у праці та винагороді за неї.

Не заперечуючи ні ґносеологічної, ані практичної цінності вищенаведеного підходу до розуміння та виявлення основних принципів конституційного статусу особи, все ж не можна не помітити його однобічність. Це виявляється, на погляд С. Лаврентьєва²¹, вже в тому, що подібного роду принципи носять характер загальноновизнаних, а тому, по-перше, не даруються державою, а визнаються нею, а по-друге, формулюються не державою та її органами, а міжнародним співтовариством, привносячи тим самим до конституційного статусу особи загальнолюдські цінності природних прав і свобод. Звідси, на думку А. Олійника, впливає, що і методологія їх наукового аналізу не може бути зведена до вищенаведених правил. Вона повинна бути розширена до природно-правової природи конституційного статусу особи. Це, своєю чергою, робить необхідним переосмислення як самої категорії «конституційний статус особи», так і її структурних утворень, у низці яких і розташовуються дані принципи²².

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: акад. курс: підруч.: у 2 т. Т. 1 / за ред. В.Ф. Погорілка. К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2006. 544 с.
2. Федоренко В.Л. Теоретичні основи системи конституційного права України. Дис. на здобуття наук. ступеня докт. юридич. наук: спеціальність 12.00.02 – «конституційне право; муніципальне право». Х., 2010. 550 с.
3. Недбайло П.О. Советские социалистические правовые нормы. Антологія української юридичної думки: в 10 т. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін.]. Т. 9: Юридична наука радянської доби / [упоряд.: В.Б. Авер'янов, О.М. Костенко, В.П. Нагребельний, В.Ф. Погорілко, К.О. Савчук, І.Б. Усенко, Г.П. Тимченко; відп. ред. В.П. Нагребельний]. К.: «Видавничий дім «Юридична книга», 2004. С. 73–95.
4. Степанюк О.І. Норми конституційного права України: проблеми теорії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право України». К., 1993. 18 с.
5. Сінькевич О.В. Норми конституційного права України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право України». К., 2003. 20 с.
6. Чистоколяний Я.В. Конституційно-правові норми в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право України». К., 2005. – 20 с.
7. Воеводин Л.Д. Понятие и основные элементы конституционного статуса личности. Конституционный статус личности в СССР. М. Юрид. лит., 1980. 331 с.

¹⁸ Міжнародний пакт про громадські і політичні права. Права людини (Основні міжнародно-правові документи). К., 1989. С. 28

¹⁹ Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2004. 4, С. 85

²⁰ Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2004. С. 86.

²¹ Лаврентьєв С.В. Основные принципы конституционного статуса личности: Теоретико-конституционный анализ: автореф. дисс. канд. юрид. наук по спец.: 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. Волгоград. 2005. С. 2.

²² Олійник А.С. Конституційне законодавство України: Гендерна експертиза. К.: Логос, 2001. С. 21.

8. Француз-Яковець Т.А. Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні: Дис. наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.02. – конституційне право. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2007. 210 с.
9. Француз-Яковець Т.А. Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні: Автореф. дис. наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.02. – конституційне право. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2007. 19 с.
10. Лаврентьев С.В. Основные принципы конституционного статуса личности: Теоретико-конституционный анализ: автореф. дисс. канд. юрид. наук по спец.: 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. Волгоград. 2005. 19 с.
11. Рабінович П.М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2004. 464 с.
12. Кравченко В.В. Конституційне право України: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2004. 512 с.
13. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2002. 536 с.
14. Міжнародний пакт про громадські і політичні права. Права людини (Основні міжнародно-правові документи). К., 1989. 530 с.
15. Олійник А.С. Конституційне законодавство України: Гендерна експертиза. К.: Логос, 2001. 77 с.
16. Bielov D. Human rights for information in social networks: constitutional aspect. Journal of legal studies. Volume 22. Issue 36/2018. ISSN 2457-9017
17. Белов Д.М., Громовчук М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні засади. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». Випуск 42. 2017 р. С. 27-31.
18. Byelov Dmytry. Ochrana ľudských a občianskych práv a slobôd advokácie na Ukrajine. ĽUDSKÉ PRÁVA VČERA A DNES. PŮVOD A VÝZNAM ĽUDSKÝCH PRÁVA ICH OCHRANA V PRÁVNEJ TEÓRII I PRAXI: Medzinárodná vedecká konferencia „Banskobystrická škola právnych dejín» 3. ročník (Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta BANSKÁ BYSTRICA, 15. – 16. marca 2017). S. 15-19.
19. Byelov Dmytry, Hromovchuk Miroslava. The constitution of the state in the context of its functions. Visegrad Journal on Human Rights. 2017. № 4. S. 41-49.

References

Bibliography:

1. Pohorilko V.F. Konstytutsiine pravo Ukrainy: akad. kurs: pidruch.: u 2 t. T. 1 / za red. V.F. Pohorilka. K.: TOV «Vyd-vo «Yurydychna dumka», 2006. 544 s.
2. Fedorenko V.L. Teoretychni osnovy systemy konstytutsiinoho prava Ukrainy. Dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. yurydych. nauk: spetsialnist 12.00.02 – «konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo». KH., 2010. 550 s.
3. Nedbailo P.O. Sovetskie sotsialisticheskie pravovye normy. Antologiya ukrainskoj iuridichnoï dumki: v 10 t. / [redkol.: I.U.S. Shemshuchenko (golova) ta in.]. T. 9: Iuridichna nauka radianskoï dobi / [uporiad.: V.B. Aver'ianov, O.M. Kostenko, V.P. Nagrebelnii, V.F. Pogorilko, K.O. Savchuk, I.B. Usenko, G.P. Timchenko; vidp. red. V.P. Nagrebelnii]. K.: «Vidavnychii dim «Iuridichna koniga», 2004. S. 73–95.
4. Stepaniuk O.I. Normy konstytutsiinoho prava Ukrainy: problemy teorii: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo Ukrainy». K., 1993. 18 s.
5. Sinkevych O.V. Normy konstytutsiinoho prava Ukrainy: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo Ukrainy». K., 2003. 20 s.
6. Chystokoliani Y.A.V. Konstytutsiino-pravovi normy v Ukraini: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo Ukrainy». K., 2005. – 20 s.
7. Voevodin L.D. Poniatie i osnovnye elementy konstitutsionnogo statusa lichnosti. Konstitutsionnyi status lichnosti v SSSR. M. Iurid. lit., 1980. 331 s.
8. Frantsuz-Yakovets T.A. Zabezpechennia konstytutsiino-pravovoho statusu liudyny i hromadianyna v Ukraini: Dys. nauk. stupenia kand. yuryd. nauk za spets. 12.00.02. – konstytutsiine pravo. Odeska natsionalna yurydychna akademiia, Odessa, 2007. 210 s.
9. Frantsuz-Yakovets T.A. Zabezpechennia konstytutsiino-pravovoho statusu liudyny i hromadianyna v Ukraini: Avtoref. dys. nauk. stupenia kand. yuryd. nauk za spets. 12.00.02. – konstytutsiine pravo. Odeska natsionalna yurydychna akademiia, Odessa, 2007. 19 s.
10. Lavrentev S.V. Osnovnye printsipy konstitutsionnogo statusa lichnosti: Teoretiko-konstitutsionnyi analiz: avtoref. disss. kand. iurid. nauk po spets.: 12.00.02 – konstitutsionnoe pravo; munitsypalnoe pravo. Volgograd. 2005. 19 s.
11. Rabinovych P.M., Khavroniuk M. І. Prava liudyny i hromadianyna: Navchalnyi posibnyk. K.: Atika, 2004. 464 s.
12. Kravchenko V.V. Konstytutsiine pravo Ukrainy: Navchalnyi posibnyk. K.: Atika, 2004. 512 s.
13. Frytskyi O.F. Konstytutsiine pravo Ukrainy: Pidruchnyk. K.: Yurinkom Inter, 2002. 536 s.
14. Mizhnarodnyi pakt pro hromadski i politychni prava. Prava liudyny (Osnovni mizhnarodno-pravovi dokumenty). K., 1989. 530 s.
15. Oliinyk A.S. Konstytutsiine zakonodavstvo Ukrainy: Genderna ekspertyza. K.: Lohos, 2001. 77 s.

16. Bielov D. Human rights for information in social networks: constitutional aspect. Journal of legal studies. Volume 22. Issue 36/2018. ISSN 2457-9017
17. Bielov D.M., Hromovchuk M.V. Systema zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna: doktyrynalni zasady. Naukovyi visnyk UzhNU. Seriiia «Pravo». Vypusk 42. 2017 r. C. 27-31.
18. Byelov Dmytry. Ochrana ľudských a občianskych práv a slobôd advokácie na Ukrajine. ĽUDSKÉ PRÁVA VČERA A DNES. PŮVOD A VÝZNAM ĽUDSKÝCH PRÁVA ICH OCHRANA V PRÁVNEJ TEÓRII I PRAXI: Medzinárodná vedecká konferencia „Banskobystrická škola právnych dejín» 3. ročník (Univerzita Mateja Bela, Právnická fakulta BANSKÁ BYSTRICA, 15. – 16. marca 2017). S. 15-19.
19. Byelov Dmytry, Hromovhcuk Miroslava. The constitution of the state in the context of its functions. Visegrad Journal on Human Rights. 2017. № 4. S. 41-49.

УДК 347.97/.99

doi.org/10.30970/jcl.2.2021.5

Тетяна Подорожна

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії держави і права Львівського торговельно-економічного університету, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0502-950X>
podorozhna@i.ua

Андрій Худик

кандидат юридичних наук, асистент кафедри Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3174-8428>
a.khudyk@chnu.edu.ua

ВИЩИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ СУД ЯК ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ¹

THE HIGH ANTI-CORRUPTION COURT OF UKRAINE AS THE HIGHEST SPECIALIZED COURT IN UKRAINE: THE PROBLEM OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS

Tetiana Podorozhna | Andrii Khudyk

Doctor of Law, Docent, Department of State and Law Theory of Lviv University of Trade and Economics, Ukraine /
Associate Professor, PhD in Law, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

Abstract | The article is devoted to substantiation of the constitutional-legal status of the High Specialized Court of Justice in Ukraine, differentiation of the terms "specialized court", "special court", "emergency court", substantiation of the established by the law subject matter jurisdiction of the High

¹ Стаття є зміненою, актуалізованою та доповненою версією праці авторів "Princip podziału władzy âk element sine qua non sučasnego acquis constitutionnel i jego wizerunek teoretyczny i praktyczny w polskim konstytucjonalizmie opublikowaną w Nauk. Vis. Czernivets'kogo Univ. Pravozn. Vip. 641. 2012. s. 40-52". В редакції назви використані поняття, наведені у статті [Jamroz L. Znaczenie podziału władzy jako przejawu praw człowieka we współczesnej myśli liberalnej. Państwo i jego instytucje. Konstytucja-Sądownictwo-Samorząd Terytorialny. Red. Balicki R., Jabłoński M. Wyd. Uniw. Wrocławskiego, Wrocław 2018. s. 215. przyp. 14, s. 216].

Specialized Court of Justice as a sign of a high specialized court as well as singling out the features of specialized courts and substantiation of possibility of their creation in Ukraine (in accordance with Article 125 of the Constitution of Ukraine).

It has been proved that the Constitution of Ukraine does not define the internal structure of courts in the judicial system of Ukraine and does not contain any prohibitions or restrictions on the models of local, appellate or higher specialized courts, actually leaving the possibility to specify this issue in the provisions of the profile (branch) legislation on the judicial system and the status of judges. The Constitution of Ukraine provides for the possibility of the existence of higher specialized courts in accordance with the law (Part 4 of Art. 125).

It is grounded that the legal status of SACS and its place in the judicial system is in accordance with the principles of the judicial system determined by the Constitution of Ukraine. The High Qualification Court of Ukraine is an organic and inseparable element of the modern judicial system in Ukraine, which is based on the principles of territoriality and specialization and is determined by the Law of Ukraine "On the judicial system and status of judges".

Keywords: human rights, rule of law, Constitution of Ukraine, judicial system, High Anti-Corruption Court, higher specialized courts, "special court", "emergency court".

Анотація | Стаття присвячена обґрунтуванню конституційно-правового статусу ВАКС як вищого спеціалізованого суду в Україні; розмежуванню понять «спеціалізований суд», «особливий суд», «надзвичайний суд»; обґрунтуванню встановленої законом предметної підсудності ВАКС як ознаки вищого спеціалізованого суду; виокремленню ознак спеціалізованих судів та обґрунтуванню можливості їх створення в Україні (з позиції ст. 125 Конституції України).

Доведено, що Конституція України не визначає внутрішньої структури судів у системі судустрою України та не містить жодних заборон або обмежень щодо моделі місцевих, апеляційних або вищих спеціалізованих судів, фактично залишаючи можливість для конкретизації цього питання в положеннях профільного (галузевого) законодавства про судустрій і статус суддів. Конституція України передбачає можливість існування вищих спеціалізованих судів відповідно до закону (ч. 4 ст. 125).

Обґрунтовано, що правовий статус ВАКС та його місце в судовій системі цілком узгоджується з принципами судустрою, які визначені Конституцією України. ВАКС є органічним і невід'ємним елементом сучасної системи судустрою в Україні, яка побудована за принципами територіальності та спеціалізації і визначена Законом України «Про судустрій і статус суддів».

Ключові слова: права людини, верховенство права, Конституція України, судустрій, Вищий антикорупційний суд, вищі спеціалізовані суди, «особливий суд», «надзвичайний суд».

Постановка проблеми. Корупція – це соціально-політичне явище, зумовлене насамперед недосконалістю функціонування державних і суспільних інститутів, своєрідною реакцією індивідуума на вади соціуму. Негативний вплив корупції не обмежується завданням шкоди економічним або політичним інтересам суспільства. Корупція – психологічне явище, яке, пронизуючи суспільство наскрізь, зводить нанівець багатоміжові досягнення людської цивілізації в галузях моралі, правової культури та поваги до принципів демократичного, правового й соціального устрою².

Необхідність безкомпромісної боротьби з корупцією в демократичній державі не потребує доведення, адже конституційна демократія і надмірна корупція – взаємозаперечні явища. Корупція становить загрозу для національної безпеки та державності, її політичного, соціального й економічного розвитку, утвердження і забезпечення принципів демократії, верховенства права, прав і свобод людини та громадянина.

Корупція підриває демократію і верховенство права (правовладдя) та призводить до порушень прав людини, викривлень ринків, зниження якості життя і дозволяє процвітати організова-

² Прокопів Б. Специфіка функціонування Вищого антикорупційного суду в Україні: міжнародний досвід та українські реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3. С. 103–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_3_20 (дата звернення: 21.04.2021).

ній злочинності, тероризму та іншим загрозам безпеці людей. Цей негативний феномен можна виявити в усіх країнах – великих і малих, багатих і бідних, але саме в країнах, що розвиваються, його наслідки є найбільш руйнівними³.

Не випадково Венеціанська комісія наголосила, що корупція призводить до свавілля і зловживання владою, позаяк рішення не буде ухвалено згідно з приписами актів права, а це в підсумку позначатиме, що рішення будуть свавільними за природою. Більше того, корупція може порушити рівносьильне застосування приписів актів права: тому вона є руйнівною для власне підвалин верховенства права (правовладдя). І хоча це стосується всіх трьох гілок влади, корупція є предметом особливого занепокоєння в контексті судової влади, органів звинувачення і правопорядку, що виконують роль знаряддя в забезпеченні дієвості антикорупційних зусиль. Запобігання корупційно-значущим учинкам та покарання за них – важливі елементи антикорупційних заходів, що їх передбачено різноманітними міжнародними конвенціями та іншими інструментами⁴.

Варто визнати, що сьогодні однією з найпоширеніших проблем в Україні є корупція. Це явище проникло в усі сфери життєдіяльності суспільства, а згідно зі статистичними даними провідних міжнародних організацій, Україна належить до найбільш корумпованих країн Європи. Безумовно, це негативно впливає на економічну і політичну ситуацію в країні та рівень життя населення⁵. Тож ця проблема турбує українське суспільство і державу. Україна вже здійснила перші кроки масштабних антикорупційних реформ, важливою складовою частиною яких стало створення нової інституційної системи запобігання корупції в Україні та виявлення корупційних правопорушень. За останні роки також було реалізовано низку рекомендацій міжнародних організацій щодо інституційного зміцнення антикорупційних структур для ефективнішої протидії корупції⁶.

Створення. Безпрецедентний розвиток світових економічних відносин та технологій призвів до нового покоління економічних злочинів, що вимагало спеціалізованих судів, які мають справу з такими складними питаннями (п. 17)⁷.

Ефективна протидія корупції неможлива без створення реальних механізмів, інститутів та органів, які забезпечували б системну боротьбу із цим негативним явищем. 18 жовтня 2006 р. в Україні була ратифікована Конвенція ООН проти корупції⁸. Приєднання України до міжнародної спільноти в цьому питанні мало сприяти «затвердженню позитивного іміджу України як держави, де створюється сприятливий політичний клімат для широкомасштабної, взаємовигідної співпраці зі всіма країнами, зокрема в питаннях протидії корупції та іншим правопорушенням, які безпосередньо пов'язані з нею»⁹.

Створення в Україні Вищого антикорупційного суду (далі – ВАКС) уможливило філософсько-правовий аналіз вирішення актуального практичного завдання – формування системи спеціалізованих судів в Україні.

³ Statement by Secretary-General Kofi Annan. UN Convention against corruption, opens treaty for signature at high-level conference in Merida, Mexico, 9–11 December. United Nations official web-site, 2003. URL: <http://www.un.org/press/en/2003/ga10199.doc.htm> (viewed on 21.04.2021).

⁴ Спільний висновок AMICUS CURIAE. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/AmicusCuriae-VAKS-final-style_01_102.pdf (дата звернення: 21.04.2021).

⁵ Прокопів Б. Специфіка функціонування Вищого антикорупційного суду в Україні: міжнародний досвід та українські реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 3. С. 103–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_3_20 (дата звернення: 21.04.2021).

⁶ Ростовська К. В. Проблемні питання створення антикорупційних судів в Україні. *Правова позиція*. 2017. № 2. С. 159–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2017_2_21 (дата звернення: 21.04.2021).

⁷ Case of Bahaettin Uzan v. Turkey (Application no. 30836/07), ECHR 24.11.2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (viewed on 21.04.2021).

⁸ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: міжнар. док. від 31.10.2003. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 17.05.2021).

⁹ Матеріали пленарного засідання Верховної Ради України від 18 жовтня 2006 р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://portal.rada.gov.ua/print/8004.html> (дата звернення: 25.04.2021).

З огляду на вищезазначене вважаємо, що створення ВАКС – це важливий крок, спрямований на ефективну протидію корупції в Україні, оперативне притягнення осіб, які вчинили корупційні правопорушення, до відповідальності¹⁰. Необхідність же створення спеціалізованого суду для розгляду корупційних правопорушень зумовлена, на нашу думку, важливістю не відставати від дедалі більшої складності таких правопорушень, що вимагає знань експертів. Отже, такий спеціалізований суд має на меті задовольнити потреби і вимоги права на справедливий судовий розгляд згідно зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹¹ шляхом забезпечення ефективності відповідного провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового статусу й діяльності ВАКС є тематикою досліджень конституційно-правової та кримінальної процесуальної науки та викликають інтерес і теоретиків, і практиків. Проблемі боротьби з корупцією присвячено чимало реформ, наукових праць. Однак, незважаючи на активні методи боротьби з корупцією та її всебічне дослідження, сьогодні ми не можемо говорити про успішні кроки на шляху подолання цього явища.

З огляду на новизну об'єкта дослідження його науково-джерельна база наразі формується. Водночас уже опубліковано кілька наукових статей, які й послуговували основою цієї наукової розвідки.

Так, окремі аспекти проблеми створення вищих спеціалізованих судів в Україні та конституційно-правового статусу ВАКС уже досліджували: О. О. Косиця, О. В. Лемак, І. Ю. Мірошников, Б. Прокопів, К. В. Ростовська, П. А. Рудик, В. М. Трепак, Н. К. Шаптала. Не применшуючи значення цих та деяких інших досліджень, зазначимо, що в конституційно-правовій науці дискусійним досі є питання конституційно-правового статусу ВАКС, його конституційності / неконституційності.

Формулювання мети статті. Мета даної статті полягає в тому, щоб: обґрунтувати конституційно-правовий статус ВАКС як вищого спеціалізованого суду; розмежувати поняття «спеціалізований суд», «особливий суд», «надзвичайний суд»; обґрунтувати встановлену законом предметну підсудність ВАКС як ознаку вищого спеціалізованого суду; виокремити ознаки спеціалізованих судів та обґрунтувати можливість їх створення в Україні (з позиції ст. 125 Конституції України).

Виклад основного матеріалу.

Що таке спеціалізований суд. Зарубіжна практика. Необхідність створення спеціалізованих судів для розгляду корупційних правопорушень зумовлена важливістю не відставати від дедалі більшої складності таких правопорушень. Створення спеціалізованих судів має задовольнити потреби та вимоги права на справедливий судовий розгляд згідно зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, забезпечуючи ефективність відповідного провадження.

Як правило, перевагами створення спеціалізованих антикорупційних судів у науковій літературі називають:

1) ефективність (розгляд кримінальних проваджень щодо високопосадової корупції у неспеціалізованих судах зазвичай істотно затягується; спеціалізовані антикорупційні суди, як правило, не мають цього недоліку);

2) доброчесність (забезпечення того, щоб справи про корупцію розглядав незалежний і неупереджений суд, вільний від корупції та впливу політиків або інших впливових діячів, наскільки це можливо);

3) компетентність (багато справ про корупцію, особливо в яких фігурують складні фінансові операції або ретельно продумані схеми, можуть бути складнішими, ніж інші справи, які перебувають на розгляді багатьох судів неспеціалізованих судів)¹².

¹⁰ Ростовська К. В. Проблемні питання створення антикорупційних судів в Україні. *Правова позиція*. 2017. № 2. С. 159–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2017_2_21 (дата звернення: 21.04.2021).

¹¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 17.05.2021).

¹² Спільний висновок AMICUS CURIAE. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/AmicusCuriae-VAKS-final-style_01_102.pdf (дата звернення: 21.04.2021).

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своєму рішенні у справі «Fruni v. Slovakia» від 21 вересня 2011 р. зазначив, що п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо права на справедливий розгляд справи незалежним і неупередженим судом, встановленим законом, не може розглядатися як заборона створення спеціальних / спеціалізованих кримінальних судів, якщо вони мають правову основу¹³. У справі «Bahaettin Uzan v. Turkey» ЄСПЛ зауважив, що боротьба з корупцією та організованою злочинністю цілком може вимагати заходів, процедур та установ спеціалізованого характеру. Відповідно ЄСПЛ постановив, що ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не можна розглядати як заборону створення спеціальних кримінальних судів, якщо вони створені на підставі закону (п. 50). У справі «Bahaettin Uzan v. Turkey» ЄСПЛ навів кілька істотних ознак, які дають можливість відмежувати «спеціалізовані суди» від «надзвичайних судів», зокрема:

- спеціалізовані суди розглядають всі справи певної категорії за процесуальними правилами та процедурами, які застосовуються в інших неспеціалізованих / загальних судах (п. 53, 61);
- судді спеціалізованих судів мають такий же правовий статус, що й судді, які працюють в інших неспеціалізованих / загальних судах та мають однакові конституційні гарантії і процесуальні права, зокрема щодо їх призначення, підвищення та звільнення (п. 63);
- спеціалізовані суди підлягали наглядовій юрисдикції касаційного суду, як і в інших кримінальних справах, а сама процедура перегляду рішень спеціалізованого суду регулюється стандартними процесуальними правилами та процедурами без особливих «положень та обмежень»¹⁴.

Консультативна рада європейських суддів у висновку № 15 (2012) відзначила, що спеціалізовані суди і судді є усталеним явищем у країнах-учасниках ЄС. Така спеціалізація існує й має багато різновидів, оскільки спеціалізовані палати виникають у вже наявних судах або створюються окремі спеціалізовані суди. Така тенденція поширилась по всій Європі (п. 4).

Спеціалізація може вводитись різними способами. Залежно від того, які правові рамки дозволяє держава, можуть бути як спеціалізовані суди, які відокремлені та відрізняються від загальної організації судової системи, так і спеціалізовані суди або палати, які є частиною загальної судової системи. Юрисдикція спеціалізованих судів або палат зазвичай відрізняється від юрисдикції загальних судів; вони часто набагато менші від них, а іноді існують тільки в столиці країни (п. 41).

Загалом, у спеціалізованих судах мають застосовуватись загальні процесуальні норми. Впровадження особливої процедури для кожного спеціалізованого суду може призвести до поширення цих процедур, створення ризиків доступу до правосуддя та цілісності закону «без сторонніх». Особливі процесуальні норми допустимі, тільки якщо вони задовольняють одну з потреб, яка привела до створення спеціалізованого суду.

Отже:

- 1) спеціалізовані судді та суди мають існувати тільки за необхідності через складність чи особливість закону чи фактів і задля належного адміністрування судочинства;
- 2) спеціалізовані судді та суди завжди мають бути частиною єдиного судового органу;
- 3) спеціалізовані судді, як «загальні судді», мають відповідати вимогам незалежності та неупередженості відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹⁵.

¹³ Case of Klinovska v. Slovakia (Application no. 61436/09), ECHR 08.10.2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-126800&filename=001-126800.pdf>. (viewed on 21.04.2021).

¹⁴ Case of Bahaettin Uzan v. Turkey (Application no. 30836/07), ECHR 24.11.2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (viewed on 21.04.2021).

¹⁵ Висновок № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про спеціалізацію суддів. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(2012\).pdf](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(2012).pdf) (дата звернення: 21.04.2021).

Конституція і ВАКС. Щодо конституційно-правової допустимості створення вищих спеціалізованих судів в Україні, то варто відзначити, що основоположні принципи функціонування системи судустрою закріплені в Конституції України. Відповідно до ст. 125 Основного закону, судустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом. Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя. Верховний Суд є найвищим судом у системі судустрою України. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається¹⁶.

Закон України «Про судустрій і статус суддів» визначає, що в системі судустрою діють такі вищі спеціалізовані суди: Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд, як суди першої та апеляційної інстанцій з розгляду окремих категорій справ, що належать до їхньої юрисдикції за процесуальним законом (абз. 2 ч. 3 ст. 17, ч. 1-3 ст. 31)¹⁷.

Згідно з ч. 1 ст. 1, ст. 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», Вищий антикорупційний суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судустрою України, завданням якого є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства¹⁸.

Виділення антикорупційної юрисдикції в Україні – закономірне, зумовлене реаліями суспільного розвитку країни та виважене рішення, покликане утверджувати дієву демократію¹⁹. Важливо розуміти, що логіка створення ВАКС відтворює, по суті, й логіку створення спеціалізованих судів в Україні, ідея щодо необхідності існування яких в континентальній Європі ґрунтувалася на визнанні низької потенційної спроможності судів загальної юрисдикції ефективно вирішувати справи про корупційні правопорушення.

Отже, Конституція України не встановлює внутрішньої структури судів у системі судустрою України та не містить жодних заборон або обмежень щодо моделі місцевих, апеляційних або вищих спеціалізованих судів, фактично залишаючи можливість для конкретизації цього питання в положеннях профільного (галузевого) законодавства про судустрій і статус суддів. Конституція України передбачає можливість існування вищих спеціалізованих судів відповідно до закону (ч. 4 ст. 125).

Підсудність. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» не є процесуальним законом, тож не може визначати предметну юрисдикцію / підсудність ВАКС, тоді як це питання чітко врегульоване Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України).

Відповідно до чинної редакції ст. 33⁻¹ КПК України, ВАКС підсудні кримінальні провадження стосовно корупційних кримінальних правопорушень, передбачених у примітці ст. 45, у ст. 206⁻², 209, 211, 366⁻² та 366⁻³ Кримінального кодексу України, якщо наявна хоча б одна з умов, передбачених п. 1-3 ч. 5 ст. 216 КПК України. Слідчі судді ВАКС здійснюють судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності ВАКС положеннями ч. 1 ст. 33⁻¹ КПК України (ч. 2 ст. 33⁻¹ КПК України).

¹⁶ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.05.2021).

¹⁷ Про судустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 17.05.2021).

¹⁸ Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення: 17.05.2021).

¹⁹ Спільний висновок AMICUS CURIAE. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/AmicusCuriae-VAKS-final-style_01_102.pdf (viewed on 21.04.2021).

Інші суди, визначені КПК України, не можуть розглядати кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, які віднесені до підсудності Вищого антикорупційного суду (крім випадку, передбаченого абз. 7 ч. 1 ст. 34 КПК України)²⁰.

Отже, ст. 33¹ КПК України визначає предметну підсудність ВАКС. Розглядаючи справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, ВАКС застосовує також і норми Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), який визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших визначених ним же справ і встановлює порядок здійснення цивільного судочинства (ст. 1, ч. 4 ст. 23, ч. 3 ст. 24, ст. 290–292)²¹.

З огляду на вимоги зазначеного законодавства, вважаємо, що під час дослідження конституційно-правового статусу та предметної підсудності ВАКС слід відштовхуватись від аналізу положень Конституції України в системному зв'язку з нормами судоустрійного та процесуального законодавства. Згідно із цим законодавством, предметна підсудність Вищого антикорупційного суду визначена законодавцем щодо певної категорії кримінальних проваджень стосовно таких корупційних правопорушень, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завдали тяжку шкоду при реалізації ними публічних функцій. За таких умов предметна підсудність ВАКС очевидно не встановлюється щодо окремих категорій осіб, охарактеризована загальним й абстрактно визначеним переліком кримінальних правопорушень.

Виділення певних категорій справ і зарахування їх до юрисдикції того чи того суду – означає визначення законом підсудності, що є правом й обов'язком органу законодавчої влади. Це пояснюється, зокрема, тим, що однією зі складових права на справедливий суд, гарантованого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є право на суд, установлений законом.

Отже, ВАКС є національним судом, що здійснює правосуддя в загальному порядку, встановленому КПК України та ЦПК України (у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в порядку цивільного судочинства), надає оцінку доказам за тими самими правилами, що встановлені процесуальним законодавством для всіх судів відповідної спеціалізації, його рішення підлягають апеляційному оскарженню та касаційному оскарженню до Верховного Суду в загальному порядку, передбаченому зазначеними Кодексами. Виділення з переліку кримінальних правопорушень тих, що є виключним предметом розгляду ВАКС, – наслідок не штучного вибору, а результат природного процесу становлення України як демократичної держави.

Щодо розуміння конституційного поняття «надзвичайний та особливий суди». У Спільному висновку AMICUS CURIAE відзначається, що наявна спроба поставити під сумнів конституційність ВАКС²² закономірна та передбачувана. Поступова втрата значних важелів впливу на здійснення державної влади через унеможливлення зловживання нею провокує зацікавлені політичні і фінансові сили шукати шляхи зупинення процесу демократизації України, який, попри всі труднощі, продовжується. Від моменту заснування про неминучі перешкоди для діяльності ВАКС промовисто свідчив і досвід зарубіжних країн, де аналогічні інституції були запроваджені раніше.

Формальний підхід до трактування конституційних норм і принципів, неготовність суспільств нових демократій узгоджено взаємодіяти для захисту національних інтересів, відсутність розуміння всіх аспектів суспільної небезпеки корупції та інші чинники спричинили серйозні ризики для існування антикорупційних судів навіть в європейських країнах²³.

²⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.05.2021).

²¹ Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 17.05.2021).

²² Конституційне подання від 22 липня 2020 року № 04-02/6-339 щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. Офіц. вебсайт Конституційного Суду України. URL: https://ccsu.gov.ua/sites/default/files/3_349_2020.pdf (дата звернення: 17.05.2021).

²³ Жілінчик П. Створення антикорупційного суду в Україні. Програма реформування сектору юстиції «Нове правосуддя» USAID: вебсайт. 2017. 10 квіт. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/NJ_Anticorruption_Court_Report_Zilincik_Apr_2017_UKR.pdf (дата звернення: 17.05.2021).

Відповідно до ч. 6 ст. 125 Конституції України, в Україні не допускається створення надзвичайних та особливих судів. Попри те, що в Основному законі не конкретизовано змісту понять «надзвичайний суд» і «особливий суд», аналіз змісту наведеного положення в його системному зв'язку з іншими приписами цієї ж статті дає підстави для висновку, що такими не можуть вважатися суди, які належать до єдиної системи судоустрою України, утворені у встановленому Конституцією України порядку, мають визначену законом юрисдикцію, а їхні рішення можуть бути оскаржені в касаційному порядку до Верховного Суду²⁴.

У Висновку Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 липня 2001 р. № 3-в/2001 міститься така юридична позиція: «Надзвичайними і особливими судами, за змістом статті 125 Конституції України, є суди, створені для підміни звичайних судів, які належним чином не дотримують встановлених законом процедур» (абз. 7 підп. 2.1. п. 2 мотивувальної частини Висновку).

Отже, ні Конституція України, ні практика Конституційного Суду України не містять розмежування між надзвичайними та особливими судами.

Що ж до науки конституційного права, то в ній під «особливими судами розуміють відокремлені судові установи зі своєю системою інстанцій для розгляду виділених із загального масиву певних категорій справ (як правило, тільки кримінальних).

Надзвичайними судами вважаються суди, які утворюються одноразово, для розгляду конкретної (як правило, кримінальної) справи на підставі спеціального акта відповідного органу державної влади.

Таке значення наведених понять означає, що навіть закріплення у законі можливості існування таких судів і визначення певного порядку їх утворення не позбавляє їх статусу особливих чи надзвичайних, оскільки вони за своєю природою суперечать закладеним у Конституції вимогам»²⁵.

В енциклопедичній літературі відзначається, що «надзвичайні суди не є судами у вищезгаданому сенсі, створюються в разі екстраординарних ситуацій – війни, революції, державного перевороту, надзвичайного стану тощо. Діяльність надзвичайних судів має каральний характер і не регламентована процесуальним правом, справи розглядаються в закритих засіданнях, рішення не підлягають оскарженню. Створення надзвичайних судів прямо заборонене більшістю сучасних конституцій»²⁶.

Згідно з юридичною енциклопедією, спеціальні суди – це судові інституції з надзвичайними або особливими повноваженнями: військові та інші трибунали, особливі трудові [суди], сесії народного суду, надзвичайні сесії судових установ, особливі сесії у справах про неспроможність кооперативних організацій при окружних судах, дисциплінарні суди, залізничні лінійні суди і водні транспортні суди, спеціальні табірні суди тощо²⁷.

Інколи в теорії конституційного права до особливих судів зараховують судові органи, що утворені поза межами системи судоустрою, порядок формування яких суттєво різниться від правил, на підставі яких створюються звичайні суди.

Суб'єктами кримінального переслідування в особливому суді є визначена за конкретним статусом і досить невелика за кількістю група осіб, а інколи навіть й одна особа. Юрисдикція такого суду (коло кримінально караних діянь, за вчинення яких особа переслідується в цьому суді) є також досить вузькою та специфічною. Рішення особливого суду зазвичай не можуть бути переглянуті найвищим судом загальної юрисдикції або будь-яким іншим судом.

²⁴ Лемак О. Права на встановлений законом суд і верховенство права. *Міжнародний гуманітарний університет*. 2014. № 9-1. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9/15.pdf> (дата звернення: 17.05.2021).

²⁵ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. С. 873.

²⁶ Вільна енциклопедія «Вікіпедія». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Суд> (дата звернення: 17.05.2021).

²⁷ Спеціальні суди. *Юридична енциклопедія*: [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5: П-С. 736 с. URL: https://leksika.com.ua/16751108/legal/spetsialni_sudi (дата звернення: 17.05.2021).

При цьому особливим може бути як національний, так і міжнародний суд. До особливих судів можна зарахувати окремі міжнародні судові інституції, такі як Нюрнберзький трибунал (1945–1946 рр.), Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (1993–2017 рр.), Міжнародний трибунал щодо Руанди (1994–2015 рр.) тощо²⁸.

У Спільному висновку AMICUS CURIAE відзначається, що для зарахування суду до категорії надзвичайних чи особливих наявність має бути одна або кілька з наведених характеристик:

- суд утворено поза єдиною системою судоустрою, для підміни звичайних судів;
- суд утворено в інший спосіб, ніж це передбачено конституцією та законом;
- суд не дотримується встановлених законом процедур, а розглядає справи за особливими (винятковими) процедурами;
- рішення суду не підлягають оскарженню²⁹.

Підсумовуючи вищенаведені положення, вважаємо, що «**особливим судом**» можна вважати суд, який одночасно відповідає таким ознакам:

- наділений спеціальними повноваженнями;
- є відокремленою судовою установою;
- має власну систему інстанцій (його рішення не підлягають оскарженню);
- утворений для розгляду конкретної справи, групи справ або щодо конкретних осіб.

«**Надзвичайним судом**» є суд, який одночасно відповідає таким ознакам:

- утворюються за наявності екстраординарних ситуацій – війни, революції, державного перевороту, надзвичайного стану;
- для розгляду конкретної (як правило, кримінальної) справи;
- утворюється на підставі спеціального закону і його діяльність не регламентована процесуальним правом;
- його діяльність має каральний характер;
- справи розглядаються в закритих засіданнях;
- рішення не підлягають оскарженню.

Зважаючи на виділені ознаки «надзвичайних» та «особливих» судів, відзначимо таке:

I. ВАКС не є особливим судом, оскільки:

- 1) ВАКС не наділений спеціальними повноваженнями. Згідно із ст. 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», ВАКС має єдину конституційну функцію, а саме – здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства. Тобто, згідно із законом, на ВАКС, як й інші суди України, покладається єдина конституційна функція;
- 2) ВАКС не є відокремленою судовою установою. Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», ВАКС є постійно діючим вищим спеціалізованим судом та входить до системи судоустрою України. Тобто ВАКС вбудований у систему судоустрою України;
- 3) згідно із ст. 4 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», ВАКС здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом. Згідно із ст. 33 КПК України, кримінальне провадження у першій інстанції здійснюють місцеві загальні суди, а також ВАКС. Кримінальне провадження в апеляційній

²⁸ Спільний висновок AMICUS CURIAE. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/AmicusCuriae-VAKS-final-style_01_102.pdf (дата звернення: 21.04.2021).

²⁹ Там само.

інстанції здійснюють відповідні апеляційні суди, а також Апеляційна палата ВАКС. Кримінальне провадження в касаційній інстанції здійснює Верховний Суд.

Згідно із ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Верховний Суд здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції.

Згідно із ч. 5 ст. 31 КПК України, кримінальне провадження в касаційному порядку здійснюється колегією суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду у складі трьох або більшої непарної кількості суддів.

Отже, ВАКС має над собою вищу інстанцію, а саме – Касаційний кримінальний суд Верховного Суду, який здійснює перегляд судових рішень ВАКС в касаційному порядку;

- 4) ВАКС створений не для «розгляду виділених із загального масиву певних категорій справ», а наділений власною предметною компетенцією (ч. 1 ст. 33¹ Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»), що відповідає конституційному принципу спеціалізації судоустрою України (ст. 125 Конституції України).

II. ВАКС не є надзвичайним судом, оскільки:

- 1) ВАКС, згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», є постійно діючим вищим спеціалізованим судом. Розпочав здійснювати правосуддя з 5 вересня 2019 р. Його юрисдикція поширюється на всю територію України. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» не передбачає дати припинення діяльності ВАКС. А тому немає підстав вважати, що він відповідає такій ознаці надзвичайних судів, як утворений за наявності екстраординарних ситуацій;
- 2) ВАКС не створений лише для розгляду конкретної кримінальної справи, а має власну предметну компетенцію, чітко визначену в ч. 1 ст. 33¹ Закону України «Про Вищий антикорупційний суд»;
- 3) ВАКС утворений на підставі спеціального закону – Закону України «Про Вищий антикорупційний суд». Водночас його правовий статус та компетенція прописані також у законі, який визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні (тобто в Законі «Про судоустрій і статус суддів»), та КПК України. А тому діяльність ВАКС не відповідає ознаці надзвичайного суду – не регламентована процесуальним правом;
- 4) згідно із ст. 3 Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», завданням ВАКС є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад та процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства та держави від корупційних і пов'язаних із ними кримінальних правопорушень та судового контролю за досудовим розслідуванням цих кримінальних правопорушень, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства. Тобто його єдиною функцією є здійснення правосуддя, а його діяльність не має карального характеру;
- 5) ВАКС не відповідає такому критерію надзвичайних судів, як розгляд справ у закритих судових засіданнях. Адже, згідно з ч. 2 ст. 27 КПК України, кримінальне провадження у ВАКС здійснюється відкрито;
- 6) ВАКС не відповідає такій ознаці надзвичайних судів, як неоскаржуваність його рішень. Адже, згідно із ст. 33 КПК України, кримінальне провадження у першій інстанції здійснюють місцеві загальні суди, а також ВАКС. Кримінальне провадження в апеляційній інстанції здійснюють відповідні апеляційні суди, а також Апеляційна палата ВАКС. Кримінальне провадження в касаційній інстанції здійснює Верховний Суд. Тобто рішення ВАКС підлягають апеляційному й касаційному оскарженню.

Венеціанська комісія у своєму висновку від 9 жовтня 2017 р. CDL-AD(2017)020 щодо законопроекту про антикорупційний суд зазначила, що такий суд створюється не для розгляду однієї

або обмеженої кількості конкретних справ, які можуть бути передбачені термінами «надзвичайні або спеціальні суди» у ст. 125 Конституції України. Так само суд не має юрисдикції щодо всіх юридичних питань або всіх злочинів, вчинених певною групою посадових осіб, а також суд не наділений якимись особливими повноваженнями, він не дотримується жодних конкретних процедур, відмінних від тих, що застосовуються в наявних кримінальних судах, які, якби існували, були б ознакою спеціального суду, правила доказів також не змінені щодо Вищого антикорупційного суду³⁰.

Висновки. Отже, Конституція України не встановлює внутрішньої структури судів у системі судуоустрою України та не містить жодних заборон чи обмежень щодо моделі місцевих, апеляційних або вищих спеціалізованих судів, фактично залишаючи можливість для конкретизації цього питання в положеннях профільного (галузевого) законодавства про судуострій і статус суддів. Конституція України передбачає можливість існування вищих спеціалізованих судів відповідно до закону (ч. 4 ст. 125).

Правовий статус ВАКС та його місце в судовій системі цілком узгоджується з принципами судуоустрою, які визначені Конституцією України. ВАКС є органічним і невід'ємним елементом сучасної системи судуоустрою в Україні, яка побудована за принципами територіальності та спеціалізації і визначена Законом України «Про судуострій і статус суддів». ВАКС є вищим спеціалізованим судом, утвореним Законом України «Про Вищий антикорупційний суд», проект якого вніс до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

Юрисдикція ВАКС поширюється на всю територію України. Рішення ВАКС можуть бути переглянуті Верховним Судом в порядку касаційного провадження як найвищим судом у системі судуоустрою України.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Висновок № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про спеціалізацію суддів. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-15-2012-on-th%D1%84e-specialisation-of-judges-/16806a1fc2> (дата звернення: 17.05.2021).
2. Висновок Венеціанської комісії від 9 жовтня 2017 року № 896/2017 (CDL-AD(2017)020) щодо проекту Закону про антикорупційні суди та щодо проекту Закону про внесення змін до Закону про судуострій та статус суддів (щодо запровадження обов'язкової спеціалізації суддів, які розглядають корупцію та пов'язані з корупцією правопорушення). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)020-e) (дата звернення: 17.05.2021).
3. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Суд> (дата звернення: 17.05.2021).
4. Жілінчик П. Створення антикорупційного суду в Україні. Програма реформування сектору юстиції «Нове правосуддя» USAID: вебсайт. 2017. 10 квіт. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/NJ_Anticorruption_Court_Report_Zilincik_Apr_2017_UKR.pdf (дата звернення: 17.05.2021).
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: міжнар. док. від 31.10.2003. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 17.05.2021).
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 04.11.1950. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 17.05.2021).
7. Конституційне подання від 22 липня 2020 року № 04-02/6-339 щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року № 2447-VIII. Офіц. вебсайт Конституційного Суду України. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_349_2020.pdf (дата звернення: 17.05.2021).

³⁰ Висновок Венеціанської комісії від 9 жовтня 2017 року № 896/2017 (CDL-AD(2017)020). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)020-e) (дата звернення: 21.04.2021).

8. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.
9. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.05.2021).
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 17.05.2021).
11. Лемак О.В. Права на встановлений законом суд і верховенство права. Міжнародний гуманітарний університет. 2014 р. № 9-1. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9/15.pdf> (дата звернення: 17.05.2021).
12. Матеріали пленарного засідання Верховної Ради України від 18 жовтня 2006 р. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://portal.rada.gov.ua/print/8004.html> (дата звернення: 17.05.2021).
13. Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (дата звернення: 17.05.2021).
14. Про судострій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 17.05.2021).
15. Прокопів Б. Специфіка функціонування Вищого антикорупційного суду в Україні: міжнародний досвід та українські реалії. Актуальні проблеми правознавства. 2018. Вип. 3. С. 103–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_3_20 (дата звернення: 17.05.2021).
16. Ростовська К.В. Проблемні питання створення антикорупційних судів в Україні. Правова позиція. 2017. № 2. С. 159–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2017_2_21 (дата звернення: 17.05.2021).
17. Спеціальні суди. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5: П-С. 736 с. URL: https://leksika.com.ua/16751108/legal/spetsialni_sudi (дата звернення: 17.05.2021).
18. Спільний висновок AMICUS CURIAE. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/AmicusCuriae-VAKS-final-style_01_102.pdf (дата звернення: 17.05.2021).
19. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 17.05.2021).
20. Case of Bahaettin Uzan v. Turkey (Application no. 30836/07), ECHR 24.11.2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (viewed on 17.05.2021).
21. Case of Klinovska v. Slovakia (Application no. 61436/09), ECHR 08.10.2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-126800&filename=001-126800.pdf>. (viewed on 17.05.2021).
22. Statement by Secretary-General Kofi Annan. UN Convention against corruption, opens treaty for signature at high-level conference in Merida, Mexico, 9–11 December. United Nations official web-site, 2003. URL: <http://www.un.org/press/en/2003/ga10199.doc.htm> (viewed on 17.05.2021).

References

Bibliography:

1. Vysnovok № 15 (2012) Konsultativnoi rady yevropeiskyykh suddiv do uvahy Komitetu ministriv Rady Yevropy pro spetsializatsiiu suddiv. URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-15-2012-on-th%D1%84e-specialisation-of-judges-/16806a1fc2> (data zvernennia: 17.05.2021).
2. Vysnovok Venetsianskoi komisii vid 9 zhovtnia 2017 roku № 896/2017 (CDL-AD(2017)020) shchodo proiektu Zakonu pro antykoruptsiini sudy ta shchodo proiektu Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu pro sudoustrii ta status suddiv (shchodo zaprovadzhennia obov'язkovoї spetsializatsii suddiv, yaki rozghliadaiut koruptsiu ta pov'язani z koruptsiieiu pravoporushennia). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2017\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2017)020-e) (data zvernennia: 17.05.2021).
3. Vilna entsyklopediia «Vikipediia». URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Sud> (data zvernennia: 17.05.2021).
4. Zhilinchyk P. Stvorennia antykoruptsiinoho sudu v Ukraini. Prohrama reformuvannia sektoru yustytisii «Nove pravosuddia» USAID: vebсайт. 2017. 10 kvit. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/NJ_Anticorruption_Court_Report_Zilincik_Apr_2017_UKR.pdf (data zvernennia: 17.05.2021).
5. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii: mizhnar. dok. vid 31.10.2003. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (data zvernennia: 17.05.2021).
6. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: mizhnar. dok. vid 04.11.1950. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennia: 17.05.2021).
7. Konstytutsiine podannia vid 22 lypnia 2020 roku № 04-02/6-339 shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro Vyshchyi antykoruptsiinyi sud» vid 7 chervnia 2018 roku № 2447-VIII. Ofits.

- vebsait Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_349_2020.pdf (data zvernennia: 17.05.2021).
8. Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar / redkol.: V. YA. Tatsii (holova redkol.), O. V. Petryshyn (vidp. sekretar), YU. H. Barabash ta in.; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. 2-he vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv: Pravo, 2011. 1128 s.
 9. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 17.05.2021).
 10. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennia: 17.05.2021).
 11. Lemak O.V. Prava na vstanovleni zakonom sud i verkhovenstvo prava. Mizhnarodnyi humanitarnyi universytet. 2014 r. № 9-1. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9/15.pdf> (data zvernennia: 17.05.2021).
 12. Materialy plenarnoho zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 18 zhovtnia 2006 r. Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://iportal.rada.gov.ua/print/8004.html> (data zvernennia: 17.05.2021).
 13. Pro Vyshchy antykoruptsiinyi sud: Zakon Ukrainy vid 07.06.2018 № 2447-VIII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19#Text> (data zvernennia: 17.05.2021).
 14. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 № 1402-VIII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (data zvernennia: 17.05.2021).
 15. Prokopiv B. Spetsyfika funktsionuvannia Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu v Ukraini: mizhnarodnyi dosvid ta ukraïnski realii. Aktualni problemy pravozaivstva. 2018. Vyp. 3. S. 103–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_3_20 (data zvernennia: 17.05.2021).
 16. Rostovska K.V. Problemni pytannia stvorennia antykoruptsiinykh sudiv v Ukraini. Pravova pozytsiia. 2017. № 2. S. 159–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsup_2017_2_21 (data zvernennia: 17.05.2021).
 17. Spetsialni sudy. Yurydychna entsyklopediia: [u 6 t.] / red. kol. YU. S. Shemshuchenko (vidp. red.) [ta in.]. Kyiv: Ukr. entsykl. im. M. P. Bazhana, 2003. T. 5: P-S. 736 s. URL: https://leksika.com.ua/16751108/legal/spetsialni_sudi (data zvernennia: 17.05.2021).
 18. Spilnyi vysnovok AMICUS CURIAE. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/AmicusCuriae-VAKS-final-style_01_102.pdf (data zvernennia: 17.05.2021).
 19. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618-IV. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (data zvernennia: 17.05.2021).
 20. Case of Bahaettin Uzan v. Turkey (Application no. 30836/07), ECHR 24.11.2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (viewed on 17.05.2021).
 21. Case of Klinovska v. Slovakia (Application no. 61436/09), ECHR 08.10.2013. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-126800&filename=001-126800.pdf>. (viewed on 17.05.2021).
 22. Statement by Secretary-General Kofi Annan. UN Convention against corruption, opens treaty for signature at high-level conference in Merida, Mexico, 9–11 December. United Nations official web-site, 2003. URL: <http://www.un.org/press/en/2003/ga10199.doc.htm> (viewed on 17.05.2021).

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ОГЛЯД

ВЙОСА ОСМАНІ СТАЛА ПРЕЗИДЕНТКОЮ КОСОВА

Парламент Косова в неділю, 4 квітня, затвердив на посаді президентки 38-річну юристку Вйосу Османі. Її кандидатуру підтримав 71 із 120 депутатів і прем'єр-міністр Альбін Курті. При цьому голосування бойкотували 38 депутатів з опозиційних партій, які представляють інтереси етнічних сербів. Османі пообіцяла бути "президенткою для всіх" і зміцнити правову державу. Раніше вона тимчасово виконувала обов'язки президентки після відставки в листопаді 2020 року Хашима Тачі, якого звинувачують у воєнних злочинах. Раніше Османі заявляла, що для неї пріоритетним є відновлення зупинених переговорів про нормалізацію відносин із Сербією, яка не визнає незалежності Косова. Нагадаємо, напруження між Белградом і Приштиною знову почало зростати у 2018 році. 21 листопада Приштина запровадила 100-відсоткові мита на товари із Сербії, пояснивши це "агресивністю" Белграда. Перед цим Косово на змогло стати членом Інтерполу, і Приштина звинуватила саме Белград в зриві надання Косову членства в цій міжнародній організації.

Як повідомлялося, ще одним ускладненням відносин Приштини і Белграда, стала пропозиція про обмін територіями. Президент Косова пропонував провести корекцію кордону між Косовом та Сербією. Пропонувалося приєднати населені сербами райони на півночі Косова до Сербії. Косово натомість мало б отримати населений переважно албанцями регіон Прешево на півдні Сербії. Однак президент Сербії Александар Вучич заперечив наявність планів обміну територіями із Косовом. Після цього переговори про нормалізацію відносин між Белградом і Приштиною за посередництва ЄС зайшли в глухий кут.

ВОЛОДИМИР ПУТІН ПІДПИСАВ ЗАКОН ПРО ОБНУЛЕННЯ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ТЕРМІНІВ

Президент РФ Володимир Путін у понеділок, 5 квітня, підписав поправки до федерального закону

"Про вибори президента Російської Федерації", що дозволяють йому обиратися ще двічі - в 2024 та 2030 роках. Згідно з оновленим законом, президент Росії може обіймати свій пост не більше двох строків, однак терміни, протягом яких він був главою держави до

ухвалення поправок до Конституції, не враховуються.

У новій редакції також вказано, хто може бути обраний президентом РФ: громадянин Росії не молодше 35 років, який постійно проживає в країні не менше 25 років і не має іноземного громадянства або дозволу на проживання. Вимога про відсутність громадянства іншої держави не поширюється на росіян, які раніше були громадянами країни, повністю або частково прийнятої до складу Росії.

Поправки до Конституції РФ влітку 2020 року виставлялися на всенародний референдум. За даними Центральної виборчої комісії Росії, внесення змін до Основного Закону схвалили 77,92 відсотка виборців, проти висловилися 21,27 відсотка. Незалежні спостерігачі відзначили безпрецедентні фальсифікації під час голосування.

З критикою поправок, ініційованих самим президентом, виступали російські правозахисники і Венеціанська комісія. Опозиція та її прихильники звинуватили 67-річного Путіна в прагненні стати довічним президентом.

У ЄВРОПАРЛАМЕНТІ ЗАКЛИКАЮТЬ ДО ЖОРСТКИХ САНКЦІЙ ПРОТИ КРЕМЛЯ ЧЕРЕЗ УКРАЇНУ

Відповіддю Заходу на посилення російської військової присутності на кордоні з Україною мають бути жорсткі санкції, як-от замороження рахунків російських олігархів або відключення РФ від міжнародної платіжної системи SWIFT.

Таку думку висловив голова фракції консервативної Європейської народної партії (ЄНП) в Європарламенті Манфред Вебер (Manfred Weber) в інтерв'ю виданням німецької медіагрупи Funke, оприлюдненому в неділю, 11 квітня.

Всі ці заходи слід ужити, якщо Москва "продовжить курс небезпечних провокацій", підкреслив політик, який є також заступником голови баварської партії Християнсько-соціальний союз (ХСС), що є сестринською партією Християнсько-Демократичного союзу (ХДС), в лавах якого перебуває і канцлерка Німеччини Ангела Меркель (Angela Merkel). Іншим можливим важелем тиску Заходу на Кремль Вебер вважає газопровід "Північний потік-2", будівництво якого ще не завершено. "Путін має знати ціну своїм діям", - додав він. На початку березня в інтерв'ю журналу Der Spiegel Манфред Вебер вже висловлював думку про те, що газогін "Північний потік-2" "не відповідає європейським інтересам", оскільки він "економічно стабілізує систему Путіна, що веде масштабну діяльність проти Євросоюзу і його членів".

На переконання Вебера, Євросоюз і США мусять показати Кремлю, "що очікує російське керівництво, якщо воно продовжить ескалацію ситуації на сході України або введе туди свої війська". Відповідь західних країн на такі дії Москви має бути "сильною і недвозначною", заявив Вебер.

Те саме стосується можливої реакції ЄС на ситуацію навколо критика Кремля - російського політика Олексія Навального, погіршення здоров'я якого, судячи з

усього, стало результатом навмисних дій російського керівництва, зазначив голова фракції ЄНП у Європарламенті. "Час дозованих санкцій минув", - резюмував Вебер.

На початку квітня низка міжнародних експертів, а також керівництво і дипломати з США, Німеччини, Франції та Великобританії висловили стурбованість через стягування Москвою збройних сил до кордону з Україною.

8 квітня США обговорили цю тему на онлайн-нараді з партнерами по НАТО. Тоді члени Альянсу "підтвердили свою непохитну підтримку суверенітету, територіальної цілісності та євроатлантичних прагнень України".

Раніше Верховний представник ЄС із зовнішньої політики та політики безпеки Жозеп Боррель під час розмови з міністром закордонних справ України Дмитром Кулебою зазначив, що Євросоюз занепокоєний через переміщення російських військ поблизу українських кордонів. При цьому глава дипломатії ЄС наголосив, що Євросоюз непохитно підтримує суверенітет і територіальну цілісність України.

НА РЕФЕРЕНДУМІ В КИРГИЗСТАНІ ПІДТРИМАЛИ СУПЕРЕЧЛИВІ ЗМІНИ ДО КОНСТИТУЦІЇ

На референдумі у Киргизстані, що відбувся у неділю, 11 квітня, за по-

передніми даними, виборці підтримали зміни до конституції країни.

У Центрвиборчкомі Киргизстану повідомили після обробки 95 відсотків бюлетенів, що за ухвалення нової редакції конституції проголосували 79,24 відсотка виборців, понад 13 відсотків висловилися проти, повідомляє інформагенція "Інтерфакс". Раніше у ЦВК країни заявили про те, що референдум відбувся, оскільки в ньому взяли участь понад 30 відсотків виборців. За попередніми даними, активність виборців становила 36 відсотків.

Нова редакція конституції передбачає перехід від парламентської до президентської форми правління, а також низку інших змін, пов'язаних з організацією системи влади в країні. Паралельно з референдумом у країні відбулися вибори до місцевих органів влади.

Ініціатором зміни конституції країни виступив Садыр Жапаров, який 10 січня цього року переміг на дострокових виборах президента країни. Того ж дня відбувся і референдум з визначення форми правління, на якому за перехід до президентської форми проголосували понад 80 відсотків виборців. Розробкою поправок до конституції займався спеціально скликаний орган. Критики кажуть, що більша його частина - прибічники Жапарова.

За словами міжнародних експертів, нова конституція не лише фактично змінює політичний устрій держави, а й базові конституційні принципи, окремі її статті підтримують неотрадиціоналістську концепцію. Число депутатів парламенту має бути скорочено, в якості вищого дорадчого та координаційного органу виступатиме Курултай - народні збори, які скликають згідно з киргизькими традиціями. Рішення про скликання Курултаю ухвалює президент. Поправки до конституції збільшують також термін повноважень президента, а також суттєво розширюють їх.

У проєкті конституції відсутній принцип верховенства права, замість чого в преамбулі йдеться про орієнтацію на традиції та досвід предків, а також акцентується на загальнолюдських моральних цінностях.

За повідомленнями киргизьких ЗМІ, чимало місцевих юристів та громадських активістів розкритикували проєкт конституції, назвавши його "ханституцією", а Жапарова звинуватили в спробі узурпувати владу, порівнюючи його з "ханом".

Розкритикувала проєкт і Венеціанська комісія та Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів та прав людини. А представники міжнародної правозахисної організації Human Rights Watch заявили, що поправки до конституції підривають норми про права людини та порушують баланс стримувань та противаг, необхідний, аби запобігти зловживанню владою.

Цей референдум був вже одинадцятим за ліком конституційним референдумом у Киргизстані з часу ухвалення основного закону в 1993 року. Востаннє на референдумі в 2010 році виборці проголосували за перехід від президентської до парламентської форми правління.

ЗЕЛЕНСЬКИЙ ПРОПОНУЄ ЛІКВІДУВАТИ ОКРУЖНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ СУД КИЄВА

Президент України Володимир Зеленський вніс до Верховної Ради як невідкладний проєкт закону України "Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва" (ОАСК). Про це повідомляє у вівторок, 13 квітня, сайт глави держави.

"Сьогодні я вношу до парламенту законопроєкт про ліквідацію ОАСК. Суду, який так і не зміг повернути довіру до себе, але впорався з поверненням скандалів і дивних рішень, далеких від розуміння справедливості. Досить сейфів, набитих мільйонами готівки, у пов'язаних із керівництвом суду осіб або очікування чергових записів скандальних розмов з кабінетів суддів, які думають, що переважають усе в нашій країні. Суд, одним рішенням якого може бути поставлений хрест на будь-якому досягненні держави, будь-якій реформі, буде ліквідований. Сприймайте це як сигнал до будь-якого суду, що зрадив повазі до закону", - пояснив свою пропозицію Зеленський.

Крім того, український президент переконаний, що стара й неефективна судова система не спроможна забезпечити запит українців на справедливість. На сайті президента також наголошується, що

поданий законопроєкт засвідчує вірність Зеленського своїм обіцянкам щодо повного очищення судової системи, яка втратила довіру громадян України.

Згідно з Конституцією України, суд утворюється, реорганізовується та ліквідовується законом, проєкт якого вносить до Верховної Ради президент України, чому передують консультації з Вищою

радою правосуддя, зазначає інформагенція "Інтерфакс-Україна". Нагадаємо, у лютому цього року Володимир Зеленський планував скоротити повноваження ОАСК.

КОМУНІСТИЧНУ ПАРТІЮ КУБИ ОЧОЛИВ ПРЕЗИДЕНТ КРАЇНИ

Комуністична партія Куби повідомила, що першим секретарем центрального комітету політсили обрано президента країни Мігеля Діас-Канеля Бермудеса. Про рішення, ухвалене VIII з'їздом Компартії Куби, політсила повідомила у понеділок, 19 квітня, у соцмережі Twitter.

Нагадаємо, 17 квітня перший секретар Комуністичної партії Куби

Рауль Кастро оголосив про свою відставку. Він не назвав свого наступника, але оглядачі припустили, що на цій посаді його може замінити Мігель Діас-Канель Бермудес, який у 2018 році вже перейняв у Кастро посаду голови Державної ради країни.

Брат Рауля Фідель був лідером революції, яка позбавила в 1959 році влади диктатора Фульхенсіо Батісту. Фідель Кастро правив островами країною аж до 2000-х, утім, через хворобу у 2008 році він передав брату Раулю посаду голови Державної ради, а в 2011-му - першого секретаря ЦК Компартії. У 2016 році Фідель Кастро помер.

ПРЕЗИДЕНТКА МОЛДОВИ РОЗПУСТИЛА ПАРЛАМЕНТ ТА ПРИЗНАЧИЛА НОВІ ВИБОРИ

Президентка Молдови Майя Санду в середу, 28 квітня, підписала указ про розпуск парламенту та призначила дату дострокових парламентських виборів. "Кілька хвилин тому я підписала указ про розпуск парламенту. Дострокові парламентські вибори призначені на 11 липня. Ми повинні якомога швидше позбутися цього корумпованого парламенту, депутати якого відстоюють сірі схеми та крадуть у громадян", - заявила Санду.

Вона зазначила, що уряд має виділити кошти для фінансування виборчої кампанії, а Центральний виборчий комісії треба забезпечити умови для проведення коректних та вільних виборів. За даними інформагентства "Інтерфакс", підписання указу про розпуск парламенту стало можливим після того, як Конституційний суд Молдови того ж дня скасував запроваджений

парламентом через пандемію коронавірусу режим надзвичайного стану.

Нагадаємо, 15 квітня Конституційний суд країни постановив, що є всі підстави для розпуску парламенту. Однак президентка Молдови не могла підписати указ про розпуск законодавчого органу в період дії надзвичайного стану, який парламент запровадив 31 березня. А 23 квітня більшість у парламенті Молдови заявила про невизнання рішення Конституційного суду про розпуск парламенту і висловила недовіру трьом суддям.

"СОЛІДАРНІСТЬ В УМОВАХ ЗАГРОЗ": ПРЕЗИДЕНТИ ЧОТИРЬОХ КРАЇН ЄС І ЗЕЛЕНСЬКИЙ ПІДПИСАЛИ ДЕКЛАРАЦІЮ

У Варшаві в понеділок, 3 травня, під час заходів з відзначення 230-ї річниці ухвалення Конституції 3 травня, президенти Польщі, Латвії, Литви, Естонії та України підписали спільну декларацію.

Згідно з документом, названі країни заявили про прихильність продовженню діалогу та співпраці. "Вважаємо, що для всіх нас солідарність народів, особливо в умовах сучасних загроз для нашої спільної безпеки, є одним з наріжних каменів миру, стабільності, розвитку, благополуччя і стійкості. Керуючись цим переконанням, ми віддані продовженню діалогу та співпраці держав, які ми представляємо", - йдеться у декларації, яку підписали Анджей Дуда, Егілс Левітс, Гітанас Науседа, Керсті Кальюлайд та Володимир Зеленський.

Глави чотирьох держав ЄС та України висловили переконання, що

успіх спільної спадщини і спільного дому, корінням яких є європейська цивілізація, вимагає, щоб Європа будувалася на фундаментальних цінностях і принципах, до яких відносяться свобода, суверенітет, територіальна цілісність, демократія, верховенство права, рівність і солідарність. "Європа, що об'єднується, повинна бути відкритою для всіх країн і народів, які поділяють такі цінності", - наголошується в декларації, текст якої оприлюднено на сайті президента України.

Польща, Литва, Латвія та Естонія є членами як Європейського Союзу, так і НАТО. ЄС, як і Північноатлантичний альянс висловлювали занепокоєння щодо нещодавнього скупчення російських військ біля східних кордонів України.

ПРАВЛЯЧА ПАРТІЯ ОГОЛОСИЛА ПРО РЕКОРДНУ ПЕРЕМОГУ НА ВИБОРАХ У ШОТЛАНДІЇ

На парламентських виборах у Шотландії перемогла правляча Шотландська національна партія (ШНП). З такою заявою у суботу, 8 травня, виступила глава цієї політичної сили та очільниця шотландського уряду Нікола Стерджен.

"Абсолютно ніхто не зміг передбачити масштаб та рекордний результат із яким ми перемогли на цих виборах", - зазначила вона.

Заява Стерджен пролунала незадовго до того, як усі голоси були підраховані, але вже було зрозуміло, що Шотландська національна партія стане найбільшою політичною силою у парламенті зі значним відривом від конкурентів і покращить свій результат у порівнянні з попередніми виборами. Невдовзі після цієї заяви виборча

комісія у Единбурзі повідомила, що ШНП, за попередніми даними, одержує 64 місця в шотландському парламенті.

Водночас партії, яка виступає за незалежність Шотландії від Великобританії, не вдалося отримати абсолютну більшість мандатів - для цього потрібно 65. Однак у цьому питанні її можуть підтримати шотландські Зелені, які також прагнуть відокремлення від Лондона. Зелені, за даними виборчої комісії, здобувають вісім мандатів. Консерватори - 31.

Також глава уряду Шотландії повторила свою вимогу до Лондона дозволити провести референдум щодо незалежності від Великобританії. За словами Стерджен, прем'єр-міністр Борис Джонсон вестиме "боротьбу із демократичними устремліннями шотландського народу", якщо він намагатиметься заблокувати голосування. "Ви не досягнете успіху. Людьми, які можуть вирішувати майбутнє Шотландії, є лише шотландці", - звернулася вона до Джонсона.

КАБМІН ПРИЄДНАЄТЬСЯ ДО ГЛОБАЛЬНОГО ТИЖНЯ "ВІДКРИТОГО УРЯДУ"

Кабінет Міністрів України з 17 травня приєднається до Тижня "Відкритого уряду" (Open Gov Week). "Він проходитиме одночасно в усіх країнах-учасниках гло-

бальної ініціативи "Партнерство "Відкритий Уряд" з 17 до 21 травня", - повідомив прем'єр-міністр України Денис Шмигаль у соцмережі Facebook у неділю, 16 травня. Як стверджує Шмигаль, "уряд щоденною роботою рухається в

цьому напрямку відкритості: збільшення кількості електронних послуг, покращення системи прозорих закупівель, спрощення доступу до інформації".

До ініціативи "Партнерство "Відкритий Уряд" (Open Government Partnership) на сьогодні приєдналися близько 80 урядів країн світу. Учасники зобов'язуються просувати прозорість, залученість громадян та модернізацію процесів управління. У лютому цього року уряд України затвердив план дій із впровадження ініціативи "Партнерство "Відкритий Уряд" у 2021-22 роках

Шмигаль повідомив також про запуск найближчим часом онлайн-платформи "Взаємодія", яка призначена для взаємодії уряду, громадян та інститутів громадянського суспільства. "Завдяки цій платформі буде максимально спрощено комунікацію з органами виконавчої влади, створено зручні умови для залучення громадськості до обговорення проєктів важливих державних рішень", - запевнив Шмигаль.

МІЖНАРОДНІ СПОСТЕРІГАЧІ ПІДТВЕРДИЛИ ЧЕСНІСТЬ ВИБОРІВ У М'ЯНМІ

Азійська міжнародна організація Asian Network for Free Elections

(ANFREL), що опікується спостереженням за виборами, у понеділок, 17 травня, опублікувала фінальний звіт щодо перебігу тогорічних виборів у М'янмі. Згідно з документом, волевиявлення у країні відбулося вільно та без помітних порушень, а його результати належним чином представляють волю населення.

Таким чином висновки ANFREL спростовують позицію військових, які у лютому цього року захопили владу у країні під приводом того, що результати виборів 8 листопада 2020 року, були сфальсифіковані. Саме підтасуванням підсумків голосування путчисти пояснювали необхідність арешту провідних політиків М'янми на чолі з фактичною лідеркою, нобелівською лавреаткою Аун Сан Су Чжі, президентом Віном М'їном та іншими високопосадовцями.

З того часу в республіці не припиняються масові протести проти путчистів. Хунта застосовує силу проти протестувальників, внаслідок чого сотні людей загинули, а кілька тисяч були заарештовані. Правозахисники вказують на факти жорстоких тортур силовиками затриманих противників перевороту в М'янмі.

США та ЄС запровадили санкції через події у цій азійській країні.

Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) домовилася з главою хунти в М'янмі про припинення насильства, але не про звільнення політичних в'язнів. Протестувальники розкритикували план АСЕАН.

З 1962 року протягом декількох десятиліть формою правління в М'янмі була військова диктатура. Демократичні перетворення в країні почалися у 2011 році.

ЗАКИДИ У ПЛАГІАТІ: МІНІСТЕРКА У СПРАВАХ СІМ'Ї ФРН ЙДЕ У ВІДСТАВКУ

Німецька міністерка у справах сім'ї Франциска Гіффай (Franziska Giffey) у середу, 19 травня, подала заяву про відставку. Як повідомляється на сайті міністерства, під час засідання уряду Німеччини Гіффай попросила звільнити її з посади з огляду на чергову перевірку Вільним університетом Берліна присвоєння їй наукового ступеня та обговорення у цьому зв'язку її дисертаційної роботи.

"Останніми днями знову відновились дискусії щодо моєї дисертації 2010 року", - заявила Гіффай. Перевірка присвоєння їй наукового ступеня була відновлена у 2020 році, і тоді Гіффай заявила, що більше не використовуватиме свій титул, незалежно від результатів перевірки. Сам університет, пояснила міністерка, надав їй час до початку червня цього року для роз'яснень.

"Члени уряду, моя партія (Соціал-демократична партія Німеччини. - Ред.) та громадськість мають право на ясність щодо цього питання уже зараз. Тому я вирішила просити канцлерку про відставку

з посади міністра сім'ї, пенсіонерів, жінок та молоді", - заявила Гіффай.

Попри прохання про відставку, Гіффай і надалі наполягає, що дисертація написана нею доброчесно. "Утім, якщо внаслідок третьої перевірки моєї роботи університет дійде висновку про необхідність відклику мого наукового ступеня, я прийму це рішення", - додала Гіффай і пояснила, що нинішнє рішення не впливає на її намір брати участь у виборах до Бундестагу цього року.

За останні роки кілька відомих німецьких політиків були змушені залишити свої пости після звинувачень у плагіаті при написанні докторських дисертацій. Першим і найбільш відомим у цьому переліку став член партії Християнсько-демократичний союз (ХДС) Карл-Теодор цу Гуттенберг (Karl-Theodor zu Guttenberg), який 2011 року, тобто на час виявлення плагіату, був міністром оборони. Скандал з плагіатом поставив хрест на його кар'єрі, цу Гуттенберг виїхав до США, де мешкає й сьогодні. У 2012 році через звинувачення в плагіаті при написанні дисертації пішла у відставку федеральна міністерка освіти Аннете Шаван (Annette Schavan), теж членкиня партії ХДС. Вона спробувала повернути титул доктора наук через суд, але, врешті, відмовилась від подальшої боротьби.

Перевіряли на плагіат і дисертацію колишньої міністерки оборони ФРН, яка зараз очолює Єврокомісію, Урсулу фон дер Ляєн (Ursula von der Leyen). Свою наукову роботу фон дер Ляєн захистила в 1990 році. Після того, як їй стали закидати плагіат, фон дер Ляєн сама попросила вищий навчальний заклад перевірити її наукову роботу. У 2016 році сенат Медичної вищої школи Ганновера більшістю голосів підтвердив збереження наукового ступеня доктора наук за нею.

ЧЕРГОВИЙ ПЕРЕВОРОТ У МАЛІ: ООН ВИМАГАЄ ЗВІЛЬНИТИ ПРЕЗИДЕНТА

В Організації Об'єднаних Націй (ООН) закликали негайно звільнити затриманих внаслідок військового перевороту президента і прем'єр-міністра Малі. Із такою вимогою ввечері понеділка, 24 травня, виступив генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш.

"Я глибоко занепокоєний новинами про затримання цивільних лідерів малійського транзиту (влади. - Ред.). Я закликаю до спокою та їхнього негайного звільнення", - написав Гутерріш у Twitter. За словами генсека ООН, його спеціальний представник тісно співпрацює з усіма сторонами задля підтримки передачі влади у країні.

Напередодні стало відомо про те, що президента Малі Ба Ндау та прем'єр-міністра країни Моктара Уана перевезли на армійську військову базу Каті поблизу столиці країни Бамако.

Читайте також: У Малі ісламісти викрали французького журналіста Ситуація у країні загострилася після того, як цивільний перехідний уряд оголосив про новий склад кабінету міністрів країни. Попередній склад уряду було розпущено 14 травня, і у новому кабінеті військові отримали лише чотири посади. Як повідомляють інформаційні агентства, у деяких з них це викликало незадоволення. Водночас військове керівництво Малі поки не прокоментувало ситуацію.

18 серпня 2020 року у країні також відбувся військовий переворот, під час якого від влади усунули

президента Ібрагіма Бубакара. Тоді заколотники пообіцяли "у належний час" провести у Малі вибори.

Якщо спочатку значна частина населення підтримувала переворот, пізніше довге зволікання із виборами та дії військових почали викликати дедалі більше критики. Лише у квітні попередній перехідний уряд вирішив оголосити про проведення президентських та парламентських виборів у Малі.

ПЕРЕВОРОТ У МАЛІ: ВІЙСЬКОВІ ЗВІЛЬНИЛИ ПРЕЗИДЕНТА І ПРЕМ'ЄРА

У ніч на четвер, 27 травня, військові заколотники у Малі звільнили перехідного президента країни Ба Ндау та прем'єр-міністра Моктара Уана. Про це представник військових заявив інформаційній агенції AFP, а родичі обох політиків підтвердили звільнення. Вони були захоплені військовими країни під час чергового перевороту, що стався у Малі у неділю, 23 травня. Ба Ндау та Моктара Уана перевезли на армійську військову базу Каті поблизу столиці країни Бамако.

Дії військових викликали засудження з боку міжнародної спільноти. 24 травня негайно звільнити затриманих внаслідок політиків закликав генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш. А 26 травня Рада Безпеки ООН одноголосно підтримала заяву, в якій вимагала звільнення президента та прем'єр-міністра Малі.

Ситуація у країні загострилася після того, як цивільний перехідний

уряд оголосив про новий склад кабінету міністрів країни. Попередній склад уряду цієї африканської країни розпустили 14 травня, й у новому кабінеті військові отримали лише чотири посади. Як повідомляють інформаційні агенції, у деяких з них це викликало незадоволення.

18 серпня 2020 року в країні також відбувся військовий переворот, під час якого від влади усунули президента Ібрагіма Бубакара. Тоді заколотники пообіцяли "у належний час" провести у Малі вибори.

Якщо спочатку значна частина населення підтримувала переворот, пізніше довге зволікання з виборами та дії військових почали викликати дедалі більше критики. Лише у квітні попередній перехідний уряд вирішив оголосити про проведення президентських та парламентських виборів у Малі.

ЄВРОСОЮЗ НЕ ВИЗНАЄ ПІДСУМКИ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ В СИРІЇ

Євросоюз не визнаватиме результати президентських виборів в Сирії, перемогу на яких, згідно з офіційними даними, знову здобув Башар Асад. Ці вибори "не є ні вільними, ні чесними", заявив верховний представник ЄС із зовнішньої та безпекової політики Жозеп Боррель в четвер, 27 травня, після наради з 27 главами МЗС країн ЄС в Лісабоні.

За словами Борреля, ці вибори не принесуть нічого в врегулювання конфлікту в Сирії і не приведуть

до нормалізації відносин між світовою спільнотою і сирійським режимом.

Раніше вибори розкритикували міністри закордонних справ ФРН, Франції, Італії, Великобританії і США.

"Ми засуджуємо рішення режиму Асада провести вибори поза рамками, встановленими резолюцією 2254 Ради безпеки ООН, і приєднуємося до голосів сирійців, включно з голосами представників громадянського суспільства і сирійської опозиції, які назвали це голосування незаконним", - йдеться в їхній спільній заяві.

Про перемогу Асада оголосили в ніч на 28 травня. За офіційними даними, він набрав 95,1 відсотка голосів виборців. Самі вибори відбулися 26 травня.

Тим часом Євросоюз в черговий раз продовжив санкції проти режиму Асада, оголосила Рада ЄС. Санкції, що передбачають ембарго на торгівлю нафтою, обмеження інвестиційної активності і замороження рахунків сирійських функціонерів, продовжені до 1 червня 2022 року. Крім того, був доповнений список сирійців, щодо яких діють санкції. Наразі до нього належать 283 фізичних особи та 70 організацій і фірм.

Вибори відбулися на підконтрольній Асаду близько двох третинах території Сирії, у якій вже більше десяти років точиться громадянська війна. Як раніше писало агентство dra, обидва суперники Асада вважалися "технічними" кандидатами без жодних реальних шансів на перемогу. У опозиції ці вибори називають "фарсом".

55-річний Башар Асад керує Сирією з 2000 року. До нього країною управляв його батько Хафез Асад, який був президентом Сирії з 1971 року.

ШТАЙНМАЄР ГОТОВИЙ ЙТИ НА ДРУГИЙ ТЕРМІН ПРЕЗИДЕНТА НІМЕЧЧИНИ

Чинний президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр (Frank-Walter Steinmeier) готовий удруге претендувати на цей пост. Відповідну заяву Штайнмаєр зробив у п'ятницю, 28 травня.

"Я хотів би посадуватися на другий термін на посаду федерального президента", - зазначив Штайнмаєр у заяві, поширеній його пресслужбою.

За словами президента ФРН, він хотів би супроводжувати Німеччину на її шляху в майбутнє після пандемії коронавірусу. Штайнмаєр наголосив також на своєму бажанні не допустити розколу в німецькому суспільстві. "Федеральний президент може зводити мости - мости між групами в суспільстві, мости до наших сусідів і партнерів у світі, а також мости в майбутнє, що вимагатиме від нас ще більших спільних зусиль, насамперед у боротьбі зі змінами клімату", - пояснив Штайнмаєр. Він також визнав, що щодня розглядає можливість обіймати посаду федерального президента як "честь, втіху та надзвичайну відповідальність".

Франка-Вальтера Штайнмаєра було обрано на посаду федерального президента Німеччини 12 лютого 2017 року. На момент обрання йому був 61 рік. За його кандидатуру в першому турі голосування віддав свої голоси 931 делегат Федеральних зборів. Штайнмаєр змінив на президентській посаді Йоахіма Гаука (Joachim Gauck). Соціал-демократ Штайнмаєр був кандидатом у президенти від пар-

тій, які входили до правлячої коаліції: Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН), а також блоку консервативних партій - Християнсько-демократичного союзу (ХДС) і Християнсько-соціального союзу (ХСС).

Утім, у консервативному блоці партій ХДС/ХСС поки що не визначилися з майбутньою підтримкою Штайнмаєра на наступних виборах федерального президента. Як заявив у Берліні голова ХДС Армін Лашет (Armin Laschet), котрий висунутий кандидатом на посаду канцлера від консервативного блоку на виборах до Бундестагу у вересні цього року, ХДС та ХСС вирішуватимуть лише після виборів, чи підтримають наступне президентство Штайнмаєра.

За даними соціологічних опитувань, натеper у рейтингу німецьких партій лідирують Зелені. Якби вибори до Бундестагу відбулися у найближчі вихідні, то ця партія отримала б 26 відсотів підтримки, кажуть соціологи. На другому місці опинився б блок консервативних партій ХДС/ХСС з 24 відсотками підтримки. Соціал-демократи мали б 14 відсотків голосів, кажуть соціологи. Вибори до Бундестагу мають відбутися 26 вересня.

Політична кар'єра Штайнмаєра почалася в команді Гергарда Шредера (Gerhard Schröder). Штайнмаєр керував бюро Шредера, коли той ще обіймав посаду прем'єр-міністра федеральної землі Нижня Саксонія. Після того як СДПН в 1998 році отримала можливість сформувати федеральний уряд, Шредер став канцлером, а Штайнмаєр переїхав з ним до Берліна, де був призначений статс-секретарем уряду, а згодом керував відомством федерального канцлера.

У 2005 році Штайнмаєр став міністром закордонних справ ФРН у коаліційному уряді ХДС/ХСС і СДПН, який вперше очолила Ангела Меркель (Angela Merkel). У 2007 році

він також обійняв посаду віцеканцлера. А у 2009 році Штайнмаєра висунули кандидатом від СДПН на посаду федерального канцлера, однак на тих виборах до Бундестагу соціал-демократи зазнали нищівної поразки. У 2013 році після чергових виборів до Бундестагу і повторного формування "великої коаліції" - альянсу консервативного блоку ХДС/ХСС із СДПН - Штайнмаєр знову очолив міністерство закордонних справ.

Штайнмаєр народився 5 січня 1956 року у Детмольді, що у федеральній землі Північний Рейн-Вестфалія. Президент ФРН - виходець із робітничої родини. Він одружений з суддею в адміністративних справах Ельке Бюденбендер (Elke Būdenbender), у пари є доросла донька.

У Німеччині федеральний президент виконує головні представницькі функції й обирається делегатами Федеральних зборів, що складаються з 1260 делегатів. До складу цього органу належать 630 депутатів Бундестагу і таке ж число делегатів, котрих за принципом пропорційності спрямовують земельні парламенти (ландтаги). Зазвичай це депутати ландтагів, але парламенти можуть делегувати до зборів і політиків місцевого рівня, а також відомих громадських діячів.

Наступні вибори федерального президента заплановані на 2022 рік.

ЗАСНОВАНА СААКАШВІЛІ ПАРТІЯ ПРИПИНИЛА БОЙКОТ ПАРЛАМЕНТУ ГРУЗІЇ

Заснована колишнім президентом Грузії Міхеїлом Саакашвілі опози-

ційна партія "Єдиний національний рух" (ЄНР) приступає до роботи в парламенті Грузії після семи місяців бойкоту. Про це її голова Никанор Мелія повідомив у неділю, 30 травня. "Ми прийняли рішення про припинення бойкоту і входження наших обраних депутатів до парламенту. Це правильне рішення, яке обов'язково призведе до зміни влади", - заявив він.

Мелія зазначив, що бойкот парламенту був виправданим, тому що "це була боротьба проти режиму олігарха Бідзіни Іванішвілі, який захопив державу". "Ми не будемо підписувати документ про вихід з політичної кризи в Грузії, який підписали правляча партія та інші опозиційні партії", - сказав Мелія. У жовтні 2020 року опозиція відмовилася входити в новий парламент, не визнавши підсумки виборів, за результатами яких правляча партія "Грузинська мрія - Демократична Грузія" набрала понад 48 відсотків голосів виборців. Виникла політична криза, коли парламент не міг працювати повноцінно. Утім, у квітні опозиційні партії, крім ЄНР, припинили бойкот і увійшли в парламент, підписавши документ, підготовлений президентом Європейської ради Шарлем Мішелем.

Минулого тижня Мелія перебував у Києві, де зустрічався із засновником ЄНР Саакашвілі. На зустрічі обговорювалася стратегія партії по приходу до влади.

ПРАВЛЯЧІ КОНСЕРВАТОРИ ПЕРЕМОГЛИ НА ВИБОРАХ ДО ПАРЛАМЕНТУ КІПРУ

На виборах до однопалатного парламенту Кіпру - Палати представників - перемогла правляча консервативна партія "Демократичне об'єднання" (ДІСІ) в неділю, 30 травня. Консерватори набрали 27 відсотків (у 2016 році було 30,7 відсотка).

На другому місці - ліва Прогресивна партія трудового народу Кіпру (наступниця Комуністичної партії Кіпру) з 22 відсотками (проти 25,7 відсотка у 2016 році).

Третьою силою, що пройшла до парламенту, стала Демократична партія з 11,3 відсотка (14,5 відсотка - в 2016 році).

На тлі послаблення результатів у всіх трьох політичних сил свої позиції покращив ультраправий "Національний народний фронт", який отримав майже 7 відсотків. Нещодавно сформований Демократичний фронт набрав мінімум 4 відсотки.

Явка на виборах склала близько 64 відсотків. Всього в законодавчий орган потрапляють представники семи політичних сил. Парламент обирається на п'ятирічний термін. Боротьба велася за 56 місць, на які претендували 658 кандидатів.

КІНЕЦЬ ЕПОХИ НЕТАНЬЯХУ: В ІЗРАЇЛІ ДОМОВИЛИСЯ ПРО НОВУ УРЯДОВУ КОАЛІЦІЮ

Ізраїльська партія "Єш Атід" Яіра Лапіда ввечері у середу, 2 червня, домовилася про створення урядової коаліції, до якої увійдуть, зокрема, партія правого спрямування "Яміна" Нафталі Бенета та партія "Об'єднаний арабський список" (РААМ) Мансура Аббаса. Пізніше

Лапід оголосив про це президентів країни Реувену Рівліну.

За повідомленнями ЗМІ, Лапід та Бенет погодилися на ротацію на посаді голови уряду - перші два роки її обійматиме Бенет, а другі - Лапід. Як очікується, спочатку Лапід буде обіймати посаду очільника МЗС.

Таким чином лідер консервативної партії "Лікуд", прем'єр-міністр Ізраїлю Біньямін Нетаньяху, який обіймав цю посаду протягом останніх 12 років, має втратити владу. Він залишить свою посаду, коли новий уряд буде приведений до присяги. Очікується, що це відбудеться 14 червня.

Парламентські вибори в Ізраїлі - вже четверті за два останні роки - відбулися 23 березня. На них перемогла консервативна партія "Лікуд", очолювана Біньяміном Нетаньяху. Втім, партія отримала лише чверть від 120 мандатів, і не змогла сформувати новий уряд.

Тому останніми тижнями в країні тривали переговори щодо створення так званої коаліції змін, для утворення уряду без участі "Лікуд". На тлі цієї політичної кризи в Ізраїлі відбулись вибори президента - 2 червня парламент країни обрав главою держави Іцхака Герцога, який з 2013 року очолював опозиційну політсилу "Авода" (Партію праці). Він перебере президентські повноваження у Реувена Рівліна 9 липня.

У МЕКСИЦІ ОБИРАЮТЬ ПАРЛАМЕНТ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОРГАНИ ВЛАДИ

У Мексиці проходять парламентські, регіональні та комунальні ви-

бори. У неділю, 6 червня, громадяни країни обирають 500 членів Палати депутатів і губернаторів 15 зі 32 штатів, а також депутатів регіональних парламентів і членів місцевих органів влади. Взяти участь у виборах мають право близько 95 мільйонів людей.

Виборча кампанія проводилася в умовах боротьби з пандемією COVID-19 і була затьмарена численними актами насильства. Майже щодня протягом усього періоду передвиборної боротьби здійснювались напади на її учасників - з вересня 2020 року у країні вбили 90 політиків. За даними інституту Etelect, 35 з них мали намір висунути свої кандидатури для участі у виборах.

Президент Мексики Андрес Мануель Лопес Обрадор закликав громадян країни взяти активну участь у голосуванні і наголосив, що уряд гарантує його безпеку. Загальні вибори вважаються перевіркою настроїв виборців і щодо президента, який перебуває на посаді з кінця 2018 року. Його урядова коаліція прагне зберегти свої позиції в нижній палаті, де їй належать дві третини голосів.

ГЛАВА ВЕНЕЦІАНСЬКОЇ КОМІСІЇ: БЕЗ ПРОЗОРОЇ ВРП СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ ПРИРЕЧЕНА

Голова Європейської комісії за демократію через право (Венеціан-

ська комісія) Джанні Букіккіо закликав Україну пришвидшити реформи органів судової влади. "Судова реформа має бути всеосяжною. Венеціанська комісія Ради Європи працює над цією реформою в Україні вже десятиліттями, без реального успіху", - сказав Букіккіо у вівторок, 8 червня, цитує "Інтерфакс-Україна".

За його словами, пріоритетом має бути відбір до Вищої ради правосуддя (ВРП). "Відбір Вищої ради правосуддя і відбір нових хороших членів є пріоритетом. Вища кваліфікаційна комісія також є пріоритетом. Але вони обидві взаємозв'язані, і я вважаю, що набагато важливіше, щоб рада правосуддя була схвалена і була реформована, щоб потім відібрати хороших членів Вищої кваліфікаційної комісії", - наголосив Букіккіо.

Він також зазначив, що перетворення Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) є терміновою задачею. "Ми підтримуємо пропозицію створити змішаний національно-міжнародний орган - конкурсну комісію для відбору нових членів ВККС. Метод створення цієї конкурсної комісії має бути наближеним до моделі, що довела успіх при створенні Вищого антикорупційного суду", - додав він, передає видання "Європейська правда".

При цьому Букіккіо наголосив, що ВККС не має бути пов'язана з Вищою радою правосуддя (ВРП) -

доки остання не буде реформована і не пройде відбір. "Склад Вищої ради правосуддя має бути переглянутий до того, як йому довірять призначення ВККС. Це обов'язкова умова, інакше судова реформа буде приречена", - наголосив глава Венеціанської комісії. Він також зазначив, що реформа є невідкладною, тому що в Україні не вистачає двох тисяч суддів, і наступного року стане ще на 1700 менше суддів, які підуть у відставку. "Це означає, що судова влада працюватиме з половиною свого персоналу. Усі ці проблеми є нагальними, і сподіваюся, що уряд, парламент прискорять ці реформи", - зазначив Букіккіо.

Букіккіо додав, що Україна має якнайшвидше перезапустити органи суддівського самоврядування, але при цьому важливо не покладатися на старі органи, які себе скомпрометували.

ЄВРОПАРЛАМЕНТ ПОГОДИВ COVID-СЕРТИФІКАТИ ЄС

Європарламент погодив запровадження COVID-сертифікатів, які мають сприяти відновленню вільного руху у країнах Євросоюзу та Шенгенської зони. За регламент, який запровадить такі сертифікати для громадян цих країн, на пленарному засіданні у Страсбурзі проголосували 546 євродепутатів, 93 - були проти, ще 51 - утримався. За другий регламент, який поширює дію сертифікатів на громадян третіх країн, що проживають у ЄС та Шенгені, проголосували 553

© Venedig Kommission

євродепутати, 91 – висловився проти, ще 46 – утрималися. Результати голосування оголосили вранці середи, 9 червня, повідомляє кореспондент DW.

Тепер ці регламенти ще має остаточно затвердити Рада ЄС. Ковідні сертифікати почнуть діяти в усіх країнах Євросоюзу та Шенгенської зони з 1 липня. При цьому деякі держави вже почали їх видавати.

Ці сертифікати підтверджуватимуть вакцинацію проти коронавірусу, негативний тест на COVID-19 або ж наявність імунітету до цієї хвороби. Сертифікати обов'язково видаватимуть тим, хто вакцинувався однією з чотирьох зареєстрованих у Євросоюзі вакцин: BioNTech/Pfizer, Moderna, Astra-Zeneca та Johnson&Johnson. При цьому кожна держава ЄС чи Шенгену матиме змогу видавати сертифікати для вакцин, рекомендованих ВОЗ або ж допущених до використання в окремих країнах об'єднання.

Як негативні визнаватимуться лише ПЛР-тести (Полімеразна ланцюгова реакція) та тести на антиген. Наявність імунітету можна буде підтвердити лише позитивним ПЛР-тестом. Ковідний сертифікат видаватимуть не раніше ніж через 11 днів після такого позитивного результату тесту, і діятиме він 180 днів.

COVID-сертифікати ЄС будуть безкоштовними. Їх можна буде отримати як у електронній, так і в паперовій формі. Головним їхнім елементом буде QR-код, за допомогою якого перевірятиметься автентичність сертифікату.

Передбачається також визнання сертифікатів, які видаватимуть треті країни, якщо вони відповідають критеріям європейських сертифікатів. Україна веде переговори з Єврокомісією щодо взаємного визнання даних документів.

ЄВРОПАРЛАМЕНТ ЗАКЛИКАВ ВЛАДУ РОСІЇ ПРИПИНИТИ "ВНУТРІШНІ РЕПРЕСІЇ"

Європарламент висловив підтримку всім активістам і організаціям, які стали "мішенями репресій" у Росії, і закликав владу РФ припинити "переслідування, залякування і атаки на громадянське суспільство, ЗМІ, правозахисні організації та активістів" в країні. Про це йдеться в резолюції, ухваленій на пленарному засіданні в Страсбурзі у четвер, 10 червня. За неї проголосували 564 євродепутати, 61 був проти, 37 – утрималися, повідомляє кореспондент DW.

Безпосереднім приводом ухвалення резолюції стало визнання "небажаними" трьох некомерційних організацій (НКО) з Німеччини: "Німецько-російського обміну", "Центру ліберальної сучасності" і "Форуму російськомовних європейців", а також затримання колишнього директора "Відкритої Росії" Андрія Пивоварова.

Резолюція закликає російську владу "негайно і без будь-яких умов" звільнити Пивоварова і зняти всі звинувачення як з нього, так і з усіх інших осіб, яких переслідують за законодавством про "небажані організації". Європарламент звернувся до Генпрокуратури РФ із закликом скасувати своє рішення про визнання небажаними трьох німецьких НКО.

Законодавство про "небажані організації" євродепутати вважають "дискримінаційним" і закликають його скасувати. Також Європарламент вважає, що владі РФ слід скасувати нещодавно ухвалені закони, що вводять "нові повальні

обмеження на незалежне громадянське суспільство", а також відмовитися від введення нових таких правил. Одним із прикладів такого законодавства в резолюції названо так званий "закон проти ФБК", який позбавляє членів організацій, визнаних "екстремістськими", балотуватися на виборах. Текст резолюції і поправок до нього підготували вдень 9 червня, тобто до визнання Фонду боротьби з корупцією (ФБК) Олексія Навального "екстремістською організацією". Тому оцінка цього кроку в резолюції відсутня. Однак Європарламент закликав негайно звільнити Навального і всіх інших, "заарештованих і затриманих за надуманими адміністративними" правопорушеннями "або ж проти кого були висунуті надумані кримінальні звинувачення тільки за мирне використання своїх прав на свободу слова та мирних зібрань". Зараз в Євросоюзі триває "стратегічна дискусія" про відносини з Росією. Резолюція закликала офіційний ЄС додати нову умову в свій курс щодо Москви, спрямовану на "припинення внутрішніх репресій в Росії". "Якщо ця ситуація не буде розв'язана, то слід ввести нові санкції ЄС, зокрема такі, що перекривають доступ російським олігархам і чиновникам, відповідальним за порушення прав людини, до можливості купувати нерухомість, отримувати візи і користуватися фінансовими послугами в ЄС", – йдеться в резолюції.

Європарламент попросив Єврокомісію, дипломатичну службу ЄС і держави об'єднання координувати свої зусилля з метою пом'якшити негативний вплив недавно ухвалених "обмежувальних" законів. Також їм, на думку євродепутатів, слід подумати, як більш справедливо розподілити "тягар економічних санкцій проти російського режиму" між країнами Євросоюзу. Крім того, резолюція закликає зупинити "стратегічні

проекти, такі як "Північний потік-2", а також доповнити режим санкцій за порушення прав людини схожим режимом, спрямованим на боротьбу з корупцією.

ВЕЛИКА СІМКА ПРО УКРАЇНУ: ПІДТРИМКА РЕФОРМ ТА ЗАКЛИК ДО РОСІЇ

Глави держав Великої сімки (G7) та ЄС у заключному комюніке, ухваленому в неділю 13 червня, на саміті на англійському курорті Карбіс-Бей, наголосили на підтримці суверенітету та територіальної цілісності України.

"Ми підтверджуємо нашу підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах", - йдеться у заключному документі саміту. Він містить також заклик до Росії послабити напруженість та діяти згідно зі своїми міжнародними зобов'язаннями, а також відвести свої військові підрозділи та озброєння на східному кордоні України, а також на Кримському півострові.

"Ми твердо залишаємося на позиції, що Росія є стороною конфлікту на Сході України, а не посередником", - наголошується в комюніке. Учасники саміту також висловили підтримку "нормандському процесу" задля забезпечення імплементації мінських домовленостей. Заключна заява саміту містить заклик до Росії та збройних формувань, які вона підтримує, до конструктивної взаємодії та поновлення зобов'язань щодо режиму припинення вогню.

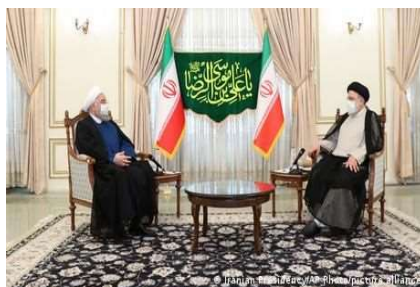
"Ми підтверджуємо наші зусилля зі зміцнення демократії та інсти-

туцій в Україні, заохочуючи подальший прогрес у реформах", - йдеться в комюніке.

Нагадаємо, саміт Великої сімки тривав з 11-го по 13 червня на англійському курорті Карбіс-Бей. Вперше у форумі клубу провідних демократій світу брав участь президент США Джо Байден.

На полях саміту відбувалися численні двосторонні зустрічі. Канцлерка Німеччини Ангела Меркель (Angela Merkel) напередодні після зустрічі Джо Байденом зазначила, що обоє лідерів були єдині в думці, що збереження транзиту газу Україною є "життєво важливим та невідминним".

ІБРАГІМ РАІСІ ВИГРАВ ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА ІРАНУ НА ТЛІ РЕКОРДНО НИЗЬКОЇ ЯВКИ

Ультраконсервативний іранський політик, глава судової влади країни Ібрагім Раїсі переміг на президентських виборах, отримавши майже 62 відсотки голосів виборців, повідомили у міністерстві внутрішніх справ Ірану в суботу, 19 червня.

У виборах, які відбулися 18 червня, взяла участь рекордно низька кількість іранців - явка становила лише 48,8 відсотка, повідомляє агенція новин AFP. Багато виборців проігнорували голосування, до участі у якому не допустили багатьох відомих політиків. Загалом свої кандидатури висунули близько 600 претендентів, включаючи 40 жінок. У підсумку до участі у виборах були допущені семеро кандидатів, усі чоловіки, троє з них знялися з виборів за два дні до голосування.

Рада вартових конституції не допустила до участі у виборах, зокрема, й експрезидента Махмуда Ахмадінежада, який заявив, що й сам після цього не голосуватиме, аби "не брати участі у цьому гріху". Не допустили його до виборів і чотири роки тому.

"Вітаю наш народ з його вибором", - заявив, коментуючи результати виборів, чинний президент Ірану Хасан Роухані, який обіймав цю посаду максимально дозволених два терміни та повноваження якого спливають у серпні.

Ібрагім Раїсі після оголошення про перемогу пообіцяв "робити все, що в наших силах, аби надія на майбутнє, яка зараз жива у серцях людей, й надалі росла". Він додав, що планує зміцнити довіру громадськості до влади, аби забезпечити "яскраве і приємне життя разом". 60-річний Раїсі вважається близьким до верховного лідера Ірану аятоли Алі Хаменеї, який має необмежену політичну владу в країні.

ІЗРАЇЛЬ ПОБОЮЄТЬСЯ ШВИДКОГО РОЗВИТКУ ЯДЕРНОЇ ПРОГРАМИ ІРАНУ ЗА ПРЕЗИДЕНТА РАІСІ

Ізраїль із засторогою сприйняв перемогу на президентських виборах в Ірані ультраконсервативного політика Ібрагіма Раїсі та очікує на форсований розвиток ядерної програми Ірану за його президентства.

"Новий президент Ірану, відомий як "кат з Тегерана", є екстремістом, відповідальним за смерті тисяч іранців. Він відданий ядерним амбіціям режиму та його кампанії світового терору", - заявив міністр

закордонних справ Ізраїлю Яір Лапід у суботу, 19 червня, у своєму дописі в соцмережі Twitter.

В окремому повідомленні, поширеному МЗС Ізраїлю, зазначається, що обрання Раісі має викликати "глибоке занепокоєння у світовій спільноті", повідомляє агентство новин Reuters. Раніше новий ізраїльський уряд, який склав присягу 13 червня, заявив, що протистоятиме відновленню іранської ядерної програми.

На президентських виборах в Ірані, які відбулися 18 червня, Ібрагім Раісі переміг з результатом у майже 62 відсотки голосів. При цьому його було обрано за рекордно низької для Ірану явки на виборах президента - менше 49 відсотків. Раісі, який перебуває під санкціями США через обвинувачення у порушенні прав людини, вважається близьким до верховного лідера Ірану аятоли Алі Хаме-неї, що має необмежену політичну владу в країні.

У ФРАНЦІЇ ПРОХОДИТЬ ПЕРШИЙ ТУР РЕГІОНАЛЬНИХ ВИБОРІВ

У Франції в неділю, 20 червня, відбувається перший тур виборів до Регіональних рад (парламентів) та органів місцевого самоврядування. Вони вважаються важливим етапом перед президентськими виборами, запланованими на квітень 2022 року, і "лакмусовим папірцем" для визначення настроїв виборців у країні, відзначають аналітики.

Чимало експертів вважають, що регіональні вибори 2021 року допоможуть визначити, наскільки сильні позиції правопопулістської

партії "Національне об'єднання" (колишня назва: "Національний фронт") під керівництвом Марін Ле Пен. Очікується, що саме вона стане основним конкурентом чинного президента Франції Еммануеля Макрона на виборах глави держави в 2022 році.

За прогнозами, в п'яти регіонах країни партія Ле Пен стане найсильнішою в першому турі. Ще в шести регіонах прогнозується лідерство різних коаліцій правих партій - перш за все партії "Республіканці" Жана Леонетті, а також центристів. За підсумками двох турів регіональних виборів партія "Національне об'єднання" може отримати контроль над парламентами щонайменше двох регіонів Франції.

Водночас, судячи з прогнозів у французьких ЗМІ, чимало експертів вважають, що політичний рух "Республіка на марші", сформований навколо Макрона, незважаючи на досить високий рейтинг президента, не досягне успіхів у жодному з регіонів країни. Однак, оскільки повноваження центру і регіональних парламентів у Франції сильно різняться, це не варто трактувати як неприйняття виборцями політики Макрона на посаді глави держави, зазначає агентство dpa.

У Франції регіональні парламенти відіграють важливу роль у таких сферах, як культура, соціальний сектор, громадський транспорт, освіта і стимулювання економіки. Членів Регіональних рад оберуть у всіх 13 регіонах країни шляхом прямого загального голосування на основі пропорційного представництва за списками.

При цьому кожна партія представляє список своїх кандидатів для кожного регіону. Якщо жоден з претендентів на депутатський мандат не набирає більше половини голосів у першому турі, влаштовується другий тур за участю всіх кандидатів, які набрали понад 10 відсотків голосів. Цього року другий

тур регіональних виборів, у разі потреби, пройде 27 червня.

Очікується, що явка на виборах в цьому році буде невисокою і складе всього 40 відсотків. Через пандемію COVID-19 голосування буде проходити в умовах суворих карантинних обмежень. На виборчі дільниці потрібно приходити тільки в масці, перебувати там можуть не більше ніж три особи одночасно.

ПАРТІЯ ПАШИНЯНА ПЕРЕМОГЛА НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ У ВІРМЕНІЇ

Партія в.о. прем'єр-міністра Вірменії Нікола Пашиняна "Громадянський договір" здобула впевнену перемогу на дострокових виборах до парламенту. За даними Центральної виборчої комісії Вірменії, оприлюдненими в понеділок, 21 червня, партія Пашиняна набирає 53,92 відсотка голосів, а блок експрезидента Вірменії Роберта Кочаряна "Вірменія" - 21,04 відсотка. Сформований навколо партії експрезидента Вірменії Сержа Саргсяна блок "Маю честь" набрав 5,23 відсотка голосів. Інші політичні сили не подолали прохідний бар'єр: для партійних блоків - 7 відсотків, для партій - 5 відсотків.

Дострокові парламентські вибори пройшли в Вірменії в неділю, 20 червня, на них проголосували 49,4 відсотка виборців. Порогу явки на виборах не було. Голосування проводилося виключно на території Вірменії.

Парламент Вірменії обирається терміном на п'ять років. Право формувати уряд та висувати кандидата на посаду прем'єра належить

парламентській більшості. Президент негайно призначає головою уряду обраного парламентом кандидата.

Нагадаємо, що після останньої поразки в конфлікті в Нагірному Карабасі в Вірменії почалася гостра політична криза. Щоб організувати позачергові парламентські вибори в країні, 25 квітня Пашинян подав у відставку, а в травні парламент оголосив про свій саморозпуск.

ШВЕДСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ ВИСЛОВИВ НЕДОВІРУ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРУ ЛЕВЕНУ

Парламент Швеції висловив недовіру прем'єр-міністрові Стефану Левену, котрий є лідером Соціал-демократичної партії. За відповідне рішення в понеділок, 21 червня, проголосував 181 депутат. Загалом у шведському парламенті 349 членів.

Левен очолював уряд меншості. До коаліції входили соціал-демократи та зелені, проте уряд підтримували також дві маленькі центристські партії та Ліва партія. Втім, ліві відмовили прем'єру в підтримці через суперечки щодо реформи ринку оренди житла. Цим скористалася правопопулісти з партії "Шведські демократи", які висунули вимогу вотуму довіри. Інші опозиційні партії підтримали цю ініціативу.

На вихідних Левен провів переговори з Лівою партією, намагаючись досягти компромісу, проте перемовини не увінчалися успіхом. Тепер у нього є два виходи: або піти зі своїм урядом у відставку та дати спікеру парламенту можливість сформувати новий

уряд, або ж протягом тижня оголосити дострокові вибори. Планові парламентські вибори мали відбутися в Швеції у вересні 2022 року.

УКРАЇНА І ГРУЗІЯ МАЮТЬ СПІЛЬНІ ЦІЛІ ЩОДО ЧЛЕНСТВА В ЄС І НАТО - ПРЕЗИДЕНТИ

Президентка Грузії Саломе Зурабішвілі, а також президент України Володимир Зеленський визнали, що обидві країни плекають спільні цілі щодо членства в ЄС і

гає в інтеграції з ЄС, якій наразі немає альтернатив. "Ми вже досягли великого прогресу на цьому шляху - візова лібералізація, асоційований статус, програма Східного партнерства", - додала вона. "На шляху до НАТО наші країни досягли дуже великого успіху в напрямку сумісності, що підтвердив саміт Альянсу 14 червня, на якому була підтверджена політика відкритих дверей. І наше завдання на шляху інтеграції - посилити спів-

НАТО. Про це Зурабішвілі й Зеленський сказали в середу, 23 червня, під час зустрічі в Києві.

Зурабішвілі, зокрема, заявила, що спільні цілі України та Грузії передбачають деокупацію територій двох країн, інтеграцію з Європейським Союзом, вступ до Північноатлантичного альянсу (НАТО) і розвиток міжрегіональної співпраці. "У нас є спільні цілі - деокупація, ЄС і НАТО, зростання міжрегіональної співпраці. Окупація - це наразі біль наших країн, збитки й виклик, - заявила Зурабішвілі, цитує інформагенція "Інтерфакс-Україна". - Ми знаємо про важкий стан України, окупацію і дії на Сході України. Я висловлюю сім'ям загиблих військових співчуття і підтримку з боку грузинського народу". Зурабішвілі зазначила, що загальна мета України та Грузії поля-

робітництво, зокрема у сфері кібербезпеки та безпеки Чорноморського регіону", - додала Саломе Зурабішвілі, яку цитує пресслужба Зеленського.

Володимир Зеленський також наголосив, що Україна та Грузія мають спільні цілі щодо набуття повноправного членства в Європейському Союзі та НАТО, а також спільне бачення подальшого розвитку програми Східного партнерства, повідомила пресслужба президента Зеленського.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

УКРАЇНСЬКОГО ЧАСОПИСУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Антоні АБАТ Нінет, Данія

Професор, Університет Копенгагену, Центр порівняльних і Європейських досліджень

Барон Андре АЛЕН, Бельгія

Почесний професор, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду Бельгії, почесний Президент Конституційного Суду Бельгії, почесний професор конституційного права університеті KU Leuven, почесний секретар Ради Міністрів Бельгії, суддя ad hoc ЄСПЛ

Юрій БАРАБАШ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, НУ "Харківська юридична академія"

Олена БОРИСЛАВСЬКА, Україна

Доцент, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Любомир БОРИСЛАВСЬКИЙ, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, член Конституційної Комісії

Мілош БЕК, Австрія

Професор історії європейського та конституційного права у Віденському університеті. Постійний науковий співробітник IWM

Оксана ГРИЩУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Петер Міхаель ГУБЕР, Німеччина

Професор, доктор юридичних наук, суддя Федерального Конституційного Суду

Павло Гураль, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Мирослав ГРАНАТ, Польща

професор, Університет кардинала Штефана Вишинського, Варшава, суддя Конституційного трибуналу Республіки Польща у відставці

Дейнюс ЖАЛІМАС, Литва

Професор, Інститут міжнародного та європейського права, Вільнюський університет, суддя Конституційного Суду Литви, голова Конституційного Суду Литви

Гілберт Пол КАРРАСКО, США

Професор, Університет Уіллеміт (Орегон)

Микола КОЗЮБРА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, НУ "Києво-Могилянська академія", член-кореспондент Національної Академії правових наук України, дійсний член Української Академії політичних наук, суддя Конституційного Суду України у відставці

Віктор КОЛІСНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, НУ "Харківська юридична академія", суддя Конституційного Суду України

Анжеліка КРУСЯН, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Національний Університет "Одеська юридична академія"

Кшиштоф ЕКХАРДТ, Польща

Професор, доктор наук, Декан Іногороднього юридичного Факультету і Адміністрації у Жешуві, Вища школа права і адміністрації

Микола МЕЛЬНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду України

Наталія МІШИНА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Національний Університет "Одеська юридична академія"

Екхарт ПАХЕ, Німеччина

Професор, Вюрцбурзький університет Юліуса Максиміліана

Райнер АРНОЛЬД, Німеччина

Honoris causa доктор права, професор університету Регенсбургу (Німеччина), постійний член Міжнародної академії порівняльного правознавства, член-кореспондент Болонської академії наук

Сергій РІЗНИК, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Ігор СЛІДЕНКО, Україна

Доктор юридичних наук, доцент, суддя Конституційного Суду України

Ольга СОВГИРЯ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Київський національний університет імені Т. Шевченка

Петро СТЕЦЮК, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, доктор права, Київський національний університет імені Т. Шевченка

Іван ХАЛЯЖ, Угорщина

Професор, доктор юридичних наук, голова Інституту конституційного права

Станіслав ШЕВЧУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ 22166-12066Р від 07.06.2016

Часопис включено до переліку наукових фахових видань України

ISSN 2519-2590

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

Журнал, щоквартальник

Мета журналу — створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму як українськими, так і зарубіжними вченими; обмін досвідом та результатами наукових досліджень між українськими та європейськими конституціоналістами.

ЗАСНОВНИКИ:

Львівський національний університет
імені Івана Франка (Код ЄДРПОУ 02070987)
79000, Україна, м. Львів, вул. Університетська, 1

Громадська організація

«Центр конституційних ініціатив» (Код ЄДРПОУ 38763646)

ТОВ «Редакція журналу «Український часопис
конституційного права» (Код ЄДРПОУ 40252310)

Журнали українською та англійською мовами
доступні для купівлі і передплати.

Заявки можна оформити на сайті

www.constjournal.com

або за зверненням на адресу:

editor@constjournal.com

ВИДАВЕЦЬ:

Редакція журналу «Український часопис
конституційного права»

Головні редактори: Олена Бориславська, Сергій Різник

Редактор електронної версії журналу: Євген Пілат

Відповідальний секретар: Вікторія Дубас

Випусковий редактор: Христина Слюсарчук

Літературний редактор: Оксана Корнієнко

Перекладач: Христина Стягар

Місцезнаходження редакції:

79018, Львівська обл., м. Львів,
вул. Стороженка, буд. 12, кв. 501

e-mail: editor@constjournal.com

www.constjournal.com

Підписано до друку 31.12.2020 р. Тираж 100 прим.

Друк: ТзОВ «Український часопис конституційного права»

Формат видання: 84×108/16